

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**KRITIČNA OBRAVNAVA ZAGOTAVLJANJA
FINANČNE NEODVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŽB
PRI REVIDIRANJU RAČUNOVODSKIH IZKAZOV**

V Ljubljani, julij 2009

MITJA SKITEK

IZJAVA

Študent MITJA SKITEK izjavljam, da sem avtor tega magistrskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom doc. dr. MARJANA ODARJA, in skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovoljujem objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 7. julija 2009

Podpis: _____

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	1
1.1	PREDMET RAZISKAVE	1
1.2	OPREDELITEV RAZISKAVE	3
1.2.1	NAMEN RAZISKAVE	3
1.2.2	CILJ RAZISKAVE.....	4
1.3	OMEJITVE RAZISKAVE	4
1.4	TEMELJNE HIPOTEZE RAZISKAVE.....	4
1.5	METODE DELA	6
1.6	OPREDELITEV ZASNOVE MAGISTRSKEGA DELA	7
2	ZNAČILNOSTI REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV	8
2.1	PRAVNA PODLAGA	8
2.2	OPREDELITEV REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV	9
2.3	REVIDIRANJE KOT VAROVANJE JAVNEGA INTERESA	10
2.4	PRAVNA OBLIKA ORGANIZIRANJA IN LASTNIŠTVO REVIZIJSKIH DRUŽB	13
2.4.1	REVIZOR KOT SVOBODNI POKLIC.....	15
2.5	ZASEBNI INTERES REVIZIJSKIH DRUŽB	18
2.6	ODGOVORNOST POOBLAŠČENIH REVIZORJEV, REVIZIJSKIH DRUŽB IN NJENIH LASTNIKOV	21
2.6.1	ODGOVORNOST REVIZIJSKIH DRUŽB IN NJENIH LASTNIKOV	22
2.6.2	ODGOVORNOST POOBLAŠČENIH REVIZORJEV.....	24
2.7	ZNAČILNOSTI RAZMERJA MED REVIZIJSKO DRUŽBO IN NAROČNIKOM REVIZIJE	26
2.7.1	PROCES VZPOSTAVLJANJA POGODBENEGA RAZMERJA	26
2.7.2	VPLIV RAZMERIJ MED ORGANI NAROČNIKA REVIDIRANJA NA POMEN REVIDIRANJA.....	28
2.7.3	SPOSOBNOST PRESOJANJA KAKOVOSTI REVIDIRANJA	29
2.7.4	DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA IZBIRO REVIZIJSKE DRUŽBE	30
3	NEODVISNOST REVIDIRANJA	31
3.1	SPLOŠNO O NEODVISNOSTI.....	32
3.2	NEODVISNOST PRI REVIDIRANJU RAČUNOVODSKIH IZKAZOV	34
3.2.1	DIREKTIVE EVROPSKE SKUPNOSTI O NEODVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŽB	34
3.2.2	ZAKON O REVIDIRANJU O NEODVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŽB.....	37
3.2.3	STROKOVNE ZAHTEVE.....	38
3.2.4	TEORETIČNA OBRAVNAVA REVIZORJEVE NEODVISNOSTI	42
3.3	FINANČNA NEODVISNOST KOT DEL CELOVITE NEODVISNOSTI.....	45
3.3.1	FINANČNE KORISTI IN NEODVISNOST REVIDIRANJA	49
3.3.2	OBLIKE ZAGOTAVLJANJA FINANČNIH KORISTI (FINANCIRANJA) REVIZIJSKIH DRUŽB	50

3.3.3	POVEZAVA FINANČNIH KORISTI IN (FINANČNE) NEODVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŽB	52
3.3.4	DEJAVNI MOČI VPLIVA FINANČNEGA INTERESA REVIZIJSKE DRUŽBE NA SPOSOBNOST OHRANJANJA NJENE NEODVISNOSTI.....	55
3.4	CENA REVIZIJSKIH STORITEV IN FINANČNA NEODVISNOST	57
3.4.1	KONKURENČNOST TRGA REVIZIJSKIH STORITEV KOT DEJAVNIK FINANČNE (NE)ODVISNOSTI	58
3.4.2	PRAVILA REVIDIRANJA O TRGU REVIZIJSKIH STORITEV	64
3.4.3	DEJAVNIKI DOLOČANJA CEN REVIDIRANJA	67
3.4.4	CENE REVIDIRANJA PRI ZAČETNIH (PRVIH) REVIZIJSKIH POSLIH	71
3.4.5	NEODVISNOST IN CENE REVIDIRANJA.....	76
3.4.6	CENE IN KAKOVOST REVIDIRANJA.....	79
4	ZAGOTAVLJANJE FINANČNE NEODVISNOSTI STORITEV REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV NA SLOVENSKEM TRGU.....	81
4.1	PREDSTAVITEV ANKETNIH VPRAŠALNIKOV TER POTREBNE PREVERITVE IN PRILAGODITVE DOBLJENIH PODATKOV	81
4.1.1	PREVERITEV PRIDOBLENIH PODATKOV	83
4.2	CENE REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV V SLOVENIJI	84
4.2.1	DEJAVNIKI CEN REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV V SLOVENIJI	85
4.2.2	GIBANJE CEN REVIDIRANJA V SLOVENIJI V OBDOBJU OD 2002 DO 2005	88
4.2.3	ZNAČILNOSTI CEN ZAČETNIH REVIZIJSKIH POSLOV V SLOVENIJI	90
4.2.4	KRITERIJI IZBIRE REVIZIJSKIH DRUŽB V SLOVENIJI V LETU 2005	91
4.3	POVZETEK UGOTOVITEV ANALIZE	93
4.4	PREDLOG MOŽNIH OBLIK ZAGOTAVLJANJA FINANČNE NEODVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŽB PRI REVIDIRANJU RAČUNOVODSKIH IZKAZOV	95
5	SKLEPNE UGOTOVITVE.....	98
6	LITERATURA IN VIRI.....	101

KAZALO TABEL

Tabela 1:	Gibanje strukture zaposlenih v revizijskih družbah v obdobju od 2002 do 2005....	19
Tabela 2:	Prikaz obsega revidiranja v obdobju 2002 do 2005	19
Tabela 3:	Dejavniki ogrožanja revizorjeve neodvisnosti.....	43
Tabela 4:	Dejavniki povečevanja revizorjeve neodvisnosti.....	43
Tabela 5:	Ocena pomembnosti dejavnikov zagotavljanja neodvisnosti revizijske družbe.....	44
Tabela 6:	Količnik koncentracije štirih največjih revizijskih družb po prihodkih iz revidiranja ter Herfindahl-Hirschman indeks za posamezno leto.....	62
Tabela 7:	Herfindahl-Hirschman indeks za trge revidiranja po letih, upoštevajoč velikost naročnikov in uvrščenost njihovih vrednostnih papirjev na organiziran trg vrednostnih papirjev	62

Tabela 8: Razlogi zamenjave revizijskih družb in število raziskav, v katerih je bil razlog zaznan kot pomemben.....	72
---	----

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Anketni vprašalnik.....	1
Priloga 2: Razmerja med najvišjo in najnižjo ponujeno ceno za revidiranje glede na lastnosti naročnika revidiranja v letu 2005.....	2
Priloga 3: Povprečna ocena posameznih kriterijev izbire revizijske družbe glede na lastnosti naročnika revidiranja v letu 2005.....	3
Priloga 4: Anketa o poslovanju revizijskih družb v obdobju od 2002 do 2005	4
Priloga 5: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v letu 2005	5
Priloga 6: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja za dejavnost SKD 45.210 v letu 2005.	7
Priloga 7: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja za dejavnost SKD 51.900 v letu 2005.	8
Priloga 8: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja za dejavnost SKD 65.230 v letu 2005.	9
Priloga 9: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja za dejavnost SKD 50.102 v letu 2005	10
Priloga 10: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v letu 2004	11
Priloga 11: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v letu 2003	13
Priloga 12: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v letu 2002	15
Priloga 13: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v obdobju od 2002 do 2005	17
Priloga 14: Rezultati analize odvisnosti cen začetnih revizijskih poslov v obdobju od 2003 do 2005.....	19

1 UVOD

1.1 PREDMET RAZISKAVE

V zadnjih letih revizijske družbe v Sloveniji opozarjajo na problem cen revidiranja računovodskih izkazov. Konkurenčnost na trgu revizijskih storitev je po njihovem mnenju postala tako velika, da revizijske družbe za revidiranje dosegajo cene, za katere trdijo, da že ogrožajo strokovnost revidiranja. O pretirani komercializaciji revidiranja se je pisalo že v devetdesetih letih, ko je na problem med drugim opozoril tudi Robert J. Sack v članku »Commercialism in the Profession: A Threat to Be Managed«, v katerem trdi, da je grožnja komercializma resna skrb, da je pojav kočljiv in nevaren ter da utegnejo njegove negativne lastnosti stroki povzročiti škodo prej, preden bi se uspeli uveljaviti ukrepi za njihovo obvladovanje (Sack, 1985, str. 126).

Revidiranje računovodskih izkazov (odslej revidiranje) mora potekati v skladu z mednarodnimi standardi revidiranja in mednarodnimi stališči o revidiranju (2005; odslej MSR) ter kodeksom poklicne etike za računovodske strokovnjake (2008; odslej Kodeks MZRS), ki ju je izdalo Mednarodno združenje računovodskih strokovnjakov (odslej MZRS; angl. *International Federation of Accountants*), njuno obvezno uporabo pri revidiranju v Sloveniji pa je prvi predpisal zakon o revidiranju (2001; odslej ZRev-1). Glavna kakovostna značilnost revidiranja mora biti neodvisnost in nepristranskost pa tudi spoštovanje drugih etičnih zahtev, ki jih predpisuje Kodeks MZRS. Zato se od pooblaščenega revizorja zahteva, da v skladu z določili MSR 200 – Obvladovanje kakovosti revizij računovodskih izkazov – prouči, ali so člani delovne skupine (vključno z njim samim) ravnali v skladu z vsemi etičnimi zahtevami. Kodeks MZRS določa temeljna načela poklicne etike, ki zajemajo:

- neoporečnost,
- nepristranskost,
- strokovno usposobljenost in potrebno skrbnost,
- zaupnost in
- poklicno ravnanje.

Pri tem daje tudi napotke pooblaščenemu revizorju in revizijskim družbam, kako ravnati, da se bodo omenjena temeljna načela poklicne etike pri poslih dajanja zagotovil tudi spoštovala, saj je postavljena nedvoumna zahteva, da morajo biti pooblaščeni revizor, revizijska družba ali kadar je to potrebno tudi družba v mreži, neodvisni od naročnika posla dajanja zagotovil. Z neodvisnostjo revidiranja pa Kodeks MZRS neposredno povezuje tudi cene revidiranja, saj v odstavku 240.1 določa, da lahko revizijska družba, ko vstopa v pogajanja za posel, navede kakršno koli ceno, za katero meni, da je primerna. Dejstvo, da je cena nižja od cene, ki jo ponuja druga revizijska družba ali za katero je le-ta opravila revidiranje v preteklem letu, se samo po sebi ne razume kot neetično. Vendar pa Kodeks MZRS opozarja, da lahko obstaja

tudi nevarnost neskladnosti z osnovnimi načeli kodeksa, če je cena revidiranja tako nizka, da bi bilo za tako ceno težko pri revidiranju spoštovati vse strokovne zahteve standardov.

Kodeks MZRS z opredelitvijo pojma koristoljubja neposredno povezuje neodvisnost revizijske družbe in tržnih značilnosti izvajanja storitev revidiranja, saj med dejavniki ogrožanja neodvisnosti omenja koristoljubje, ki se lahko med drugim odraža v skrbi za izgubo posla. Enako opozorilo izhaja tudi iz tretjega poglavja Priporočila Komisije Evropskih skupnosti o neodvisnosti pooblaščenih revizorjev¹, ki pravi, da je neodvisnost pooblaščenega revizorja lahko ogrožena zaradi finančnih interesov, kot so na primer revizorjev neposredni ali posredni finančni interes pri naročniku, prevelika odvisnost od revizijskega ali nerevizijskega posla pri naročniku, želja po poplačilu neplačanih pogodbenih obveznosti in bojazen, da bo revizor izgubil naročnika. Vse opisane okoliščine nakazujejo na finančno odvisnost revizijske družbe od naročnika revidiranja.

Zakon o revidiranju (2008; odslej ZRev-2) v 3. členu določa, da so lahko revizijske družbe organizirane samo kot gospodarske družbe po zakonu o gospodarskih družbah, zato so ustanovljene za opravljanje pridobitne dejavnosti², kar z drugimi besedami pomeni za doseganje dobička. Enako izhaja tudi iz zakona o gospodarskih družbah s komentarjem: »Revizijska družba je gospodarska družba, ki na trgu samostojno opravlja storitve revidiranja kot pridobitno dejavnost (torej z namenom ustvarjanja dobička)« (Kocbek et al., 2002, str. 292). Težava, s katero se srečujejo revizorji pri vzdrževanju svoje neodvisnosti, je, da so del pridobitnih družb, ki so odvisne od plačil, preko katerih posloводства naročnikov lahko izvajajo precejšnje kontrolo (O'Reilly, Hirsch, Defliese & Jaenicke, 1990, str. 76). Če v želji, da bi bil neodvisen, revizor postane neomajen in nedovzeten za stališča posloводства, lahko doseže popolno neodvisnost, vendar na koncu ostane brez naročnika (Meigs, 1959, str. 31). V okviru revizorjeve neodvisnosti se na prvo mesto postavlja njegova neodvisnost pri poročanju. Kadar namreč posloводство želi zavesti delničarje z objavo računovodskih informacij, ki so nepravilne in nepopolne, bo vsekakor želelo preprečiti revizorju, da bi to obelodanil. V takih primerih je revizorjeva neodvisnost ključnega pomena (Dunn, 1996, str. 18).

Zaradi organizacijskih značilnosti revizijskih družb, predvsem njihove usmerjenosti v dobiček, je upravičeno pričakovati, da je finančni interes pri vsakem naročniku revidiranja močno prisoten. Usmerjenost v dobiček na eni strani ter želja po obstanku na trgu na drugi

¹ Commission Recommendation of 16 May 2002 Statutory Auditors' Independence in the EU: A Set of Fundamental Principles (*notified under document number C(2002) 1873*) (Text with EEA relevance) (2002/590/EC); Official Journal of the European Communities, No. L191, 19.07.2002.

² Gospodarska družba je pravna oseba, ki na trgu samostojno opravlja pridobitno dejavnost kot svojo izključno dejavnost. Pridobitna dejavnost je zakonu mišljena vsaka dejavnost, ki se opravlja na trgu zaradi pridobivanja dobička (prvi in drugi odstavek 3. člena ZGD-1). ZRev-1 pa v prvem odstavku 4. člena določa, da lahko storitve revidiranja opravljajo samo gospodarske družbe s sedežem v Republiki Sloveniji, ki so za opravljanje teh storitev pridobile dovoljenje inštituta, ali pooblaščenih revizorji, ki samostojno opravljajo storitve revidiranja kot svojo dejavnost in so za opravljanje teh storitev pridobili dovoljenje inštituta.

strani pa lahko revizijsko družbo v določenih okoliščinah pripelje v finančno odvisnost od naročnikov revidiranja, kar se kaže tudi v tem, da se revizijske družbe niso sposobne učinkovito upirati pritiskom poslovodstev. Finančno odvisnost povečuje narava revizijskega dela, in sicer tveganje glede obsega dela v naslednji revizijski sezoni. Pogodbe o revidiranju se namreč sklepajo za vsako poslovno leto posebej, zato so pritiski na revizorja v primeru nesoglasij z naročnikom toliko bolj učinkoviti, saj revizijske družbe na kratek rok težko ustrezno prilagajajo svojo organiziranost spremembam obsega dela.

Revizijska družba pa z revidiranjem pri naročniku vstopa tudi v razmerje »agent – principal«, in sicer v razmerje med poslovodstvom in lastniki. Vloga revizorja je ublažiti asimetrijo informacij, ki izhaja iz tega razmerja. Zato je bistvo revizije v tem pogledu potrditi računovodske izkaze, ki jih je poslovodstvo pripravilo za lastnike podjetja (Oxera Consulting Lt., 2006, str. 24). Vendar pa revizijska družba s tem vzpostavlja novo razmerje agent – principal, saj nastopa kot agent lastnikov, kar vzpostavlja nove skrbi glede zaupanja, ogroženosti objektivnosti in neodvisnosti (Institute of Chartered Accountant of England & Wells, 2005, str. 10). Ker je pri revidiranju enega naročnika revizijska družba postavljena nasproti vsaj dvema skupinama različnih interesov, obstaja tveganje, da bo zaradi svojih zasebnih interesov (tudi ali predvsem finančnih), ki jih zadovoljuje z opravljanjem storitev revidiranja, bolj naklonjena eni ali drugi strani pri naročniku, glede na njen položaj in moč v organizacijski strukturi. Zato so tudi finančni motivi revizijske družbe tisti, ki lahko nagibajo njeno naklonjenost skupini v podjetju, ki ima najmočnejši vpliv na izbiro revizijske družbe.

Storitev revidiranja temelji na zakonski obvezi gospodarskih družb, da v primeru izpolnjevanja določenih pogojev, revidirajo svoje računovodske izkaze, lahko pa se gospodarska družba odloči za revidiranje tudi prostovoljno. Zaradi »prisilne narave« revidiranja obstaja bojazen, da na trgu revizijskih storitev pride do kartelnega dogovarjanja in določanja cen kot ene skrajnosti oziroma do interesa naročnikov revidiranja svojo zakonsko obveznost izpolniti izključno z najnižjimi stroški kot druga skrajnost, kar povzroča močno cenovno konkurenco med revizijskimi družbami. V primeru slednjega se pri enakem obsegu dela, torej ob predpostavki enakih stroškov revizijske družbe, znižuje poslovni izid revizijskih družb, poveča se verjetnost izgube naročnika, kar hipotetično povečuje njihovo finančno odvisnost od obstoječih naročnikov.

1.2 OPREDELITEV RAZISKAVE

1.2.1 NAMEN RAZISKAVE

Namen magistrskega dela je zato raziskati teoretično podlago neodvisnosti revizijskih družb, predvsem njihovo finančno neodvisnost, opisati način delovanja in organiziranja revizijskih družb, značilnosti razmerij med revizijskimi družbami in naročniki ter na podlagi analize cen revizijskih storitev preveriti, ali je mogoče iz značilnosti določanja in gibanja cen revizijskih

storitev sklepati na povečanje finančne odvisnosti revizijskih družb od naročnikov revidiranja v proučevanem obdobju in s tem na ogroženost objektivnosti pri revidiranju.

1.2.2 CILJ RAZISKAVE

Cilj magistrskega dela je teoretična proučitev finančne neodvisnosti revizijskih družb kot sestavnega dela njihove celovite neodvisnosti nasproti naročnikom revidiranja. Prav tako je cilj priti do spoznanj, kateri dejavniki vplivajo na finančno (ne)odvisnost revizijske družbe ter s katerimi mehanizmi, če je to sploh mogoče dovolj učinkovito, se lahko njihova finančna neodvisnost zagotavlja. Teoretična spoznanja o finančni neodvisnosti revizijskih družb bomo primerjali s praktičnimi izkušnjami o poslovanju revizijskih družb v Sloveniji. Na ta način želimo opozoriti na področje, ki ga po našem mnenju revizijska stroka tako doma kot tudi v tujini preveč »sramežljivo« obravnava.

1.3 OMEJITVE RAZISKAVE

Glede na obravnavano problematiko bomo zaradi zožitve kompleksnosti področja upoštevali nekatere omejitve in predpostavke, in sicer:

- finančno neodvisnost bomo proučevali na nivoju revizijskih družb in ne tudi na nivoju pooblaščenih revizorjev, ker revizijske družbe nastopajo kot nosilci posla revidiranja;
- proučevali bomo razmerja med revizijskimi družbami in naročniki revidiranja, ki so gospodarske družbe, ustanovljene po zakonu, ki ureja gospodarske družbe, ter so zavezani revidirati računovodske izkaze. V zvezi s temi naročniki je namreč izražen javni interes, zato lahko storitve revidiranja, ki se opravljajo prostovoljno, pri proučevanju zanemarimo;
- izhajali bomo iz predpostavke, da revizijske družbe opravljajo zgolj storitve obveznega revidiranja, seveda z zavedanjem, da predpostavka ni realna, čeprav možna. ZRev-2 namreč revizijskim družbam omejuje vrsto dovoljenih dejavnosti, še dodatno pa omejuje storitve, ki jih revizijska družba lahko opravlja za naročnika revidiranja;
- predpostavljali bomo, da morata biti kakovost revidiranja in revizijsko tveganje nespremenjena ne glede na vrsto naročnika, saj je potrebno ščititi javni interes v vseh primerih enako ne glede na to, kako »široka« je javnost, vezana na posameznega naročnika.

1.4 TEMELJNE HIPOTEZE RAZISKAVE

V okviru raziskave bomo želeli potrditi naslednje hipoteze:

H1: Revizijske družbe v Sloveniji prihodke pretežno pridobivajo z revidiranjem.

Ne glede na to, da revizijske družbe razpolagajo s širokim naborom znanj s področja računovodenja, revidiranja, poslovnega in davčnega svetovanja, izkušnje kažejo, da kljub vsemu večini izmed njih revidiranje predstavlja glavno dejavnost. Razlogi za to so lahko različni, med drugim tudi to, da imajo večje revizijske družbe za potrebe opravljanja svetovalnih dejavnosti ustanovljena posebna podjetja, ki se s tem ukvarjajo, in sicer zaradi jasnejše ločnice med revidiranjem in drugimi storitvami, katerih opravljanje je za revizijske družbe z zakonom omejeno.

H2: Cena revidiranja je ključni kriterij izbire revizijske družbe.

Če je cena revidiranja ključni kriterij izbire revizijske družbe, je mogoče pričakovati, da se bodo cene v veliki meri gibale neodvisno od vloženga dela revizijske družbe v revidiranje, v kar jih bo silila konkurenca na trgu, zato bomo preizkusili tudi naslednjo hipotezo.

H3: Cene revidiranja v Sloveniji ne odražajo obsega opravljenega dela, pogojenega z vrednostjo postavk v revidiranih računovodskih izkazih.

H4: Revizijske družbe v Sloveniji si prevzemajo posle z zniževanjem cen.

Razmere na slovenskem trgu revizijskih storitev so po besedah direktorjev revizijskih družb, pri tem imamo v mislih predvsem tiste, ki ne sodijo v skupno Big 4³, katastrofalne in povzročajo drastično padanje cen revidiranja, ker je konkurenca izredno huda, kriterij za pridobitev naročnika pa je izključno cena. Zato bomo preverili hipotezo, ali cene revidiranja odražajo lastnosti naročnika v smislu potrebnega obsega dela za izdajo poročila o revidiranju računovodskih izkazov (odslej poročila o revidiranju).

H5: Cene revidiranja v Sloveniji padajo.

Za potrditev omenjene hipoteze bomo proučevali podatke zgolj o tistih naročnikih, ki imajo pogodbe sklenjene v tolarjih⁴. Če bi namreč gibanje cen revidiranja proučevali na podlagi vseh naročnikov, bi preračun vrednosti po tečaju vplival na gibanje cen, kar sicer vpliva na višje prihodke revizijske družbe, vendar pa si želimo upoštevati pri analizi trditve revizijskih družb, da cene revidiranja, ko je enkrat določena, v naslednjih letih ni mogoče več povišati ali pa le v izjemnih primerih. Torej je dejstvo, da pogodbeni vrednosti ostaja nespremenjena, višji prihodki pa naj bi se realizirali pri pogodbah o revidiranju, v katerih je cena določena v tuji valuti zgolj zaradi učinka tečajnih razlik.

H6: Finančna odvisnost revizijskih družb od naročnikov revidiranja v Sloveniji je velika.

³ Revizijske družbe, ki sodijo v skupino Big 4 so: Deloitte & Touche, Ernst & Young, KPMG in PriceWaterhouseCoopers.

⁴ Anketne vprašalnike iz priloge 1 in 4 smo revizijskim družbam posredovali še v času, ko je bila uradna valuta v Sloveniji tolar, zato so podatki o pogodbenih vrednostih revidiranja lahko navedeni v tolarjih ali kateri koli drugi tuji valuti, ki je bila za določitev cene uporabljena v pogodbi.

Razmere na trgu revidiranja, ki jih odražajo prejšnje hipoteze in ki jih bomo skušali z raziskavo potrditi, naj bi nakazovale na močno konkurenco na trgu, ki zmanjšuje moč revizijske družbe nasproti naročnikom revidiranja. V takih razmerah so vsak posamezen naročnik ter vsi skupaj za revizijsko družbo tako pomembni, da si le stežka privoščijo njihovo izgubo, to pa nakazuje na njeno pomembno finančno odvisnost.

Postavljene hipoteze bomo preverili na podlagi raziskave slovenskega trga revidiranja ter na tej podlagi izoblikovali zaključke glede tega, ali je pogajalska moč revizijskih družb dovolj velika, da se količina opravljanega dela vsaj v večji meri odrazi v ceni revidiranja, ali pa je cena revidiranja prej odraz česa drugega kot pa vloženega dela. Manj kot je cena odvisna od značilnosti naročnika, večja je konkurenčnost na trgu in posledično večja finančna odvisnost revizijskih družb.

1.5 METODE DELA

Pri izdelavi magistrskega dela bodo metode temeljile na proučevanju teoretičnih podlag, pomembnih za razumevanje finančne neodvisnosti ter oblikovanje dejavnikov, ki vplivajo nanjo. Naslonili se bomo na domačo in tujo strokovno literaturo s tega področja ter proučili članke in ustrezne vire, ki vsebujejo najnovejša teoretična in praktična spoznanja o različnih vplivih na poslovanje revizijskih družb, ki bi lahko ogrožali njihovo finančno neodvisnost ter s tem njihovo objektivnost. Iz splošnih značilnosti opravljanja storitev revidiranja bomo izpeljali podlage za proučevanje finančne neodvisnosti.

Na podlagi analize podatkov revizijskih družb o opravljenih revizijah računovodskih izkazov ter podatkov iz računovodskih izkazov naročnikov revizijskih storitev bomo v magistrskem delu skušali oceniti razmere na trgu revizijskih storitev ter tako ugotoviti, ali le-te kakor koli nakazujejo na povečevanje finančne odvisnosti revizijskih družb.

Magistrsko delo bo razdeljeno na tri glavne vsebinske sklope. Naprej bomo v prvem delu predstavili splošne značilnosti revidiranja, pri čemer bo poudarek predvsem na opisu namena ter značilnostih opravljanja storitev revidiranja. Da bi se lahko pravilno razumelo zahtevo po neodvisnosti pri revidiranju, je namreč potrebno predstaviti, zakaj se revidiranje sploh izvaja, komu vse so namenjeni rezultati revizorjevega dela, na kakšen način se pri revidiranju zagotavlja javni interes in kaj to sploh pomeni, kdo in v kakšnem obsegu odgovarja za opravljeno revidiranje ter kakšna je danes pravno formalna organizacija revizijskih družb. Odnosi znotraj revizijske družbe in interesi, ki jih posamezniki v okviru revizijske družbe želijo uresničevati, namreč lahko tudi pomembno vplivajo na objektivnost revizorja. V drugem, osrednjem delu bo poudarek dan teoretičnemu pregledu neodvisnosti revidiranja ter v okviru tega predvsem predstavitvi finančne neodvisnosti revizijske družbe. Revizijska družba je zaradi svoje usmerjenosti k ustvarjanju dobička nenehno izpostavljena tveganju ogrožanja svoje strokovne neodvisnosti. K temu pa svoje doprinese tudi konkurenca na trgu revizijskih

storitev, ki to tveganje samo povečuje. Predstavljeni bodo dejavniki tveganja finančne odvisnosti revizijskih družb ter ukrepi, ki so potrebni za njegovo zmanjševanje. V povezavi s tem bomo izdelali anketni vprašalnik, ki ga bomo posredovali revizijskim družbam in ki se bo nanašal na pogodbe o revidiranju v obdobju od leta 2002 do 2005. Z anketnim vprašalnikom bomo pridobili podatke o naročnikih revizij računovodskih izkazov in njihovih matičnih številkah, pogodbenih cenah ter vrstah mnenj v izdanih poročilih o revidiranju. Anketni vprašalnik bo podlaga za pridobitev podatkov Agencije Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve (AJ PES) o računovodskih izkazih istih naročnikov. Na tej podlagi bo opravljena statistična obdelava in analiza cen revidiranja, ki bo postregla z informacijami o razmerah na trgu revizijskih storitev v Sloveniji, na podlagi katerih bomo skušali sklepati o tveganju finančne odvisnosti revizijskih družb od naročnikov revidiranja. Informacije se bodo nanašale predvsem na trend gibanja cen v proučevanem obdobju ter dejavnike njihove odvisnosti. Na podlagi spoznanj, do katerih bomo prišli pri izdelavi magistrskega dela, bomo pripravili tudi predlog možnih rešitev za zmanjševanje ali odpravo finančne odvisnosti revizijskih družb od naročnikov revidiranja.

1.6 OPREDELITEV ZASNOVE MAGISTRSKEGA DELA

Problematika bo obravnavana skozi štiri poglavja. V uvodnem delu na kratko opišemo namen in cilje magistrskega dela, predstavimo značilnosti problematike, ki ji dajejo aktualnost, ter navedemo omejitve, ki jih je potrebno pri raziskavi, predvsem pa razlagi rezultatov upoštevati. V nadaljevanju se osredotočimo predvsem na opis značilnosti revidiranja, in sicer z namenom predstaviti tiste značilnosti, ki so pomembne za proučevano področje. Tu gre predvsem za predstavitev pravne podlage in opredelitev revidiranja, kaj predstavlja javni interes, ki ga revidiranje ščiti, ter pravno organizacijske oblike in lastništvo revizijskih družb. V tem kontekstu smo poseben poudarek dali predvsem značilnostim revidiranja kot svobodnega poklica, odgovornostim, ki jih nosijo revizijske družbe in pooblaščenim revizorji, ter kritičnemu pogledu na različne interese, ki jih z revidiranjem uresničujejo revizijske družbe (in njeni organi) ter pooblaščenim revizorji. V tem delu veliko pozornosti namenimo tudi konfliktu med uresničevanjem zasebnega in varovanjem javnega interesa, ki nastaja v revizijskih družbah, ter odnosu med revizijsko družbo in naročnikom revidiranja.

Tretje poglavje je namenjeno podrobnejši predstavitvi problematike neodvisnosti na splošno, v okviru tega pa podrobneje delu celovite neodvisnosti, in sicer finančne neodvisnosti. Najprej opredelimo pojem finančne neodvisnosti, v nadaljevanju pa načine njenega ogrožanja ter dejavnike, ki na to še posebej vplivajo. Finančno neodvisnost težko obravnavamo brez vpogleda v načine in razmere, v katerih revizijske družbe zagotavljajo svoj obstoj in uresničevanje zasebnega interesa, zato je dosti pozornosti posvečene tudi razmeram na trgu revidiranja ter položaju ponudnikov in povpraševalcev na njem. Pomemben prispevek predstavlja pregled tujih strokovnih člankov s tega področja, ki razkrivajo nekatere zakonitosti delovanja tega trga.

Zadnje poglavje vsebuje analizo dejanskega stanja trga revizijskih storitev z namenom preizkusa postavljenih hipotez in ugotovitve, ali se iz ugotovljenih razmer lahko sklepa na ogroženo finančno in s tem tudi celovito neodvisnost revizijskih družb pri revidiranju. Predstavljeni so vprašalniki, s pomočjo katerih smo pridobili potrebne podatke, opisan je potek njihove analize ter pojasnjeni dobljeni rezultati. Na tej podlagi smo podali obrazložitev vpliva rezultatov na postavljene hipoteze ter dodali kratek pregled predlogov, ki bi lahko omogočili spremembe na trgu revidiranja s ciljem zmanjševanja ogrožanja finančne in s tem vsesplošne neodvisnosti revizijskih družb.

2 ZNAČILNOSTI REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV

Revidiranje nikakor ni, tudi v Sloveniji ne, nova dejavnost, saj ima že dolgo tradicijo, res pa je, da je bila pri nas zaradi družbenopolitičnih razmer v določenem obdobju nadomeščena z drugo obliko preverjanja pravilnosti poslovanja gospodarskih subjektov. Že predvojni Trgovsko gospodarski leksikon omenja revidiranje, ki "obstoji v tem, da se nekdo drug, neodvisen od subjekta, podvrženega reviziji, neposredno seznanj z delovanjem in zasleduje gospodarjenje, stanje in uspehe, pomanjkljivosti in pogoške, vzroke neuspeha s stališča zakonitih predpisov ter trgovskih izkušenj in običajev. Pregledovanje je bodisi prostovoljno ali prisilno (zakonito), avtonomno ali uradno, interno (notranje) ali eksterno (vnanje)" (Turk, 2005, str. 2). Povojno obdobje zunanjega računovodskega nadziranja je zaznamovalo družbeno knjigovodstvo, ki se je najprej organiziralo v okviru Narodne banke, kasneje pa v samostojni Službi družbenega knjigovodstva (Turk, 2005a, str. 11). Sodobno revidiranje v Sloveniji je bilo uvedeno s prvim zakonom o gospodarskih družbah leta 1993 (odslej ZGD). Ne glede na takšno ali drugačno več kot stoletno tradicijo revidiranja tako pri nas kot tudi v tujini pa je zagotavljanje njegove neodvisnosti še vedno tema, ki zahteva pomemben angažma stroke.

Da bi lahko celovito in kritično obravnavali problem finančne neodvisnosti revizijske družbe in njenega zagotavljanja, kar je ključna tema tega magistrskega dela, je potrebno podrobneje predstaviti pravila revidiranja, ki določajo način izvajanja dejavnosti revidiranja, predvsem pa razmerja med posameznimi udeleženci, torej izvajalci, naročniki ter uporabniki teh storitev.

2.1 PRAVNA PODLAGA

Revidiranje naročnika revizije je lahko posledica njegove proste odločitve ali pa zakonske prisile. Slednji dajeta podlago na nivoju Evropske skupnosti četrta⁵ in sedma⁶ direktiva sveta Evropske skupnosti, ki se nanašata na letne računovodske izkaze posameznih vrst družb ter

⁵ Četrta direktiva Sveta 78/660/EGS z dne 25. julija 1978 o letnih računovodskih izkazih posameznih vrst družb, ki temelji na členu 54(3)(g) Pogodbe (UL L št. 222 z dne 14. 8. 1978, str. 11, s spremembami).

⁶ Sedma direktiva Sveta 83/349/EGS z dne 13. junija 1983 o konsolidiranih računovodskih izkazih, ki temelji na členu 54(3)(g) Pogodbe (UL L št. 193 z dne 18. 7. 1983, str. 1).

konsolidirane računovodske izkaze. Njune določbe povzema tudi zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 42/2006 s spremembami in dopolnitvami; odslej ZGD-1), ki v 57. členu določa, da mora letna poročila velikih in srednjih kapitalskih družb, dvojnih družb in tistih majhnih kapitalskih družb z vrednostnimi papirji, s katerimi se trguje na organiziranem trgu, pregledati revizor na način in pod pogoji, določenimi z zakonom, ki ureja revidiranje.

Revidiranje se mora izvajati skladno z zakonodajo, ki ureja revidiranje, s katero so opredeljena pravila, po katerih mora potekati in oblike ter vrste nadzora nad revidiranjem. Kot temeljno metodološko pravilo so bili z zakonom sprejeti MSR ter z njimi povezana pravila Mednarodne zveze računovodskih strokovnjakov. Le-ti narekujejo postopke, ki jih je potrebno opraviti za pridobitev zadostnega zagotovila za podajo mnenja revidiranih računovodskih izkazih z ustrežno nizkim tveganjem. Vendar pa so kljub svoji obsežnosti MSR še vedno ohlapni do te mere, da revizorju omogočajo dovolj maneverskega prostora za prilagajanje konkretnim situacijam.

Splošnost standardov ter sklicevanje na revizorjevo strokovno presojo pa ima določene slabosti. Revizorju omogoča veliko svobode pri izvajanju postopkov in s tem tudi stroškovno prilagajanje pogojem konkretnega revizijskega posla. Glede na to, da MSR pa tudi drugi revizijski standardi (na primer GAAS – Generally Accepted Auditing Standards)⁷ ne predpisujejo natančnejših kriterijev določanja zneska pomembnosti za računovodske izkaze, s tem ne določajo pogojev ustrezne velikosti vzorca, ki ga mora revizor pregledati, vse to pa odločilno vpliva na obseg revizorjevega dela. Na ta način lahko pride do velikega razkoraka med obsegom dela, ki bi ga različni revizorji opravili na istih računovodskih izkazih, kar pa pogojuje tudi različne stroške revidiranja teh istih računovodskih izkazov.

2.2 OPREDELITEV REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV

Revidiranje je preizkušanje in ocenjevanje računovodskih izkazov ter podatkov in metod, uporabljenih pri njihovem sestavljanju, in na podlagi tega dajanje neodvisnega strokovnega mnenja o tem, ali računovodski izkazi v vseh pomembnih pogledih podajajo resničen in pošten prikaz finančnega stanja in poslovni izid pravne osebe v skladu s primernim okvirom računovodskega poročanja⁸. MSR (Razlagalni slovar, 2006, str. 18) ga opredeljujejo kot posel dajanja zagotovila, v katerem strokovnjak oblikuje sklep, ki je namenjen povečanju stopnje zaupanja predvidenih uporabnikov, **ki niso odgovorna oseba**, o izidu ovrednotenja ali merjenja obravnavane zadeve na podlagi sodil. Izid ovrednotenja ali merjenja obravnavane zadeve je informacija, ki izhaja iz uporabe sodil. Končni namen je torej, da uporabniki računovodskih izkazov bolj zaupajo informacijam, predstavljenim v njih, saj jih je pregledal strokovnjak (revizor) in o njih tudi izrazil svoje mnenje. Že sam standard kot predvidenega

⁷ Glejte na:

<http://www.investopedia.com/terms/g/gaas.asp> in

http://www.aicpa.org/Professional+Resources/Accounting+and+Auditing/Authoritative+Standards/auditing_standards.htm

⁸ Druga točka 3. člena ZRev-2.

uporabnika ne vidi osebe, ki je odgovorna⁹ za predstavitev računovodskih izkazov (poslovodja), ki so predmet revidiranja, ampak predvsem tiste osebe, ki so ji take informacije namenjene oziroma za katere revizor pripravi poročilo o revidiranju, torej lastniki podjetja, upniki, posojilodajalci in drugi. Lahko pa je uporabnik poročila o revidiranju tudi poslovodja (poslovodstvo), in sicer v primerih, ko želi pridobiti neodvisna zagotovila za računovodske izkaze, za katere odgovarja.

Revizor, ki opravlja revizijo v skladu z MSR, mora pridobiti sprejemljivo zagotovilo, da so računovodski izkazi kot celota brez pomembno napačne navedbe bodisi zaradi prevare bodisi zaradi napake. Sprejemljivo zagotovilo je pojem, ki se nanaša na zbiranje revizijskih dokazov, potrebnih za revizorjev sklep, da v računovodskih izkazih kot celoti ni pomembno napačnih navedb. Sprejemljivo zagotovilo se nanaša na celoten revizijski postopek (17. člen MSR 200).

Revizija ni jamstvo, da v računovodskih izkazih ni pomembno napačne navedbe, ker je nemogoče doseči brezpogojno zagotovilo. Poleg tega revizijsko mnenje ne jamči bodoče sposobnosti preživetja organizacije niti učinkovitosti ali uspešnosti, s kakršno je poslovodstvo opravljalo posle organizacije (21. člen MSR 200).

2.3 REVIDIRANJE KOT VAROVANJE JAVNEGA INTERESA

Direktiva o obveznih zakonskih revizijah¹⁰ (odslej Revizijska direktiva) v 9. točki uvoda navaja, da bi morali pooblaščen revizorji delovati v skladu s poklicno etiko, ki pokriva vsaj njihovo funkcijo zastopanja javnega interesa, neoporečnost in nepristranskost, strokovno usposobljenost in primerno skrbnost. Funkcija zastopanja javnega interesa pooblaščenega revizorja pomeni, da se na kakovost njegovega dela zanaša širša skupnost oseb in ustanov. Visoka kakovost revizije prispeva k urejenemu delovanju trgov z izboljšanjem neoporečnosti in učinkovitosti računovodskih izkazov.

Javni interes je pojem, ki se v kontekstu najpogosteje uporablja neopredeljen. Ko govorimo o javnem interesu in se nanj sklicujemo, je njegov pomen odvisen od področja uporabe. Na splošno pa lahko rečemo, da je javni interes nekaj, kar po zakonu pripada javnosti, skupnosti na splošno ali od česar ima korist vsa skupnost (Pečarič, 2005, str. 607). Koristi skupnosti, ki se najpogosteje varujejo v okviru javnega interesa, so javni red, javna varnost, javna morala, neposredna nevarnost za življenje in zdravje ljudi ali premoženje in interesi gospodarstva (Jerovšek, 1998, str. 66). Javni interes nastopa v razmerah, ki državo silijo, da predpiše takšne

⁹ Odgovorna oseba (osebe), ki je v poslu neposrednega poročanja odgovorna za obravnavano zadevo ali je v poslu, povezanem z uradno trditvijo, odgovorna za informacijo o obravnavani zadevi (uradno trditev), lahko pa je odgovorna tudi za obravnavano zadevo (MSR: Razlagalni slovar, december 2006, str. 13).

¹⁰ Direktiva 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 17. maja 2006 o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze, spremembi direktiv Sveta 78/660/EGS in 83/349/EGS ter razveljavitvi Direktive Sveta 84/253/EGS. Official journal L 157, 9. 6. 2006. (URL: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/oj/2006/l_157/l_15720060609s100870107.pdf), 21. 9. 2007.

pogoje, ki bodo v kar največjo korist vseh. Na ta način sicer delovanje prepušča ljudem in trgu, popravlja pa mehanizme, ki omogočajo ekscese ali zagotavljajo večjo korist vseh, ter poskuša zavarovati nekatere dosežene skupne koristi, ne da bi preveč posegla v prosto delovanje trga ali ljudi (Pečarič, 2005, str. 607). Javni interes kot korektor nepravilnosti v dobro vseh je posledica stroge razmejitev med javnim in zasebnim interesom (Pečarič, 2005, str. 608). Predvsem zadnje je izrednega pomena za nadaljnjo obravnavo načina varovanja javnega interesa pri revidiranju.

Kako bi lahko opredelili javni interes pri revidiranju? Namen revidiranja je mogoče razbrati iz tretje alineje drugega odstavka 57. člena ZGD-1, ki določa, da poročilo o revidiranju med drugim vsebuje tudi mnenje, v katerem mora biti jasno navedeno, ali računovodsko poročilo kaže resničen in pošten prikaz finančnega položaja, v skladu z ustreznim računovodskim okvirom poročanja, in kadar je to potrebno, ali je računovodsko poročilo skladno s predpisi. Torej je v primeru revidiranja varovan »interes« po resničnosti in poštenosti računovodskih izkazov nekaterih gospodarskih družb, kar pomeni ustrezno spoštovanje računovodskih pravil, ki jih predpisuje oziroma dovoljuje zakon.

Prav tako iz ZGD-1 ne izhaja, komu točno je namenjeno poročilo o revidiranju v primeru gospodarskih družb. Torej ni nedvoumno opredeljena »javnost«, katere interesi se varujejo z revidiranjem. Nesporno je pojem javnosti preveč imaginaren, da bi na njegovi podlagi lahko gradili kakršne koli zaveze revizorjev ali revizijskih družb. Ne nazadnje varovanje interesov nekoga, ki ni personificiran, niti ni preveč zavezujoče, saj ni subjekta, ki bi mu bila podeljena pravna legitimiteta uveljavljanja pravic iz tega naslova. Rešitev iz te zagate najdemo v ZGD-1 in v MSR, saj prvi določa revizorjevo odgovornost družbi in delničarjem oziroma družbenikom revidirane družbe za škodo, povzročeno pri revidiranju, medtem ko drugi določajo, da je praviloma revizorjevo poročilo o računovodskih izkazih za splošen namen naslovljeno na tiste, za katere je poročilo pripravljeno, pogosto bodisi na delničarje ali na pristojne za upravljanje v organizaciji, katere računovodski izkazi se revidirajo (21. člen MSR 700). Torej je prvenstveni namen letnega poročila predstavitev poslovanja lastnikom, kar izhaja tudi iz namena revidiranja v njegovih zgodnjih začetkih, saj kadar se je izvajalo, je bilo razumljeno kot način, da poslovodje in direktorji kot upravljavci premoženja potrdijo svojo verodostojnost pred odsotnimi delničarji. Revizorjeva glavna naloga takrat je bila odkrivanje prevar v računovodskih izkazih (O'Reilly, Hirsch, Defliese & Jaenicke, 1990, str. 9).

Vendar pa je pri opredelitvi javnosti oziroma možnih uporabnikov poročila o revidiranju treba izhajati iz namena letnega poročila družbe, katere računovodski izkazi se revidirajo, saj je leto njegov sestavni del. Letno poročilo družbe je javno, torej je oziroma mora biti dostopno vsem, ki so zanj zainteresirani, saj predstavlja podlago za sprejemanje različnih odločitev njegovih uporabnikov. S tem značaj javnosti dobi tudi poročilo o revidiranju, pri tem pa ni več pomembno, kdo in za kakšen namen ga uporablja. Potrebno je upoštevati, da se revidirajo predvsem javna podjetja, to je javne delniške družbe. Le-te nastanejo z javno ponudbo delnic na podlagi izdanega prospekta, ki so tako ponujene najširšim skupinam možnih vlagateljev – to je javnosti v najširšem pomenu besede. Ker je lastništvo javne delniške družbe praviloma

dinamičen proces, saj obstoječi delničarji lahko kadar koli delnice prodajo, na drugi strani pa je vsakdo lahko možni vlagatelj oziroma lastnik družbe, je nanjo vezan širok krog oseb, torej javnost. V osnovi je bilo poročilo o revidiranju namenjeno lastnikom, z razvojem korporacijskega prava in nastanka ter delovanja delniških družb pa je revizorjevo poročilo namenjeno tudi možnim vlagateljem ter drugim možnim uporabnikom računovodskih izkazov delniške družbe (bankam, državi, dobaviteljem, kupcem ...), skratka vsem, ki so na tak ali drugačen način vezani ali bi lahko bili vezani na posamezno delniško družbo; torej javnosti, razumljeni v najširšem pomenu besede. To je razlog, da govorimo o javnem interesu in revidiranju v javnem interesu. Tudi O'Reilly in sod. (1990, str. 13) navajajo, da so uporabniki revidiranih računovodskih informacij pogosto potencialni investitorji in posojilodajalci ter drugi predstavniki splošne javnosti, ki so zainteresirani za revidirane finančne informacije, saj so njihovi sedanji oziroma prihodnji dohodki in premoženje lahko odvisni od njihove zanesljivosti. Tako pojem javnosti opredeli kot širok spekter posameznikov, katerim služi zanesljivo finančno poročanje, še posebno tiste, ki take informacije uporabljajo za investicijske ali posojilne odločitve.

Kot je bilo že povedano, je namen revidiranja podati mnenje, ali so računovodski izkazi skladni s sprejetim okvirom računovodskega poročanja. Če se poslovodstvo podjetja z računovodskimi izkazi v prvi vrsti izkaže pred lastniki oziroma so prvenstveno namenjeni njim, potem so le-ti nedvomno tudi prvi uporabniki poročila o revidiranju (»prva javnost«). Niso pa edini. Na splošno rečeno mora revizor delovati v najširšem družbenem interesu in ne le v interesu posameznikov (na primer lastnikov) (Odar, 2003, str. 12). Tudi če bi revidiranje skrčili zgolj na interese lastnikov, lahko govorimo o varovanju interesa večjega števila fizičnih in pravnih oseb, ki preko lastništva podjetja uresničujejo svoje interese. Korporacijska zakonodaja je lastnike kot »dovolj široko javnost« opredelila le v primerih srednjih in velikih gospodarskih družb, kjer se predpostavlja, da je lastništvo razdeljeno med večje število oseb, da je relativno razpršeno in da je v teh primerih poslovodenje družbe nekoliko bolj odmaknjeno od lastnikov (posledica česar je asimetrija informacij), slednji pa imajo tudi premalo informacij za učinkovito nadziranje poslovodstva in poslovanja družbe.

Če je to poizkus opredelitve javnega interesa na podlagi določb zakonodaje, ki predpisuje revidiranje in ureja področje revidiranja, pa lahko na drugi strani opredelitev pojma oziroma njegovo razumevanje iščemo tudi v okviru revizijske stroke same. Revizijska stroka razume zavezo javnemu interesu predvsem kot zavezo k razvoju računovodskega in revizijskega znanja. Prav tako želi biti odprta ne samo njenim članom ampak tudi širši javnosti (Sikka, Willmott & Lowe, 1989, str. 50). Razumevanje javnega interesa s strani revizijske stroke je v bistvu izpeljano iz samega cilja revidiranja kot javnega interesa, ki ga opredeljuje zakonodaja. Razumljivo je namreč, da je v javnem interesu spoštovanje etičnih zahtev kodeksa, saj je lahko le tako rezultat revidiranja, torej mnenje o računovodskih izkazih, verodostojen, kar pa je primaren javni interes. Naj le dodamo, da so tudi zaradi neustreznosti delovanja in premajhnega vpliva javnosti na delovanje in nadzor nad revizijsko dejavnostjo, ki se izvaja v javnem interesu (na primer: Enron), države ustanovile posebne organe za javni nadzor nad

delovanjem revizorjev. Tako je bil na primer z zakonom (Sarbanes –Oxley Act) v ZDA ustanovljen javnonadzorstveni organ PCAOB.¹¹

Javni interes je torej pojem, ki ga moramo obravnavati skupaj z značilnostmi in nalogami aktivnosti, katerim ga pripisujemo. Le na ta način mu lahko damo vsebino, potrebno za nadaljnje proučevanje. V primeru revidiranja zato javni interes, ki je dovolj razširjen, da zasluži potrebno stopnjo varovanja, lahko razumemo kot interes lastnikov podjetij, posojilodajalcev, investitorjev in drugih deležnikov (angl. *stakeholders*) po resničnih in poštenih računovodskih izkazih.

2.4 PRAVNA OBLIKA ORGANIZIRANJA IN LASTNIŠTVO REVIZIJSKIH DRUŽB

Značilno za zagotavljanje in varovanje javnega interesa po resničnih in poštenih računovodskih izkazih je, da ga izvajajo gospodarski subjekti, ki svobodno (z nekaj zakonskimi omejitvami) delujejo na trgu. To ni nenavadno, saj država v nekaterih primerih raje uporabi take oblike, ker so ravno tržni mehanizmi tisti, ki terjajo od izvajalcev, da so učinkoviti, posledično pa tudi stroškovno ugodnejši od drugih možnih oblik delovanja. Na podoben način se druge vrste javnega interesa varujejo z dejavnostjo notarjev, odvetnikov, pooblaščenih inženirjev, arhitektov in podobno.

Da bi lažje razumeli obliko in obseg odgovornosti posameznih udeležencev v revizijski stroki ter le-to razumno povezali z uresničevanjem njihovih osebnih interesov, je najprej treba razumeti značilnosti pravne oblike organiziranosti revizijskih družb oziroma oblike opravljanja revizijske dejavnosti na sploh ter zahteve po njeni lastniški strukturi. Revizijske družbe že od vsega začetka revidiranja v Sloveniji delujejo kot gospodarske družbe, ustanovljene po zakonu, ki ureja gospodarske družbe, pri čemer morajo izpolnjevati določene pogoje.

Revizijska direktiva v zvezi z zahtevano pravno organizacijsko obliko ne postavlja posebnih omejitev, saj določa, da se z revizijskimi družbami v direktivi razume vsaka pravna oseba ali kateri koli drugi subjekt, ne glede na svojo pravno obliko, ki ima v skladu z direktivo dovoljenje pristojnega organa države članice za opravljanje obveznih revizij (2. člen Revizijske direktive). Torej tu evropska zakonodaja pušča prosto presojo državam članicam, da v okviru svoje zakonodaje predpišejo tisto pravno organizacijsko obliko, ki je v njenem gospodarskem okolju najprimernejša. Na drugi strani pa postavlja zahteve po ustrezni lastniški upravljavski strukturi revizijskih družb, ko določa, da mora večina glasovalnih pravic v revizijski družbi pripadati revizijskim družbam ali pooblaščenim revizorjem, večina članov posloводства revizijske družbe pa morajo prav tako biti pooblaščeni revizorji ali revizijske družbe¹².

¹¹ Več o ameriškem PCAOB najdete na <http://www.pcaobus.org/>

¹² Točka b) in c) četrtega odstavka 3. člena Revizijske direktive.

ZRev-2 tako določa, da se slovenska revizijska družba lahko ustanovi kot gospodarska družba po zakonu, ki ureja gospodarske družbe, ali pa kot pooblaščen revizor, ki samostojno opravlja dejavnost revidiranja kot samostojni podjetnik posameznik. Torej zakonodaja tudi pri nas dopušča vse možne pravno organizacijske oblike revizijskih družb (kot osebne ali kapitalske družbe), je pa iz registra Slovenskega inštituta za revizijo o revizijskih družbah z dovoljenjem za opravljanje storitev revidiranja na dan 6. januar 2009 (objavljeno dne 8. 1. 2009 na spletni strani http://www.si-revizija.si/revizijske_druzbe/index.php) moč razbrati, da so vse ustanovljene kot družbe z omejeno odgovornostjo.

Pravno-organizacijska oblika in lastništvo revizijske družbe sta v prvi vrsti pomembni predvsem z vidika zagotavljanja ustrezne neodvisnosti revizijskih družb, na drugi strani pa tudi za identifikacijo vrste odgovornosti za opravljene storitve revidiranja in njenega nosilca. Da ustrezna pravno organizacijska oblika izvajanja revidiranja ni nepomembna, pove dejstvo, da se z njim stroka ukvarja že odkar se revidiranje izvaja. Pri tem je vseskozi v ospredju, da je revidiranje dejavnost, ki zahteva visok etični nivo ter osebno odgovornost izvajalcev, torej lahko govorimo o svobodnem poklicu.

V državah članicah EU med pravno organizacijskimi oblikami organiziranja revizijskih družb prevladujejo tiste, ki omejujejo odgovornosti lastnikov (angl. *limited company structure*), razen v Angliji, kjer se velike revizijske družbe ustanovijo kot osebne družbe z omejeno odgovornostjo vseh družabnikov (angl. *limited liability partnership*; odslej LLP) (Oxera Consulting Ltd, 2007, str. 21). Kljub temu je potrebno poudariti, da je v angleškem pravnem redu LLP v bistvu zelo podoben naši družbi z omejeno odgovornostjo, le pri obdavčitvi dobička ohranja sistem, ki je značilen za osebne družbe. Bistvo osebnih družb je, da ima ustanovitelj družbe tudi formalno pravico njenega upravljanja, ter na drugi strani, da je pri osebnih družbah odgovornost družbenikov za obveznosti družbe do tretjih oseb načeloma neomejena in solidarna (glej npr. 100. člen ZGD-1). Prav oblika osebne družbe je bila v preteklosti značilna za tako imenovane svobodne poklice, ki so močno zavezani etičnim načelom in osebni odgovornosti.

Za revizijske družbe je značilno, da so njeni lastniki hkrati v njih zaposleni, in to tudi v tistih pravnih ureditvah, ki dopuščajo njihovo drugačno pravno organiziranost. Takšen tip družbe je značilen za storitveni sektor, razlogi za prevlado teh organizacijskih značilnosti pa so predvsem v (Oxera Consulting Ltd, 2007, str. 106):

- sporočilni vrednosti po zagotavljanju kakovostne storitve in
- razvoju človeškega kapitala z izgradnjo ustreznega sistema napredovanja, ustvarjanju kadra s specifičnimi znanji in lažjem zadrževanju strokovnjakov v podjetju.

Nesporno pa sta način in namen opravljanja storitve tista, ki pogojujeta primerno obliko lastništva. Za primer lahko vzamemo spreminjanje lastništva investicijskih bank skozi zgodovino, kjer je na začetku prav tako prevladovala zaposlenost lastnikov (angl. *partnership*), vendar pa je z razvojem opravljanja storitve predvsem pa s povečevanjem stopnje njene standardiziranosti lastništvo prešlo v roke investitorjev (angl. *ownership*), ki

niso več zaposleni v bankah (Oxera Consulting Ltd, 2007, str. 109). Ker standardiziranost storitve zagotavlja njeno kakovost, prvotna oblika lastništva kot jamstvo kakovosti ni več potrebna.

V povezavi z omejitvijo lastništva in upravljanja revizijske družbe pa raziskava, ki jo je opravila Oxera Consulting Ltd (2007) opozarja na neupravičeno oziroma nedokazano močno povezavo med obliko lastništva oziroma strukturo posloводства in stopnjo revizorjeve neodvisnosti. Sprejemanje poslovnih odločitev, ki so v rokah posloводства in revizijskih odločitev, ki so v rokah odgovornega revizorja (revizijskega partnerja), naj bi potekale po različnih kanalih, med katerimi je interakcija minimalna. Je pa res, da na drugi strani lahko obstajajo pritiski posloводства revizijske družbe na odgovornega revizorja po sprejetju takih odločitev, ki bi zadržale naročnika (Oxera Consulting Ltd, 2007, str. 114). Ne glede na neodvisnost in samostojnost obeh odločevalskih kanalov pa imata oba močno skupno točko v procesu sklepanja pogodb z naročniki in prav to je tista ključna točka, kjer interesi poslovodnega na eni in strokovnega odločanja na drugi strani lahko pridejo v konflikt. Na koncu običajno prevladajo interesi tistega oziroma sprejme končno odločitev tisti, ki je više v odločevalski (organizacijski) strukturi revizijske družbe.

2.4.1 REVIZOR KOT SVOBODNI POKLIC

Svobodni poklici so ključni sektor evropskega gospodarstva, ki izvaja storitve znatnega javnega pomena. Podatki za leto 2001 kažejo, da so „poslovne storitve“ ustvarile promet, ki presega 1 milijardo EUR ali približno 8 % skupnega prometa EU, kar je ustvarilo več kot 660 milijard EUR dodane vrednosti v letu 2001. Približno tretjino tega zneska lahko pripišemo „storitvam svobodnih poklicev“. Za ta sektor je značilna obsežna regulativa, kar pogosto pomeni mešanico državne zakonodaje, samoregulative ter poslovnih običajev in praks, ki so se razvili v večletnem obdobju (Komisija Evropskih skupnosti, 2005, str. 3).

Ne glede na različne kriterije, ki se uporabljajo za opredelitev neke dejavnosti kot svobodni poklic oziroma poklicni stan, velja širše soglasje, da mora biti zanjo značilno vsaj naslednje (O'Reilly et. al., 1990, str. 43):

- formalno priznanje poklicnega statusa z licenco, izdano s strani stanovskega organa po tem, ko se zadosti potrebnim standardom;
- prisotnost posebnih znanj, pogosto pridobljenih s formalnim izobraževanjem;
- kodeks etike, ki predpisuje standarde delovanja, ter sredstva za zagotavljanje skladnosti z zahtevami kodeksa;
- javno priznanje in sprejetje poklicnega statusa ter javni interes za izvajanje takega dela;
- poleg izvajanja storitve za naročnika zavedanje predstavnikov stanu, da so pri delu zavezani tudi družbi.

Nobenega dvoma torej ni, da revizijski poklic izpolnjuje vse naštetе pogoje. Svobodni poklici (npr. odvetniki, notarji, farmacevti, zdravniki, revizorji, računovodje, inženirji in arhitekti) so

poklici, katerih cilj je opravljanje visoko specializiranih storitev na način, ki je v skladu s širšim javnim interesom. Opravljanje storitev svobodnih poklicev je v večini držav Evropske skupnosti zelo regulirano. To naj bi zagotovilo strokovnost in neodvisnost njihovega opravljanja ter preprečilo pomanjkljivosti, ki se lahko pojavijo ob popolnoma liberaliziranih trgih, in dopolnilo klasične tržne mehanizme, nikakor pa jih ne bi smelo nadomestiti (Urad za varstvo konkurence, 2006, str. 27). Razlogi, ki naj bi opravičevali potrebo po natančno usmerjenih predpisih za storitve svobodnih poklicev, so predvsem naslednji (Komisija Evropskih skupnosti, 2005, str. 5):

- zaradi "asimetrije informacij" med stranko in izvajalcem storitev svobodnih poklicev od izvajalca zahtevajo visoko stopnjo strokovnega znanja. Ker stranka ne razpolaga nujno s takšnim znanjem, ji je ocenjevanje kakovosti naročene storitve oteženo;
- zaradi „zunanjih vplivov“, kar pomeni, da lahko zagotavljanje določene storitve vpliva na tretjo osebo kakor tudi na naročnika storitve. Prepričljiv primer tega je napačna revizija, ki lahko zavaja upnike in vlagatelje;
- za nekatere svobodne poklice velja, da proizvajajo „javne dobrine“, ki so pogosto pomembne za družbo kot celoto – na primer pravilno delovanje pravosodnega sistema. Možno je, da bi bile tovrstne storitve v odsotnosti predpisov neustrezne ali nezadostne.

Če naj bi bil temeljni postulat svobodnih poklicev visoka osebna odgovornost in varovanje javnega interesa pri njihovem opravljanju, ni nepomembno, v kakšni pravno-organizacijski obliki se opravljajo, saj le-ta opredeljuje način uresničevanja zasebnega (pridobitnega) motiva ustanovitelja in temu nasproti postavlja stopnjo odgovornosti, ki jo je ustanovitelj pripravljen prevzeti pri tem.

Ko Meigs (1959, str. 27) v svojem delu navaja razloge, ki ne dopuščajo, da bi bila revizijska družba organizirana kot kapitalska družba, temveč naj bi bila osebna družba (angl. *partnership*), poudarja osebno odgovornost revizorjev do naročnikov in javnosti. Kapitalska družba je neosebna družba, ki bi lahko posameznikom omogočila, da se izognejo osebni odgovornosti za svoja dejanja. Ravno neomejena osebna odgovornost je zaželen element, ki omogoča vzdrževanje visokih standardov delovanja v poklicu.

Šele v zadnjih desetletjih je revizijskim družbam omogočeno izbirati med različnimi pravno organizacijskimi oblikami, saj je dotlej veljalo, da so se lahko le-te ustanovile zgolj kot osebne družbe. Ne glede na to pa naj bi bile organizacijske karakteristike osebnih družb učinkovitejše v obstoječem trgu revizijskih storitev, zato bodo kljub statusnim preoblikovanjem revizijskih družb le-te ohranjene. Revizijske družbe so se razvile kot osebne družbe z neomejeno odgovornostjo, ker to maksimizira razpoložljivo premoženje kot jamstvo neodvisnosti in sposobnosti. Neomejena odgovornost tudi spodbuja vzajemno nadzorovanje med revizorji (znotraj revizijske družbe) z namenom zagotavljanja kakovosti ter deluje kot signal za premagovanje asimetrije informacij na trgu revizijskih storitev. Pričujoče statusne spremembe revizijskih družb je povzročilo dejstvo, da poslujejo v okolju z naraščajočim trendom tožb proti njim, ter njihovo pospešeno ustanavljanje (Lent, 1999, str. 225).

Ne glede na skupne značilnosti svobodnih poklicev pa pregled slovenske zakonodaje, ki ureja posamezne poklice, kaže na različnost pravno organizacijskih oblik, ki so dovoljene za njihovo opravljanje. Zakon o notariatu na primer določa, da morajo notarji svoj poklic opravljati kot osebno dejavnost¹³, zakon o odvetništvu je še do nedavnega dovolil ustanovitev odvetniške družbe kot pravne osebe zgolj kot družbe z neomejeno osebno odgovornostjo družbenikov¹⁴, od junija 2008 je odvetniško družbo možno ustanoviti tudi kot družbo z omejeno odgovornostjo družbenikov¹⁵. Lekarniško dejavnost opravljajo le javni zavodi (torej velja neomejena odgovornost ustanoviteljev za obveznosti zavoda do tretjih oseb) ali lekarnarji na podlagi koncesije kot samostojni podjetniki¹⁶. Nekoliko drugače je z opravljanjem zdravniškega poklica oziroma zdravstvene dejavnosti, kjer imamo poleg sistema javnega zdravstva, ki se izvaja v javnih zavodih in pri koncesionarjih zasebnih zdravstvenih delavcih – samostojnih podjetnikih¹⁷, tudi načelo popolne zasebne iniciative, kjer pa se zdravstvena dejavnost opravlja kot gospodarska dejavnost v vseh možnih pravno organizacijskih oblikah. Različnost pravno organizacijske ureditve posameznih poklicev izvira iz razlik v značilnostih njihovega opravljanja in tradicije. Dve zelo pomembni razliki med svobodnimi poklici sta predvsem:

- (ne)prostovoljnost naročnika glede uporabe storitve in
- množičnost skupine uporabnikov, katerih interesi se ščitijo.

Nekatere storitve, s katerimi se ščiti javni interes oziroma nekatere okoliščine, v primeru katerih je po mnenju države potrebno ščititi javni interes, so predpisane z zakonodajo in je potrebna obvezna uporaba storitev ustrezno usposobljenih strokovnjakov. Taki primeri so na primer storitve revizijskih družb v primeru obveznega revidiranja, storitve notarjev v primeru zastave nepremičnin ali na skupščinah delniških družb, obvezna uporaba inženirjev nadzornikov za nadzor nad izvajanjem gradbenih del na gradbiščih, obvezna uporaba storitev arhitektov za izdelavo načrtov v primeru pridobivanja gradbenih dovoljenj, obvezna uporaba storitev odvetnikov v primeru zastopanja strank v postopkih pred sodišči in še bi lahko naštevali. Na drugi strani se pojavlja vrsta svobodnih poklicev, katerih uporaba storitev ni obvezna, je pa zakonodajalec zaradi nesposobnosti uporabnikov dolžan presoјati njihovo kakovost oziroma na tej podlagi izbirati izvajalca, da bi z njihovo ureditvijo zagotovil določeno stopnjo varnosti njihovih uporabnikov glede kakovosti in strokovnosti opravljanja storitev. Taki poklici so na primer lekarnarji, zdravniki, zobozdravniki in drugi¹⁸.

Obveznost uporabe storitev je v tesni povezavi s širino javnega interesa (torej skupino ljudi, katerih interesi se ščitijo). Običajno se v primeru »obvezne« uporabe storitev svobodnih poklicev ščiti ne le interes naročnika, temveč tudi interes drugih, ki so na tak ali drugačen

¹³ 1. člen Zakona o notariatu (Uradni list RS, št. 13/1994 s spremembami in dopolnitvami).

¹⁴ 35. člen Zakona o odvetništvu (Uradni list RS, št. 18/93).

¹⁵ 15. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o odvetništvu (Uradni list RS, št. 54/2008).

¹⁶ 2. in 14. člen Zakona o lekarniški dejavnosti (Uradni list RS, št. 9/92 s spremembami in dopolnitvami).

¹⁷ 3. in 35. člen Zakona o zdravstveni dejavnosti (Uradni list RS, št. 9/92 s spremembami in dopolnitvami).

¹⁸ Dokaz neobvezne uporabe storitev teh poklicev na primer je velik porast uporabe storitev bioenergetikov, homeopatov in podobnih alternativnih zdravilcev, h katerim se bolniki zatekajo v primeru zdravstvenih težav.

način povezani z njim ali z okoliščinami, v katerih se obvezna uporaba storitve zahteva. Tako se na primer z obveznim revidiranjem računovodskih izkazov ne ščitijo zgolj interesi naročnika (lastnika družbe), temveč vseh tistih, ki na podlagi podatkov in informacij iz teh izkazov sprejemajo odločitve, na drugi strani pa v primeru uporabe zdravstvene storitve zgolj interesi bolnika v konkretnem primeru.

Storitve svobodnih poklicev se opravljajo na različne načine, bodisi kot javne storitve, za zagotovitev katerih je zadolžena država ali lokalna skupnost, bodisi kot tržna dejavnost. V primeru revidiranja zakonodaja določa, da so lahko revizijske družbe organizirane samo kot gospodarske družbe, torej za opravljanje pridobitne dejavnosti.

2.5 ZASEBNI INTERES REVIZIJSKIH DRUŽB

Kljub temu da je namen dejavnosti revidiranja varovanje javnega interesa, pa je treba poudariti, da preko varovanja javnega interesa revizijska družba zadovoljuje svoj zasebni interes. Varovanje javnega interesa je torej pridobitna dejavnost, katere dobiček je njen glavni namen. Zakonodaja torej revizijski družbi daje legitimno pravico, da v okviru zakonskih omejitev pri opravljanju revidiranja primarno zasleduje svoje zasebne interese, ki se lahko med drugim odražajo v:

- doseganju pričakovanega dobička ali povečevanju vrednosti premoženja,
- dolgoročnosti poslovanja oziroma obstoju na trgu,
- stabilnosti poslovanja.

Zato je upravičeno pričakovati, da bo zakonodaja, ki gospodarski družbi podeljuje koncesijo varovanja določenega javnega interesa, na pomembnih področjih njenega izvajanja učinkovito omejila prevlado vseh oblik zasebnega interesa nad javnim interesom.

Če je dobiček kategorija, kateri sledijo revizijske družbe, potem je treba poudariti, da imajo dva možna vzvoda njegovega maksimiranja, in sicer na strani prihodkov in na strani odhodkov. Prihodkovno stran uravnavajo z vplivom na prodajno ceno (za kar so v konkurenčnem okolju omejene možnosti) oziroma količino prodanih storitev, več možnosti pa se odpira na strani odhodkov. Poudariti je treba, da je revidiranje delovno intenzivna dejavnost in da zahteva za doseganje kvalitete ustrezno usposobljene izvajalce¹⁹. Torej so najučinkovitejši ukrepi na stroškovni strani ravno v povezavi s stroški dela, ki se prilagajajo preko števila in strukture zaposlenih, slednja pa pogojuje povprečen strošek vloženga dela. Ob predpostavki konstantne količine prodanih storitev se število zaposlenih (ponovno ob predpostavki, da je le-to optimalno glede na prodajo) ne bo spreminjalo, torej je cena dela

¹⁹ Podatki iz računovodskih izkazov za leto 2006 za največje revizijske družbe v Sloveniji (KPMG, d. o. o., PwC, d. o. o., Deloitte, d. o. o., Ernst & Young, d. o. o., JPA Abeceda, d. o. o. in BDO EOS, d. o. o.) kažejo, da je delež stroškov dela v vseh stroških in odhodkih družb v povprečju 46,2 %, pri čemer je potrebno poudariti, da se omenjene družbe v veliki meri poslužujejo tudi pooblaščenih revizorjev, ki z njimi sodelujejo na podlagi pogodbe o sodelovanju, katerih stroški so zajeti v stroških storitev in zato lahko z gotovostjo trdimo, da so realni stroški dela v povprečju višji (AJPES, 2009).

tista spremenljivka, na katero revizijska družba lahko vpliva, in sicer na dva načina: s spreminjanjem strukture zaposlenih (za enega visoko kvalificiranega več manj kvalificiranih, a cenejših zaposlenih) ali z zniževanjem cene dela. Zadnji ukrep bi najverjetneje povzročil zmanjšanje števila zaposlenih, kar bi avtomatično pomenilo tudi manjšo količino prodanih storitev oziroma ogrožanje izvedbe že sklenjenih pogodb, zato lahko revizijska družba na stroške dela vpliva učinkovito predvsem s spreminjanjem strukture zaposlenih. Ta zaključek potrjujejo tudi dejanski podatki revizijskih družb (Tabela 1), ki kažejo na velike strukturne spremembe zaposlenih v revizijski dejavnosti v obdobju od 2002 do 2005.

Tabela 1: Gibanje strukture zaposlenih v revizijskih družbah v obdobju od 2002 do 2005

	31. 12. 02	31. 12. 03	31. 12. 04	31. 12. 05	Ind. 05/02
Pooblašчени revizorji	97	95	91	93	95,88
Revizorji	64	57	59	44	68,75
Ostali pri reviziji	177	195	205	209	118,08
Pogodbeni pooblašчени revizorji	28	27	30	22	78,57
Skupaj	366	374	385	368	

Vir: Anketni vprašalnik revizijskim družbam (priloga 4).

Kot je razvidno iz podatkov, se v proučevanem obdobju znižuje število redno zaposlenih pooblaščenih revizorjev in revizorjev, kljub temu pa se povečuje skupno število zaposlenih, in sicer na račun zaposlovanja drugih na področju revidiranja. To pomeni, da lahko trdimo, da se strokovna usposobljenost zaposlenih, ki v revizijskih družbah sodelujejo na področju revidiranja, znižuje. Gibanje strukture zaposlenih je potrebno postaviti ob rob gibanju značilnosti revidiranih družb v enakem obdobju. Obseg revidiranja je v proučevanem obdobju narasel, saj so morale revizijske družbe v letu 2005 revidirati za 47 % več sredstev naročnikov in 55 % več čistih prihodkov iz prodaje naročnikov kot v letu 2002 (Tabela 2), kar pa so v letu 2005 realizirale s približno enakim številom zaposlenih kot v letu 2002, s to razliko, da je bila strokovna raven zaposlenih, ki je pri revidiranju sodelovala, znatno slabša, saj je revidiranje nadziralo slabih 5 % manj redno zaposlenih pooblaščenih revizorjev, katerim je v letu 2005 pomagalo dobrih 30 % manj revizorjev kot v letu 2002.

Tabela 2: Prikaz obsega revidiranja v obdobju 2002 do 2005

(vse vrednosti razen za zaposlene so prikazane v 000 SIT)²⁰

Leto	Vsa sredstva	Stalna sredstva	Kapital	Čisti prihodki od prodaje	Bruto poslovni izid	Zaposleni
2002	9.126.599	6.458.146	4.584.571	5.958.738	192.527	250.645
2003	10.686.206	7.371.003	5.370.005	7.110.570	221.920	264.684
2004	11.899.057	8.013.242	5.795.244	8.238.191	327.311	270.807
2005	13.386.986	8.717.899	6.162.955	9.210.233	406.033	281.883
Indeks 05/02	147	135	134	155	211	112

Vir: Anketni vprašalnik revizijskim družbam (priloga 4).

²⁰ V tabeli so zajeti vsi naročniki revidiranja, ne glede na pravno organizacijsko obliko.

Upravičeno zato lahko sklepamo, da so slovenske revizijske družbe za revidiranje poslovnega leta 2005 zaradi njegovega povečanega obsega in spremenjene strukture zaposlenih pri posameznem naročniku strokovno osebje angažirale v povprečju relativno manj časa kot pa za revidiranje poslovnega leta 2002. Postavlja pa se vprašanje, kako je to vplivalo na kvaliteto revidiranja, saj porabljen čas za revidiranje naročnika uporabniki računovodskih izkazov neposredno povezujejo s kakovostjo revidiranja, kar ne nazadnje v svojih raziskavah potrjujejo tudi Palmrose (1986, str. 108), Leventis in Caramanis (2005, str. 461) ter drugi. Na voljo pa niso razpoložljivi dokazi za to, da bi bilo proučevano obdobje ravno obdobje optimiziranja poslovanja slovenskih revizijskih družb in da za obdobje od 1993 (leto začetka revidiranja v Sloveniji) pa do 2002 ne bi bilo mogoče potrditi veljavnosti predpostavke optimalne strukture zaposlenih glede na obseg in zahtevnost opravljenega revidiranja.

Sklepamo lahko, da je zato do takih strukturnih premikov v revizijski dejavnosti prišlo zaradi cenovnih pritiskov naročnikov na revizijske družbe, ki so mogoči le v primeru pogajalske prednosti naročnika revizije proti revizijski družbi. Pogajalska prednost posameznega udeleženca na trgu pa izhaja iz značilnosti trga oziroma ponudbe in povpraševanja.

V tej zvezi se zastavlja tudi vprašanje, katera je tista struktura zaposlenih, ki revizijski družbi še zagotavlja izvedbo revidiranja v skladu s pravili revidiranja in ustrezno nizko tveganje napačnega revizijskega mnenja v poročilu o revidiranju. Ker je pooblaščen revizor tisti, ki odgovarja za izdano poročilo o revidiranju, je logično vprašanje, koliko poročil o revidiranju lahko podpiše. Teoretično niso postavljene kvantificirane strokovne meje in bi tako lahko imela vsaka revizijska družba zgolj po enega zaposlenega pooblaščenega revizorja za podpisovanje poročil o revidiranju, saj naročnik načeloma ni usposobljen po strokovni plati soditi kakovosti opravljenega dela pooblaščenega revizorja oziroma revizijske družbe. Kljub temu pa so na drugačen način postavljene nekatere omejitve.

Eden od glavnih mehanizmov omejevanja prevlade zasebnega interesa revizijskih družb nad javnim interesom je torej učinkovit nadzor nad kakovostjo opravljene revizije in na ta način tudi nad zagotavljanjem javnega interesa. Revizijska družba mora biti podvržena ekonomskim in drugim posledicam (neposrednim in posrednim, kratkoročnim in dolgoročnim) uvedbe takega nadzora. Če je mogoče ugotoviti neskladnost s strokovnimi pravili in jo tudi kaznovati, potem je veliko manj verjetno, da bo revizijska družba podlegla pritiskom naročnika. Večja kot je verjetnost kaznovanja ali odgovornosti za napake, manjša bo verjetnost, da bo revizijska družba zaradi pritiskov naročnika ogrožala svojo neodvisnost (Zhang, 1999, str. 172). Nasproti pozitivnemu psihološkemu učinku uvedenega nadzora nad kakovostjo revidiranja, ki deluje preventivno, pa je kljub temu treba opozoriti na njegovo pomanjkljivost, in sicer, da nadzor vedno ugotavlja kršitve pravil revidiranja šele po tem, ko so že storjene in ko so lahko že povzročile določene negativne oziroma škodljive posledice na uporabnike revidiranih računovodskih izkazov.

2.6 ODGOVORNOST POOBLAŠČENIH REVIZORJEV, REVIZIJSKIH DRUŽB IN NJENIH LASTNIKOV

Kot smo že opisali v točki 2.4.1, revidiranje kot svobodni poklic vsebuje veliko osebno odgovornost pri varovanju javnega interesa. Ker se dejavnost opravlja na podlagi sklenjenih pogodb med naročnikom in revizijsko družbo, je v teh primerih poleg odgovornosti za morebitno nestrokovno ravnanje treba proučevati tudi odgovornost za morebitno povzročeno škodo, ki izhaja iz obligacijskega razmerja. Kritičen pogled na civilno odgovornost izvajalcev revidiranja in njeno razumevanje pomembno prispevata k razumevanju zagotavljanja neodvisnosti v vseh pogledih.

Prevlada zasebnega interesa pri revidiranju je lahko učinkovito omejena zgolj z visoko stopnjo verjetnosti civilne (odškodninske) odgovornosti za primer storjenih napak ali namernega nespoštovanja strokovnih pravil oziroma sankcije na podlagi opravljenega strokovnega pregleda s strani nadzornega organa. Postavlja se vprašanje, ali pravna ureditev revidiranja v Sloveniji nasproti zasebnemu interesu revizijskih družb postavlja dovolj visoko stopnjo njihove odgovornosti oziroma učinkovit sistem zmanjševanja doseženih ekonomskih koristi v primeru prevlade zasebnega nad javnim interesom.

Odgovornost pri revidiranju lahko delimo na:

- odgovornost revizijskih družb in njenih lastnikov,
- odgovornost pooblaščenih revizorjev,
- odgovornost zaradi nestrokovnega ravnanja pri revidiranju ter
- odgovornost za povzročeno škodo pri revidiranju.

Ločitev odgovornosti za kršitev strokovnih pravil in pa odgovornosti za škodo je pomembna zato, ker v prvem primeru posledice izhajajo iz pravil revidiranja, medtem ko v drugem iz zakona, ki ureja gospodarske družbe ter zakona, ki ureja obligacijska razmerja, poleg tega pa kršitev strokovnih pravil nima nujno škodljivih posledic za uporabnike poročila o revidiranju, torej ni pogojev za odškodninsko tožbo proti revizijski družbi.

Storitev revidiranja lahko opravlja samo revizijska družba oziroma v njenem imenu pooblaščen revizorji, ki so pri njej redno zaposleni ali imajo z revizijsko družbo sklenjeno pogodbo o poslovnem sodelovanju²¹. Medsebojne pravice in obveznosti revizijske družbe in pravne osebe, pri kateri se opravlja revidiranje, uredita stranki s pogodbo o revidiranju, ki mora biti sklenjena v pisni obliki za vsak revizijski posel posebej in v skladu z zakonom, ki ureja obligacije ter ZRev-2²². Poročilo o revidiranju, ki je izdano v okviru revidiranja, pa mora sestaviti in podpisati v imenu revizijske družbe pooblaščen revizor.

²¹ 5. člen ZRev-2.

²² 47. člen ZRev-2.

2.6.1 ODGOVORNOST REVIZIJSKIH DRUŽB IN NJENIH LASTNIKOV

Revizijska družba je torej formalno naročniku revidiranja polno odgovorna za strokovno izvedbo posla in za škodo, ki bi jo s kršitvijo pravil revidiranja, ki bi imelo za posledico napačno mnenje pooblaščenega revizorja, povzročila uporabnikom takega poročila. Odgovornost za kršitev strokovnih pravil ureja ZRev-2, po katerem je lahko revizijska družba na podlagi opravljenega nadzora nad zagotavljanjem kakovosti dela revizijskih družb sankcionirana z naslednjimi ukrepi nadzora:

- odreditev odprave kršitev,
- odreditev dodatnih ukrepov ter
- odvzemom dovoljenja za opravljanje storitev revidiranja.

Vendar revizijsko družbo najhujši ukrep doleti izredno težko, saj se dovoljenje odvzame le v primeru, če je do njega prišla z navajanjem neresničnih podatkov ali pa družba ni v postavljenem roku razrešila člana(ov) poslovodstva in imenovala druge(ga) oziroma tudi nov(i) član(i) ni(so) v roku izvedli dodatnih ukrepov, ki so bili naloženi. Revizijska družba torej, razen odškodninske odgovornosti v primeru tožbe, ne nosi drugih hujših posledic nestrokovnega ravnanja pooblaščenih revizorjev. Tudi v primeru, da je nad pooblaščenim revizorjem začel postopek odvzema dovoljenja, ki se pogosto začne zaradi ugotovljenih hudih kršitev pravil revidiranja, ki imajo za posledico pomanjkljivo oziroma zavajajoče poročilo o revidiranju, so lahko revizijski družbi naloženi dodatni ukrepi v smislu izboljšanja postopkov notranjega nadzora nad revidiranjem ali pretokom zaupnih podatkov, spremembe notranje organizacije revizijske družbe oziroma drugi ukrepi, ki so potrebni za uresničitev spoštovanja pravil o revidiranju. Revizijsko družbo ali poslovodstvo revizijske družbe torej ne morejo doleteti hujše posledice kršitev strokovnih pravil revidiranja pri konkretnem naročniku²³, če seveda predpostavljamo, da je odvzem dovoljenja najhujši ukrep²⁴.

Poleg strokovne odgovornosti za kršitev pravil revidiranja pa revizijska družba lahko odgovarja tudi civilno na podlagi sklenjenega obligacijskega razmerja z naročnikom. ZGD-1 določa, da je revizijska družba odgovorna naročniku revidiranja in njegovim delničarjem ali družbenikom za škodo, ki jim jo povzroči s kršitvijo pravil revidiranja, vendar je ta odgovornost omejena do največ 150.000 evrov za majhne kapitalske družbe, do največ 500.000 evrov za srednje kapitalske družbe in do največ 1.000.000 evrov za velike kapitalske

²³ Če pooblaščen revizor, ki je zaposlen v revizijski družbi, krši pravila revidiranja tako, da je poročilo o revidiranju napačno ali zavajajoče, nadzorni organ revizijski družbi najprej odredi odpravo kršitev oziroma dodatne ukrepe, s katerimi naj bi po mnenju nadzornega organa lahko vzpostavila sistem, ki bi take kršitve revidiranja preprečeval. Šele če se poslovodstvo revizijske družbe ustrezno ne odzove na take izrečene ukrepe, ima nadzorni organ možnost zahtevati njeno zamenjavo. Nikjer iz zakonodaje pa ne izhaja, da bi bilo revizijski družbi mogoče odvzeti dovoljenje za opravljanje storitev revidiranja v primeru, da bi njeni pooblaščen revizorji ponavljajoče hujše kršili pravila revidiranja, kar bi pomenilo, da revizijska družba ni sposobna vzpostaviti ustreznega sistema zagotavljanja kakovosti.

²⁴ Do uveljavitve ZRev-2 revizijske družbe ni bilo mogoče niti denarno kaznovati, če pooblaščen revizorji niso spoštovali pravil revidiranja in so bila zato mnenja pomanjkljiva in zavajajoča. V ZRev-2 162. člen po novem določa, da revizijsko družbo lahko doleti kazen od 4.200 do 21.000 evrov (poslovodstvo revizijske družbe pa od 2.100 do 6.300 evrov), če pri revidiranju ne spoštuje pravil revidiranja.

družbe, razen če gre za namerno kršenje strokovnih pravil ali hudo malomarnost, ko omenjene omejitve višine odgovornosti ne veljajo²⁵. Za tako odgovornost pa morata biti (ob predpostavki, da je dejansko šlo za kršitev pravil revidiranja) izpolnjena dva pogoja, in sicer:

- zaradi nestrokovnega ravnanja revizijske družbe mora uporabniku poročila o revidiranju nastati določena škoda, ki jo je mogoče dokazati in ovrednotiti ter
- odškodninsko odgovornost je potrebno s civilno tožbo terjati od revizijske družbe.

Prav zaradi takih primerov je revizijska družba dolžna zavarovati svojo odgovornost za škodo, ki jo povzroči pravni osebi, pri kateri je opravila revidiranje, oziroma tretji osebi s kršitvijo pogodbe o revidiranju oziroma pravil revidiranja.

Ne glede na to, da se revizijska stroka v EU zaveda odgovornosti revizijskih družb za svoje delo, pa meni, da naj le-te odgovarjajo le toliko, kot je to »primerno« (FEE, 2006, str. 1). Leta 2006 so le Avstrija, Belgija, Nemčija, Grčija in Slovenija imele uzakonjeno omejeno odgovornost revizijskih družb za škodo, ki jo povzročijo naročniku z nespoštovanjem pravil revidiranja. Po izjavah revizijskih družb so slabosti neomejene odgovornosti za povzročeno škodo naročnikom predvsem povečevanje stroškov zavarovanja odgovornosti, povečevanje cene kapitala, ki ga revizijske družbe potrebujejo, ter oteževanje pridobivanja mladih talentiranih ljudi v poklic oziroma odvratanje strokovnega osebja revizijskih družb od želje, da bi postali partnerji (London Economics, 2006, str. 209). Vendar pa se je potrebno zavedati, da mora zavarovanje poklicne odgovornosti predstavljati predvsem zavarovanje naročnikov pred povzročeno škodo in ne zaščito revizijskih družb pred njihovim nestrokovnim ravnanjem. Zato se z zmanjševanjem odškodninske odgovornosti zmanjšuje zaščita naročnikov in argument visokih stroškov zavarovanja ni pravi argument, ki bi opravičeval omejitve odgovornosti, saj revizijska družba stroške poslovanja (s tem tudi zavarovanja) preko cene revidiranja lahko prevali na naročnika, s čimer je v končni fazi naročnik revidiranja tisti, ki plača svoje zavarovanje.

Res praksa kaže, da tožbe proti revizijskim družbam v starejših članicah EU, predvsem pa v Združenih državah Amerike, kjer je zavedanje lastnikov kapitala glede njihovih pravic na visokem nivoju, niso redke, vendar to za Slovenijo ne velja. Za ponazoritev verjetnosti tožbe s strani naročnikov ali uporabnikov revidiranih računovodskih izkazov pri nas je zgovoren podatek Slovenskega inštituta za revizijo, da za obdobje od 1993 (od uveljavitve ZGD, ki je uzakonil obvezno revidiranje) do konca leta 2008 ne razpolaga z nobeno uradno informacijo o primeru tožbe, vložene proti kateri od slovenskih revizijskih družb, na podlagi česar lahko sklepamo, da je verjetnost odškodninskih tožb proti njim izredno majhna oziroma zelo blizu nič. Revizijske družbe v Sloveniji torej z vidika tveganja izgube dovoljenja za opravljanje storitev revidiranja in tožb poslujejo v relativno varnem okolju, posledično je tako varen tudi v njih vložen kapital lastnikov. Ne moremo pa trditi, da je pravno okolje v tujini do revizijskih družb manj prijazno, saj je bila na primer revizijska družba KPMG v letu 2005 obtožena vpletenosti v največjo do takrat znano prevaro, povezano z davčnimi ščiti na ameriškem trgu,

²⁵ 57. člen ZGD-1.

zaradi česar je celotni mreži grozil celo stečaj, vendar se je družba pogodila z državo in v zameno je bilo obtoženih zgolj nekaj posameznikov, premoženje lastnikov pa je bilo na ta način rešeno (Oxera Consulting Ltd, 2007, str. 3).

2.6.2 ODGOVORNOST POOBLAŠČENIH REVIZORJEV

Pooblaščen revizor je oseba, ki sestavi poročilo o revidiranju in ga podpiše²⁶. Vendar ni mišljeno, da bi pooblaščen revizor poročilo o revidiranju podpisal v svojem imeni (to bi bilo namreč lahko razumljeno kot prevzemanje osebne odgovornosti za izdano poročilo), ampak MSR predvidevajo, da običajno poročilo o revidiranju pooblaščen revizor podpiše v imenu revizijske družbe, ki je tudi odgovorna za posel²⁷.

Če so revizijske družbe nosilke posla revidiranja ter nosijo formalno odgovornost za kvalitetno opravljeno delo do naročnikov, pa so pooblaščen revizorji tisti, ki so dejanski nosilci odgovornosti za strokovnost opravljene revizije in verodostojnost poročila o revidiranju. Ureditev sistema sankcioniranja revizijskih družb in pooblaščenih revizorjev je Revizijska direktiva prepustila državam članicam ter s tem omogočila, da ga uredijo v skladu z ostalo nacionalno zakonodajo. Napotuje le na to, da morajo biti kazni za pooblaščen revizorje in revizijske družbe, če obveznih revizij ne opravljajo v skladu s predpisi, sprejetimi na podlagi direktive, učinkovite, sorazmerne in odvračilne ter da morajo predvideti tudi odvzem dovoljenja²⁸. Na tej podlagi ZRev-2 za pooblaščen revizorje predvideva naslednje ukrepe:

- odreditev odprave kršitve,
- opomin,
- pogojni odvzem dovoljenja,
- odvzem dovoljenja.

Pogoji za odvzem dovoljenja pooblaščenemu revizorju so med drugim izpolnjeni tudi v primeru, ko le-ta krši pravila revidiranja in je zaradi te kršitve poročilo o revidiranju, ki ga je podpisal, pomanjkljivo oziroma zavajajoče, ali ko ponavljajoče krši druge določbe zakona oziroma drugih zakonov in predpisov, ki urejajo revidiranje, tako da mu je bil zaradi tovrstnih kršitev že dvakrat izrečen opomin²⁹. Pooblaščen revizor, ki mu je bilo odvzeto dovoljenje, letga ne more več ponovno pridobiti. Iz tega izhaja, da je pooblaščen revizor končni nosilec odgovornosti za napake, storjene pri revidiranju, saj določbe zakonodaje, ki se nanašajo na sankcioniranje revizijski družb, nikjer ne navajajo, da je za odvzem dovoljenja izpolnjen pogoj tudi v primeru kršitev pravil revidiranja pri posamezni reviziji računovodskih izkazov. Ne nazadnje ima revizijska družba tudi v primeru, da naročnik revidiranja proti njej zaradi nestrokovno izvedenega revidiranja sproži odškodninsko tožbo, na podlagi katere mu je

²⁶ 40. člen ZRev-2.

²⁷ 26. člen MSR 700.

²⁸ 30. člen Revizijske direktive.

²⁹ Drugi odstavek 54. člena ZRev-2.

revizijska družba dolžna povrniti nastalo škodo, povrnitev le-te v skladu s svojimi internimi določili pravico zahtevati od pooblaščenega revizorja, ki je revidiranje opravil nestrokovno. Zakonodaja, ki ureja delovna razmerja, namreč prepoveduje delavcu škodljivo ravnanje v okviru izvajanja svojega dela³⁰ ter daje delodajalcu pravico povrniti škodo, ki jo delavec povzroči namenoma ali iz hude malomarnosti³¹. Takšne okoliščine nastanka škode zavarovalnice na podlagi sklenjenih zavarovanj tudi niso dolžne povrniti.

Zakonodaja, ki ureja revidiranje, daje pooblaščenim revizorjem vodilno vlogo pri njegovem izvajanju, zato se le-ti lahko znajdejo v treh različnih vlogah, in sicer:

- kot zaposleni pooblašчени revizorji v revizijski družbi,
- *kot člani posloводства revizijske družbe s pretežnim vplivom na vodenje poslov ter
- kot večinski lastniki revizijske družbe.

Ne glede na to, katero vlogo zasedajo, pripadajo isti stroki in jih zavezujejo ista pravila, ki jih morajo spoštovati, pa kljub temu na neki točki začnejo zasledovati svoji vlogi primerne osebne interese, ki običajno ogrožajo spoštovanje strokovnih pravil in varovanje javnega interesa.

V revizijski družbi zaposleni pooblašчени revizor, ki mu že delovnoppravna teorija v razmerju delavec – delodajalec priznava status šibkejšega v tem razmerju, je pri izvajanju revidiranja torej končni nosilec vseh ali vsaj večine tveganj kršitve strokovnih pravil, ki izhajajo iz te dejavnosti, pri čimer je deležen relativno nespremenljivih koristi v obliki plače. Na drugi strani revizijska družba pri zasledovanju pridobitnega motiva ni izpostavljena večjim strokovnim tveganjem, je pa seveda izpostavljena poslovnim. Okoliščine, kjer pridobitni motiv in poslovna tveganja niso povezana tudi z enakovredno stopnjo strokovne odgovornosti, pa povzročata razmere, v katerih:

- revizijska družba vstopa v strokovno bolj tvegane posle z naročniki zgolj zaradi zasledovanja lastnih interesov oziroma interesov lastnikov ter
- se na široko odpirajo vrata za izvrševanje različnih pritiskov revizijske družbe na zaposlene pooblaščene revizorje po izdajanju poročil o revidiranju, ki bi bili pogodu naročnikom.

Slednje je mogoče potrditi tudi z dejstvom, da Revizijska direktiva državam članicam nalaga, da v svojih zakonodajah zagotovijo, da lastniki ali delničarji revizijske družbe ter člani upravnih, poslovnih in nadzornih organov takšnega podjetja ali pridruženega podjetja ne posegajo v izvajanje obvezne revizije na kakršen koli način, ki bi ogrozil neodvisnost in nepristranskost pooblaščenega revizorja, ki izvaja obvezno revizijo v imenu revizijske družbe. Če namreč praksa ne bi izpostavila omenjenih zadev kot problematičnih, taka določba nedvomno ne bi bila vključena v tekst direktive.

³⁰ 35. člen zakona o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 42/2002; odslej ZDR) določa, da se je delavec dolžan vzdržati vseh ravnanj, ki glede na naravo dela, ki ga opravlja pri delodajalcu, materialno ali moralno škodujejo ali bi lahko škodovala poslovnim interesom delodajalca.

³¹ 182. člen ZDR.

2.7 ZNAČILNOSTI RAZMERJA MED REVIZIJSKO DRUŽBO IN NAROČNIKOM REVIZIJE

Značilnosti razmerja med naročnikom in revizijsko družbo vplivajo na stopnjo neodvisnosti revidiranja, njihov pomen pa s kompleksnostjo oziroma značilnostmi organizacijske strukture naročnika narašča. Nedvomno je naročnik revizije računovodskih izkazov pravna oseba, katere izkazi so predmet revidiranja. V njegovi organizacijski strukturi pa je običajno (odvisno od njene pravno organizacijske oblike in zakonskih zahtev) kar nekaj interesnih skupin s svojimi videnji in pričakovanji, vezanimi na poslovanje naročnika. Če kot naročnik nastopa javna delniška družba, v zvezi s katero je javni interes najbolj izražen, potem v primeru dvotirnega upravljanja take družbe lahko govorimo o naslednjih tako imenovanih interesnih skupinah, ki pri revidiranju vzpostavljajo razmerja z revizijsko družbo:

- poslovodstvo,
- nadzorni svet,
- revizijska komisija in
- delničarji.

Med revizijsko družbo in naročnikom se začne vzpostavljati razmerje že ob samem zbiranju ponudb, ko pride do prvih kontaktov med poslovodstvom naročnika in revizijske družbe. To razmerje se v primeru uspešne sklenitve pogodbe gradi vse do izdaje poročila o revidiranju. Kljub temu velja izpostaviti tri, za odnos med revizijsko družbo in naročnikom revidiranja pomembne dejavnike:

- proces vzpostavljanja pogodbenega razmerja,
- razmerja med organi naročnika ter
- sposobnost naročnika presojeti kakovost opravljene storitve (revidiranja).

2.7.1 PROCES VZPOSTAVLJANJA POGODBENEGA RAZMERJA

Revizijsko družbo kot izvajalca storitve revidiranja, ki je v prvi vrsti namenjena lastnikom naročnika, potrdi skupščina delničarjev v primeru, da gre za delniško družbo, oziroma na zasedanju ustreznega organa lastnikov ali ustanoviteljev, če gre za pravno osebo z drugačno pravno organizacijsko obliko. Pri tem ni nepomembno, da skupščina dobi že izoblikovan predlog sklepa o imenovanju primerne revizijske družbe, ki ga pripravi nadzorni svet (predstavniki lastnikov v družbi). Naloga nadzornega sveta je, da v sklicu skupščine obrazloži predlog za imenovanje revizijske družbe, pri čemer mora ta obvezno vsebovati le firmo, sedež ter ključna priporočila³². Predlog skupščinskega sklepa glede imenovanja revizijske družbe in obrazložitev predloga lahko poda le nadzorni svet in ne tudi poslovodstvo družbe, kar je v skladu z namenom zagotoviti neodvisnost revidiranja, saj se nadzira delo poslovodstva družbe, zato njegovo strinjanje ali nestrinjanje z revizijsko družbo načeloma ne bi smelo imeti vpliva na njeno imenovanje.

³² 298. člen ZGD-1.

ZGD-1 nadzornemu svetu predpisuje dolžnost skupščini predlagati revizijsko družbo, ki bo zadolžena za revidiranje, pri čemer mora upoštevati predlog revizijske komisije³³, če je le-ta ustanovljena, ta pa ima v zvezi z izbiro revizijske družbe naslednje pristojnosti:

- pregledovanje in spremljanje neodvisnosti revizorja za letno poročilo družbe, zlasti zagotavljanja dodatnih nerevizijskih storitev,
- predlaganje nadzornemu svetu imenovanje kandidata za revizorja letnega poročila družbe,
- sodelovanje pri pripravi pogodbe med revizorjem in družbo.

V povezavi s svojim predlogom nadzornemu svetu naj bi revizijska komisija zagotavljala obstoj in dosledno izvedbo postopka za imenovanje zunanjega revizorja ter obstoj ustrezne usmeritve za dodeljevanje nalog, povezanih z zunanjim revidiranjem (Duhovnik, 2009, str. 35). V primeru, da nadzorni svet revizijske komisije nima ustanovljene, njene naloge opravlja sam.

Na videz je tako poslovodstvo popolnoma brez vpliva na izbiro revizijske družbe, saj vsaj zakonsko nima formalne moči odločanja o tem. Kljub temu pa je ona tista, ki izvede vse potrebne postopke, da se zagotovi ustrezno število ponudnikov revidiranja. V primeru torej, da poslovodstvo družbe nima jasnih navodil nadzornega sveta ali revizijske komisije glede načina zbiranja ponudb revizijskih družb oziroma lastniki že sami ne postavijo zahteve po revizijski družbi, ki bo revidirala računovodske izkaze, ima široke možnosti vplivanja na izbiro revizorja, in sicer:

- z usmerjenim spodbujanjem revizijskih družb po posredovanju ponudbe za revidiranje na način, da se pridobijo ponudbe tistih revizijskih družb, ki nedvomno ne bodo mogle konkurirati favorizirani revizijski družbi pri izbiri,
- s posredovanjem podatkov favorizirani revizijski družbi iz ponudb konkurenčnih revizijskih družb,
- s posredovanjem informacij favorizirani revizijski družbi o primerni vsebini ponudbe, s katero bi zadovoljili zahtevam in pričakovanjem nadzornega sveta, revizijske komisije ali skupščine,
- z različnimi oblikami vplivanja na organe, pristojne za izbiro revizijske družbe.

Na ta način poslovodstvo družbe lahko vpliva na to, da kot najugodnejši ponudnik ni izbrana revizijska družba, ki ji ne ustreza ali s katero se v preteklosti ni strinjala glede načina uporabe določenih računovodskih pravil. Moč vplivanja poslovodstva na izbiro revizijske družbe pa se veča tudi z večanjem njegovega vpliva v organih družbe, še posebej če so njegovi člani tudi pomembni lastniki družbe, kar bomo obravnavali v nadaljevanju.

³³ 281. člen ZGD-1.

2.7.2 VPLIV RAZMERIJ MED ORGANI NAROČNIKA REVIDIRANJA NA POMEN REVIDIRANJA

Revidiranje povečuje kakovost in verodostojnost računovodskih izkazov, ki jih poslovodstvo družbe pripravi za njegove lastnike. Z revidiranjem pa revizijska družba vstopa tudi v razmerje »principal–agent« pri naročniku revidiranja, in sicer v razmerje med poslovodstvom in lastniki. Vloga revizorja je ublažiti asimetrijo informacij, ki izhaja iz tega razmerja, zato je bistvo revizije v tem pogledu izraziti mnenje o računovodskih izkazih, ki jih je poslovodstvo pripravilo za lastnike družbe (Oxera Consulting Ltd, 2006, str. 24). Pomembnost (potrebnost) blaženja asimetrije informacij z revidiranjem je odvisna od razsežnosti te asimetrije, ta pa je odvisna od lastnosti lastniške strukture družbe. S tega vidika lahko ločimo vsaj:

1. Družbe, katerih večinski lastnik je njihovo poslovodstvo

V družbah, katerih večinski lastnik je poslovodstvo družbe, asimetrija informacij ni izrazita, saj je glavni lastnik preko izvajanja poslovodne funkcije na tekočem s stanjem v družbi kakor tudi s kakovostjo in verodostojnostjo računovodskih izkazov. Revidiranje zato v tem primeru zmanjšuje le asimetrijo informacij med poslovodstvom družbe in manjšinskimi lastniki, ki pa že po svoji naravi nimajo močnega vpliva na odločanje v družbi. V tem primeru niti ni pričakovati, da bi bil izražen večji interes po zmanjševanju asimetrije informacij.

2. Družbe, katerih večinski lastnik je njihovo poslovodstvo skupaj z zaposlenimi v družbi

V družbah z večinskim tako imenovanim notranjim lastništvom je sicer asimetrija informacij med poslovodstvom in lastniki večji problem, saj poslovodstvo predstavlja le manjši del lastnikov, vendar pa je pričakovati, da se hierarhični odnos, značilen za poslovanje te družbe, prenese tudi v odločanje na skupščini, s čimer se moč poslovodstva poveča nesorazmerno njegovemu lastniškemu deležu. Prav tako je značilno, da poslovodstvo svojo moč, ki izvira iz hierarhije v družbi, kot lastnik izkorišča za to, da na nadzorne funkcije podjetja postavi sebi naklonjene ljudi. Tudi v tem primeru zato ni izražen večji interes po zmanjševanju asimetrije informacij.

3. Družbe, katerih večinski lastnik je ena ali nekaj »zunanjih« pravnih ali fizičnih oseb

V tem primeru problem asimetrije informacij vključuje večinske(ga) lastnike(a) in lahko upravičeno sklepamo, da bo močno izražen interes po njenem zmanjševanju, torej po revidiranju. Ker je moč odločanja skoncentrirana, je pričakovati, da bo ta problem tudi učinkovito odpravljen.

4. Družbe z močno razpršenim zunanjim lastništvom

Tudi v družbah s takim lastništvom asimetrija informacij med poslovodstvom družbe in lastniki predstavlja širši problem, vendar pa je učinkovitost njegovega zmanjševanja močno odvisna od organiziranosti razpršenih lastnikov in volje po uveljavljanju svojih lastniških upravičenj. Iz tega izvira tako kakovost organov nadzora v podjetju kakor tudi moč poslovodstva družbe po uveljavljanju svojih interesov.

Poslovodstvo družbe in njeni lastniki predstavljajo dve skupini, ki s poslovanjem družbe želita kar v največji meri uveljavljati svoje interese. V sodobnem svetu je nujno, da je upravljanje podjetij preneseno na peščico poslovodij, saj je nemogoče, da bi vsi njihovi lastniki bili vključeni v njihovo upravljanje. Poslovodje pa lahko sprejemajo odločitve, ki imajo velike učinke na investitorje in zaposlene v podjetju, ki ga upravljajo. Taka ločitev lastništva od upravljanja pa lahko ustvari konflikt v tem, da so poslovodje pogosto prisiljeni izbirati med blaginjo delničarjev in lastno blaginjo (Dunn, 1991, str. 3). Problem interesov poslovodstva, ki nastopa kot agent delničarjev, pa se lahko reši na dva načina. Prvič, lahko se uvede sistem nagrajevanja agentov, s katerim se zbližajo interesi agenta in principala, ali pa principal uvede nadzor nad delom agenta in ga kaznuje za kakršno koli izkoriščanje (Dunn, 1991, str. 4). Ena od oblik nadzora agenta je tudi revidiranje družbe, vendar pa v tem primeru med njiju vstopa revizijska družba, ki s tem vzpostavlja novo razmerje principal-agent, saj nastopa kot agent lastnikov, to pa vzpostavlja nove skrbi glede zaupanja ter ogroženosti objektivnosti in neodvisnosti. Agent je lahko zaupanja vreden in ni nadaljnje potrebe po uvajanju povečanega nadzora ali postavljanja omejitev. Vendar pa že enostavna teorija agenta narekuje, da agenti v osnovi niso zaupanja vredni. Tako kot poslovodstvo ima tudi revizor svoje interese in vzgibe, ki jih upošteva (Institute of Chartered Accountant of England & Wells, 2005, str. 10).

2.7.3 SPOSOBNOST PRESOJANJA KAKOVOSTI REVIDIRANJA

Kakovostno revidiranje je pomemben dejavnik odnosa med revizijsko družbo in naročnikom revidiranja, saj je s tem pogojeno njuno nadaljnje sodelovanje. Značilnosti revidiranja kot poklica, ki zahteva visoko usposobljene strokovnjake, pa narekuje obravnavo kakovosti revidiranja iz dveh zornih kotov, in sicer:

- z vidika revizijske družbe ter
- z vidika uporabnika.

Kakovostno revidiranje z vidika revizijske družbe zajema koncept poklicne sposobnosti in spoštovanje, doseganje ali preseganje poklicnih standardov (strokovnih in etičnih) z namenom izdaje poročila o revidiranju. Kakovost revidiranja temelji najprej na proučitvi interesov revizijske družbe in konceptu poštenosti oziroma neoporečnosti. Zato je prvi korak k zagotavljanju kakovostnega revidiranja revizijske družbe vpeljava postopkov kontrole opravljenega dela na nivoju izvajanja posla, dokumentiranja, uporabe pomoči drugih in pregledovanja opravljenih postopkov (O'Reilly et. al., 1990, str. 65). Revizor ima dolžnost skrbeti za interese tistih, katerim je njegovo poročilo namenjeno. Ta skrb mora biti tekom

celotnega revidiranja na najvišjem nivoju. Revizijski postopki morajo biti izbrani tudi tako, da lahko odkrijemo pomembne napake, ki bi lahko imele pomemben vpliv na odločitve uporabnikov, ki bi se zanašali na revidirane računovodske izkaze (Hayward, 1991, str. 3).

Povsem nekaj drugega pa je naročnikovo videnje kakovosti revidiranja. On namreč ne pozna v zadostni meri ali sploh ne pozna pravil revidiranja, prav tako nima dostopa oziroma vpogleda v proces revidiranja, zato ni zmožen presojati kakovosti po strokovni plati. Če je jasno, kaj pomeni dejanska kakovost revidiranja, pa v stroki ni enotnega mnenja, kaj predstavlja in kako meriti kakovost revidiranja z vidika zunanjega uporabnika revidiranih računovodskih izkazov. V raziskavah kakovosti revidiranja so se zato uporabljale različne izpeljanke kakovosti kot na primer velikost revizijske družbe, stopnja specializacije revizijske družbe, pogostost tožb, pogostost menjavanja revizorjev, porabljen čas za revidiranje in podobno (Leventis, 2005, str. 461). Vsi ti kazalci so lahko oblike zunanjega zaznavanja kakovosti revizijske družbe in s tem tudi storitve revidiranja. Zelo nazorno opredelitev zaznane kakovosti revidiranja je podala DeAngelo (v Leventis, 2005, str. 461), ki pravi, da je to zaznana skupna verjetnost, da bo revizijska družba odkrila napake v naročnikovih računovodskih izkazih in o teh napakah tudi poročala. Verjetnost slednjega je označila tudi kot neodvisnost, zato je zaznana kakovost revidiranja naraščajoča funkcija sposobnosti revizijske družbe, da odkrije napake in njene neodvisnosti.

Ne glede na to, da obstaja razlika med dejansko in zaznano kakovostjo revidiranja, pa je za odnos med revizijsko družbo in naročnikom revidiranja pomembno zgolj naročnikovo videnje kakovosti, saj je on tisti, ki odloča o revizijski družbi, ki bo revidirala računovodske izkaze.

2.7.4 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA IZBIRO REVIZIJSKE DRUŽBE

Značilnost odnosov med revizijsko družbo in naročnikom revidiranja lahko dobro razberemo tudi s proučevanjem dejavnikov, ki vplivajo na izbiro revizijske družbe. Le-ti namreč nakazujejo namen naročnika, ki ga želi doseči z revidiranjem poleg izpolnjevanja zakonskih in drugih dolžnosti. Če revidiranje naročniku predstavlja neko dodano vrednost, ki jo zna primerno ovrednotiti, lahko sklepamo, da bo revizijska družba za revidiranje in pregled letnega poročila izbrana po drugačnih kriterijih kot pa v primeru, če je glavni namen revidiranja izpolniti zgolj zahteve zakonodaje. V prvem primeru je pričakovati, da bodo pri izbiri prevladovali dejavniki, ki so bolj na strani kakovosti revidiranja, v drugem pa predvsem tisti dejavniki, ki bodo minimizirali stroške zaradi zadovoljitve zakonodaji po obveznem revidiranju.

Posebnost v tem kontekstu predstavljajo skupine podjetij, kjer v razmerjih obvladujoče družbe do odvisnih družb prevladujejo zahteve obvladujoče družbe njenim odvisnim družbam po izbiri iste revizijske družbe, kot jo ima sama. Pri tem seveda ni za zanemariti ugotovitve raziskave, ki je na primeru Belgije pokazala, da je vpliv obvladujočih družb potrebno obravnavati glede na državo sedeža. Istega revizorja izbirajo pogosteje tiste odvisne družbe v

Belgiji, ki imajo obvladujočo družbo v Belgiji, Angliji, ZDA ali na Nizozemskem (več kot 70 % odvisnih družb ima v teh primerih isto revizijsko družbo). Manj »vsiljive« so obvladujoče družbe s sedežem v Franciji, Nemčiji ali Luksemburgu, saj ima v tem primeru manj kot 50 % odvisnih družb isto revizijsko družbo kot nadrejena družba (Branson in Breesch, 2004, str. 315).

Na drugi strani je raziskava, ki je vključevala petdeset večjih družb iz držav članic EU, katerih vrednostni papirji so uvrščeni na organiziran trg vrednostnih papirjev, in ki so ocenjevale moč vpliva posameznih dejavnikov na izbiro revizijske družbe z ocenami od 1 (nepomembno) do 5 (bistveno), postregla z ugotovitvijo (Oxera Consulting Ltd, 2007, str. 215), da se je za najpomembnejši dejavnik izbire revizijske družbe izkazalo strokovno računovodsko znanje osebja revizijske družbe, kar je nekoliko nenavadno, če upoštevamo, da v primeru prve izbire, ko naročnik revidiranja revizijske družbe niti ne pozna (in se odloča med revizijskimi družbami, s katerimi še ni imel poslovnega sodelovanja), ta dejavnik ni logičen, poleg tega pa naročnik revidiranja, kot je bilo predstavljeno že v prejšnjih poglavjih, tudi ni sposoben ocenjevati kakovosti revizijske družbe. Prav tako v veliki meri neznanko naročniku v primeru prvega revidiranja ali zamenjave revizijske družbe predstavlja njena sektorska specializacija, ugled revizijske družbe glede njene neodvisnosti pa je v veliki meri odvisen od primera do primera. Omenjene odgovore je potrebno gledati v luči lastnosti družb, ki so podajale menja o dejavnikih, saj so družbe, ki kotirajo na borzi, načeloma bolj nagnjene k izbiri revizijskih družb iz skupine Big 4 ali vsaj velikih revizijskih družb, katerim avtomatično priznavajo nekatere kakovostne značilnosti.

Značilnosti razmerja med revizijsko družbo in naročnikom revidiranja, ki pomembno vpliva na vlogo in pomen revidiranja v konkretnem primeru, so torej močno pogojene z razmerji moči organov upravljanja in poslovođenja pri naročniku revidiranja, kar je predvsem odraz lastniške strukture v družbi in volje ter možnosti lastnikov, da uveljavljajo pravice, ki iz lastništva izhajajo, velikostjo asimetrije informacij med lastniki in poslovodstvom, zaznana kakovostjo revidiranja s strani naročnika revidiranja ter dejavnikov, ki v pretežni meri vplivajo na izbiro revizijske družbe. Te ugotovitve bomo v nadaljevanju povezali s sposobnostjo revizijske družbe zagotavljati njeno neodvisnost pri revidiranju, še posebej v luči zagotavljanja njene finančne neodvisnosti.

3 NEODVISNOST REVIDIRANJA

Strokovna literatura deli revizorje na tri vrste, in sicer na zunanje revizorje, notranje revizorje in državne revizorje, pri čemer se za zunanjega revizorja pogosto uporablja tudi izraz neodvisni revizor, saj ta nikoli ni lastnik ali zaposlen v podjetju, ki ga najame za izvedbo revidiranja (O'Reilly et al., 1990, 24. str.). Dejavnost revidiranja temelji na zahtevi po neodvisnosti zunanjega revizorja, močno izražene tako v zakonodaji, ki ureja to področje (direktive EU, nacionalna zakonodaja), še bolj pa v drugih pravilih revizijske stroke, kot so standardi revidiranja, kodeks poklicne etike ter druga pravila. Problemi neodvisnosti so v mednarodnem merilu prišli v ospredje v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja v obdobju

večjih ekonomskih težav. Vsaka objektivna študija s tega področja se mora zato nujno začeti z vprašanjem, kaj točno imamo v mislih s pojmom »neodvisen« (Woolf, 1990, str. 20).

Neodvisnost revizorjev je temelj za zaupanje javnosti v poročila o revidiranju. To dodaja kredibilnost objavljenim računovodskim informacijam in vrednostim, kar je še posebej pomembno v primeru podjetji, na katere je javni interes še posebej močno vezan (podjetja, katerih vrednostni papirji kotirajo na organiziranem trgu, zavarovalnice, investicijska podjetja ...). Neodvisnost je tudi glavno sredstvo, s katerim revizorji in revizijske družbe nadzornim inštitucijam in javnosti izkazujejo njihovo skladnost s sprejetimi etičnimi načeli, še posebej z nepristranskostjo in neodvisnostjo (European Commission, 2002, str. 1).

3.1 SPLOŠNO O NEODVISNOSTI

Ob poizkusu opredelitve pojma neodvisnosti naletimo na nemalo težav. Njene splošno veljavne, uniformne opredelitve nam ne bo uspelo najti. Z njenim proučevanjem ugotovimo le, da se sicer pojem neodvisnosti pogosto uporablja kot pravna kategorija, vendar so ravno pravni akti, ki z njo operirajo, skopi pri natančnejši opredelitvi. To tezo zgolj ponazorimo z nekaterimi primeri:

- Deklaracija o neodvisnosti Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 1/91), ki govori o njeni neodvisnosti, ne pove, kako neodvisnost pojmuje;
- Zakon o občinskem redarstvu (Uradni list RS, št. 139/2006) v 17. členu (ocena uporabe prisilnih sredstev) določa, da župan občine ustanoviteljice imenuje neodvisno, največ petčlansko komisijo za oceno zakonitosti in strokovnosti ravnanja občinskega redarstva. V komisiji mora biti direktor občinske uprave, v primeru medobčinskega redarstva pa direktor občinske uprave s sedežem medobčinskega redarstva, predstavnik policije in predstavniki nevladnih organizacij, zainteresiranih za nadzor nad varstvom človekovih pravic in svoboščin. Vendar zakon nikjer v nadaljevanju ne opredeljuje lastnosti, ki jih morajo imeti člani komisije, da se smatrajo za neodvisne;
- Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah (Uradni list RS, št. 21/1995), ki določa, da je *Svet za avtorsko pravo strokovni, neodvisni in nepristranski organ*, ne pove, kako in na kakšen način je potrebno to neodvisnost zagotoviti;
- Zakon o sodiščih (Uradni list RS, št. 27/2007) v 3. členu govori, da *morajo sodniki o pravicah in dolžnostih ter o obtožbah odločati brez nepotrebnega odlašanja, neodvisno in nepristransko*. Pojem neodvisnosti sodstva v zakonu ni nedvoumno opredeljen, res pa je, da naj bi način ureditve sodstva, ki je predpisan z zakonom, zagotavljal tudi neodvisnost sodnikov pri opravljanju svoje funkcije.

Nekoliko bolj je lahko pomen pojma neodvisnosti opredeljen v primerih, ko ga uporabljamo skupaj s pridevniki oziroma v besednih zvezah, kot na primer »strokovno neodvisno«, »neodvisno od navodil«, »neodvisno od načina ...«, »strankarsko neodvisno« in podobno. V teh primerih lahko sklepamo na pomen neodvisnosti, ki se jo zahteva ali pričakuje. S tem pa

smo že prišli bliže prvi ugotovitvi, in sicer, da lahko govorimo o različnih oblikah oziroma vrstah neodvisnosti.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, 2008) opredeljuje neodvisnost kot nasprotje odvisnosti, pri njeni opredelitvi pa SSKJ navaja okoliščine, ki kažejo na posameznikovo odvisnost, in sicer je odvisen tisti:

- ki je v takem odnosu do koga, da ta skrbi za njegove potrebe;
- ki je v takem odnosu do koga, da potrebuje od njega določeno pomoč;
- ki je v takem odnosu do koga, da mora upoštevati njegovo voljo, zahteve;
- nesvoboden, nesamostojen;
- ki je v takem odnosu do česa, da to omogoča njegovo uresničitev, določa stopnjo, lastnosti.

Torej lahko v primeru nikalne oblike omenjenih okoliščin odvisnosti govorimo o neodvisnosti subjekta.

Vsaka opisana okoliščina iz opredelitve odvisnosti zase kaže na določeno obliko odvisnosti, kar potrjuje, da je tudi sklepanje na različno pojavnost neodvisnosti upravičeno.

The Oxford Dictionary of Modern English (1983, str. 791) ponuja naslednjo opredelitev pojma neodvisen, in sicer to pomeni:

- biti nenadzorovan s strani druge osebe ali stvari,
- nefinanciran z licenčninami,
- biti neodvisen za njegovo veljavnost ali operacije na vključenih stvareh (angl. *operation on the things involved; independent proof*),
- biti iz drugega vira (angl. *from another source*),
- biti samoupraven, samostojen, avtonomen (angl. *self-governing*),
- imeti oziroma si priskrbeti zadostna sredstva (dohodek), da lastniku ni potrebno zaslužiti za njegovo življenje (obstoj),
- biti brez vplivov drugih na posameznikove ideje ali vodenje,
- nepripravljen biti zavezan drugim.

Navedene opredelitve neodvisnosti bi lahko strnili v sklep, da neodvisnost subjekta predstavlja njegova sposobnost biti brez vpliva, pomoči ali kontrole nad razmišljanjem, odločanjem, delovanjem oziroma upravljanjem, financiranjem in organiziranjem. Taka opredelitev neodvisnosti nam bo v nadaljevanju služila za razmišljanje o neodvisnosti revizijskih družb in v tem okviru predvsem o njihovi finančni neodvisnosti.

Neodvisnost torej ni pravni pojem, ki bi se ga dalo enostavno rešiti. Zanj tudi ni in ne more biti kratke in jasne definicije, kakršno npr. pravniki pogosto iščejo za vsak pojem, pojav ali stanje. Lahko pa rečemo, da je o neodvisnosti tudi pri nas že izoblikovana bolj ali manj popolna podoba, sestavljena iz številnih prvin in dejavnikov, ki imajo vsak zase velik pomen. Kljub temu se pojavlja še vrsta praznin, zaradi katerih gleda na neodvisnost vsak po svoje. In

tu najdejo mesto tudi tisti, ki težijo k absolutni neodvisnosti. Te pa ni. Kadar neodvisnost vežemo na posameznika, se je potrebno zavedati, da le-ta ne more biti povsem neobčutljiv na splošno vzdušje in na dogajanje okrog sebe, in da ni mogoče zahtevati, da ne bi bil podoben družbi in času, v katerega je postavljen.

3.2 NEODVISNOST PRI REVIDIRANJU RAČUNOVODSKIH IZKAZOV

Postavlja se temeljno vprašanje, ali se neodvisnost revidiranja približuje v prejšnjem poglavju povzeti opredelitvi popolne neodvisnosti oziroma kakšna stopnja neodvisnosti je za dosego cilja revidiranja sploh potrebna.

Neodvisnost se postavlja kot predpogoj za učinkovito opravljanje revidiranja, kar je ne nazadnje mogoče razbrati tudi iz opredelitve revidiranja v ZRev-2, ko le-ta govori o dajanju neodvisnega strokovnega mnenja. Neodvisnost strokovnega mnenja je v tem pogledu ključna za zaupanje javnosti vanj. Predstavlja tudi sredstvo, s katerim revizor prikaže svojo zavezanost visokim etičnim standardom, ki veljajo v stroki. Ne glede na to, da revizijska družba lahko ohranja ugled s svojo resnično neodvisnostjo, pa njeno mnenje v poročilu o revidiranju v bistvu ne bo dodalo nič k računovodskim izkazom, ki jih je pripravilo poslovodstvo (Meigs, 1959, 31. str.). Stopnjo oziroma vrsto zahtevane neodvisnosti revizijske družbe in revizorjev v njej je najbolje razbrati iz postavljenega pravnega okvira revidiranja.

3.2.1 DIREKTIVE EVROPSKE SKUPNOSTI O NEODVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŽB

Krovno ureditev področja revidiranja v državah članicah predstavljajo direktive Evropske skupnosti ter nacionalna zakonodaja. Zaradi pomanjkanja usklajenosti pristopa do obvezne revizije v Skupnosti je Komisija v svojem sporočilu iz leta 1998 z naslovom »Obvezna revizija v Evropski skupnosti: pot naprej« predlagala ustanovitev Odbora za revizijo, ki bi lahko oblikoval nadaljnje ukrepe v tesnem sodelovanju računovodske stroke in držav članic. Na podlagi dela tega odbora je Komisija 15. novembra 2000 izdala »Priporočilo o zagotavljanju kakovosti obvezne revizije v EU: minimalne zahteve« in 16. maja 2002 »Priporočilo o neodvisnosti pooblaščenemu revizorjev v EU: zbirka temeljnih načel«. Na podlagi teh dognanj in upoštevanja trenutnih razmer revizijske stroke v Evropski skupnosti je bila sprejeta Revizijska direktiva. Če se osredotočimo le na tiste njene člene, ki se ukvarjajo ali kakor koli urejajo neodvisnost oziroma dojemanje neodvisnosti revizorja, ugotovimo, da je v tem delu direktiva mnogo obsežnejša od svoje predhodnice.

Splošno izhodišče, na katerem temelji direktiva, je predvsem, da bi morali biti pooblaščeni revizorji in revizijske družbe pri opravljanju obveznih revizij neodvisni. Lahko sicer obvestijo revidirani subjekt o zadevah, ki izhajajo iz revizije, toda morali bi se vzdržati sodelovanja v postopkih notranjega odločanja v revidiranem subjektu. Če se znajdejo v položaju, ko so

nevarnosti za njihovo neodvisnost celo po uporabi varoval za ohranitev teh nevarnosti prevelike, bi morali odstopiti od revizijskega posla ali pa ga zavrni. Ugotovitev, da neki odnos ogroža revizorjevo neodvisnost, je lahko različna, če se nanaša na odnos med revizorjem in revidiranim subjektom ali če se nanaša na odnos med mrežo in revidiranim subjektom. Primeri ogrožanja neodvisnosti pooblaščenega revizorja ali revizijske družbe so neposredni ali posredni finančni interes za revidirani subjekt in opravljanje dodatnih storitev, ki niso povezane z revizijo. Tudi višina honorarjev, prejetih od enega revidiranega subjekta, in/ali struktura honorarjev lahko ogrozita neodvisnost pooblaščenega revizorja ali revizijske družbe. Vrste zaščitnih ukrepov za omilitev ali odstranitev te ogroženosti vključujejo prepovedi, omejitve, druge usmeritve in postopke ter razkritja. Pooblaščeni revizorji in revizijske družbe bi morali zavrniti kakršno koli dodatno nerevizijsko storitev, ki bi lahko ogrozila njihovo neodvisnost (11. točka uvoda Revizijske direktive).

Direktiva od držav članic zahteva, da zakonite revizorje in revizijske družbe zaveže načelom poklicne etike, ki pokrivajo vsaj njihovo delovanje v javnem interesu, njihovo neoporečnost in nepristranskost ter njihovo strokovno usposobljenost in potrebno poklicno skrbnost. Vseeno pa je Komisiji EU dopuščeno, da lahko sprejme na načelih temelječe izvedbene ukrepe za usmerjanje poklicne etike (21. člen). Ne glede na to, da se direktiva s svojo ureditvijo na kar nekaj mestih dotika neodvisnosti, pa je glavni del ureditve tega področja zbran v 22. členu (Neodvisnost in nepristranskost), 24. členu (Neodvisnost in nepristranskost pooblaščenemu revizorjev, ki izvajajo obvezno revizijo v imenu revizijskih družb) ter 42. členu (Neodvisnost). Povzeli bi jih lahko v naslednjih alinejah:

- pooblaščeni revizor oziroma revizijska družba mora biti neodvisen od revidiranega subjekta in ne sme biti vključen v sprejemanje njegovih odločitev,
- pooblaščeni revizor oziroma revizijska družba ne sme opraviti obvezne revizije v primeru posrednega ali neposrednega finančnega, poslovnega, zaposlitvenega ali drugega odnosa,
- če je neodvisnost pooblaščenega revizorja oziroma revizijske družbe ogrožena zaradi nevarnosti samopregledovanja, koristoljubja, zagovarjanja domačnosti ali zaupanja oziroma zaradi ustrahovanja, morajo biti uporabljena varovala za omilitev teh nevarnosti,
- v primeru samopregledovanja ali koristoljubja pooblaščeni revizor oziroma revizijska družba ne sme opraviti obvezne revizije, če gre za obvezno revizijo subjekta javnega interesa,
- pooblaščeni revizor oziroma revizijska družba mora v delovnih papirjih zabeležiti vse pomembne nevarnosti za svojo neodvisnost ter za omilitev teh nevarnosti sprejete ukrepe,
- lastniki ali delničarji revizijske družbe ter člani upravnih, poslovnih in nadzornih organov takšnega podjetja ali pridruženega podjetja ne posegajo v izvajanje obvezne revizije na kakršen koli način, ki bi ogrozil neodvisnost in nepristranskost pooblaščenega revizorja, ki izvaja obvezno revizijo v imenu revizijske družbe,
- pooblaščeni revizor oziroma revizijska družba, ki opravlja obvezno revizijo subjekta javnega interesa, mora z revizijsko komisijo razpravljati o nevarnostih za njihovo neodvisnost in varovalih za ublažitev teh nevarnosti,
- ključni revizijski partner, odgovoren za posamezni revizijski posel v revizijskem podjetju, se zamenja vsaj na vsakih sedem let,

- pooblaščenemu revizorju ali ključnemu revizijskemu partnerju, ki izvaja obvezno revizijo v imenu revizijske družbe, ni dovoljeno prevzeti pomembnega vodstvenega položaja v revidiranem subjektu pred pretekom najmanj dveh let po tem, ko je prenehal sodelovati pri revizijskem poslu kot pooblaščen revizor ali ključni revizijski partner.

Neodvisnosti revizijske družbe in pooblaščenih revizorjev pa obravnavajo tudi drugi členi, ki določajo:

- plačila za revizijske storitve ne smejo biti pod vplivom oziroma niso določena z zagotavljanjem dodatnih storitev, izvedenih za revidirani subjekt, oziroma niso predmet kakršnih koli drugih pogojev (25. člen);
- pooblaščenega revizorja ali revizijsko družbo imenuje skupščina delničarjev ali člani revidiranega subjekta. Lahko je način imenovanja pooblaščenega revizorja tudi drugačen, če je zagotovljena neodvisnost pooblaščenega revizorja ali revizijske družbe od izvršilnih članov upravnega odbora ali vodstvenega odbora revidiranega subjekta (37. člen);
- pooblaščen revizor ali revizijska družba je lahko razrešena le na podlagi utemeljenih razlogov, kot utemeljen razlog pa se ne smatrajo različni pogledi na računovodske obravnave ali revizijske postopke. V primeru razrešitve morata oba (revizijska družba in revidirani subjekt) o tem obvestiti organ javnega nadzora, ter ustrezno pojasniti razloge za razrešitev;
- pooblaščen revizor ali revizijska družba, ki opravlja obvezno revizijo subjektov javnega interesa, mora pripraviti pregledno letno poročilo, ki mora med drugim vsebovati tudi izjavo o postopkih zagotavljanja neodvisnosti podjetja, ki potrjuje tudi, da je bil opravljen notranji pregled spoštovanja zahtev za neodvisnost;
- naloga revizijske komisije s subjekti javnega interesa je, da pregleduje in spremlja neodvisnost pooblaščenega revizorja ali revizijske družbe, zlasti zagotavljanje dodatnih storitev revidiranemu subjektu, ko upravnemu ali nadzornemu telesu subjekta javnega interesa pripravi predlog za imenovanje pooblaščenega revizorja.

Evropska revizijska stroka zagovarja predvsem regulacijo na podlagi postavljenih načel (angl. *principal based approach*) (FEE, 2001, str. 3), kar zahteva določitev pomembnih načel in priporočil ter ne zagovarja postavljanja strogih pravil, vendar lahko vidimo, da se je z razvojem pravnega okvira revidiranja obseg slednjih znatno povečal. V zadnji sprejeti direktivi se je močno povečal ravno obseg tistih določb (pravil), ki se neposredno nanašajo na neodvisnost revidiranja, kar pomeni, da se je v času razvoja revizijske stroke pod okriljem osme direktive zaznalo veliko več težav, kot pa bi jih lahko pričakovali, če bi bilo na načelih temelječe reguliranje stroke učinkovito. Z uvedbo organa javnega nadzora pa je bil po našem mnenju stroki dan jasen signal, da javnost ne zaupa več v učinkovitost njenega sistema samoreguliranja in zadostnost na načelih temelječih pravil revidiranja.

3.2.2 ZAKON O REVIDIRANJU O NEODVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŽB

Če je prvi zakon o revidiranju (1993; ZRev) urejal predvsem neodvisnost revizijske družbe, ki se nanaša na njeno organiziranost in upravljanje in deloma tudi neodvisnost samega izvajanja revidiranja, je ZRev-1 področju revizorjeve neodvisnosti posvetil veliko več pozornosti. Pretekla spoznanja, predvsem pa dogodki (škandali), ki so zaznamovali revizijsko stroko ter posledična drastična sprememba mednarodne regulative pa se odražajo v aktualnem ZRev-2, predvsem v določbah, namenjenih zagotavljanju neodvisnosti revidiranja. Ta mora biti zagotovljena tako preko pooblaščenega revizorja ter članov revizijske ekipe kakor tudi preko revizijske družbe.

Ker so določbe ZRev-2, s katerimi se zagotavlja neodvisnost revizijskih družb in pooblaščenih revizorjev podobne tistim, ki jih navaja Revizijska direktiva, v nadaljevanju navajamo zgolj področja obravnave zakona. Neodvisnost revizijskih družb se tako v zakonu zagotavlja predvsem z urejanjem:

- lastniške strukture, pogojev za pridobitev lastniškega deleža ter glasovalnih pravic lastnikov revizijske družbe,
- sestave posloводства revizijske družbe,
- omejitvami revidiranja določenih pravnih oseb,
- omejitvami glede opravljanja drugih storitev za naročnika revidiranja,
- zaračunavanja storitev revidiranja,
- poudarjanjem načela neodvisnosti po videzu³⁴,
- obveznega poročanja delničarjev revizijskih družb o finančnih in drugih povezavah, ki so jih imeli z drugimi pravnimi osebami, prav tako pa tudi o vseh spremembah teh povezav,
- obveznega zaposlovanja vsaj enega pooblaščenega revizorja za polni delovni čas,
- poudarjanja vloge revizijskih komisij pri izbiri revizijske družbe,
- potrjevanja neodvisnosti revizijske družbe revizijski komisiji naročnika revidiranja,
- postopkov ob razrešitvah revizijske družbe s strani naročnika,
- neodvisnosti revizijske družbe v povezavi z mrežo³⁵, kateri pripada.

Na drugi strani se neodvisnost pooblaščenih revizorjev zagotavlja preko urejanja naslednjih področij:

- obvezno poročanje pooblaščenih revizorjev o finančnih in drugih povezavah, ki so jih imeli z drugimi pravnimi osebami, prav tako pa tudi o vseh spremembah teh povezav,
- prepoved opravljanja revidiranja v določenih družbah,

³⁴ Tako revizijski družbi kot pooblaščenemu revizorju je prepovedano opravljanje revidiranja pri pravni osebi, če bi bila z njo povezana na način, ki bi lahko zaradi te povezave vzbujal dvom v neodvisnost in nepristranskost revidiranja. Ta določba je tako močna, da ni potrebno dokazovati obstoja dvoma, temveč je dovolj že dejstvo, da bi zaradi konkretnih okoliščin uporabnik poročila o revidiranju lahko dvomil v neodvisnost in nepristranskost revidiranja.

³⁵ Mreža je večja organizacijska struktura, ki je namenjena sodelovanju in v katero spada pooblaščen revizor ali revizijska družba in ki je jasno usmerjena k skupni delitvi dobička ali stroškov ali ima skupno lastništvo, nadzor ali upravo, skupne usmeritve in postopke obvladovanja kakovosti, skupno poslovno strategijo, skupno uporabo blagovne znamke ali pomembnega dela strokovnih virov (14. točka 3. Člena ZRev-2).

- potrjevanje neodvisnosti pooblaščenih revizorjev revizijski komisiji naročnika revidiranja,
- obvezno menjavanje pooblaščenih revizorjev pri posameznem naročniku,
- prepoved prevzemanja položaja člana ali svetovalca poslovodnega organa oziroma vodje računovodskega in/ali finančnega področja v revidirani pravni osebi,
- prepoved vplivanja na pooblaščenega revizorja ali poseganja v revidiranje s strani lastnikov, poslovodstva ali nadzornih organov revizijske družbe ali z njo povezane družbe.

S proučevanjem spreminjanja zakonodaje, ki ureja revidiranje, ugotovimo, da se le-ta širi na vseh področjih, predvsem pa tistih, povezanih z neodvisnostjo. Vsak novosprejeti zakon je namreč podrobneje urejal pravila, ki naj bi zagotavljala neodvisnost revidiranja, sistem načel, ki jih podajajo strokovni standardi in kodeks pa ohranja vlogo varovala v primerih, ki jih pravila zakona ne obravnavajo. Kljub prepričanju stroku, da morajo pravila revidiranja temeljiti na sistemu načel, praksa kaže na potrebo po konkretnejši (zakonski) ureditvi nekaterih področij.

3.2.3 STROKOVNE ZAHTEVE

Vse od sprejetja ZRev pa do danes se kot strokovna pravila revidiranja v Sloveniji upoštevajo MSR, čeprav je bilo šele z ZRev-1 to tudi nedvoumno zapisano. Revidiranje mora torej potekati na način, določen z zakonom o revidiranju, Mednarodnimi revizijskimi standardi in drugimi pravili Mednarodne zveze računovodskih strokovnjakov, temeljnimi revizijskimi načeli in drugimi pravili revidiranja, ki jih sprejema Inštitut.

MSR se s samo vsebino ne spuščajo v opredelitev pojma neodvisnosti in tudi ne opisujejo okoliščin, ki bi pomenile kršenje neodvisnosti, temveč se nanjo zgolj sklicujejo, ko napotujejo revizorja k izvajanju posameznih postopkov. Zato je potrebno strokovno zahtevo po revizorjevi neodvisnosti raziskovati s pomočjo Kodeksa MZRS, na spoštovanje katerega napotujejo tudi MSR³⁶. Le-ta opredeljuje dve vrsti neodvisnosti, in sicer³⁷:

- neodvisnost mnenja (angl. *independence of mind*) in
- neodvisnost po videzu (angl. *independence in appearance*).

Prva oblika neodvisnosti je opredeljena kot miselnost, ki dopušča oblikovanje mnenja, ne da bi bilo pod kakšnim vplivom, ki bi ogrožal strokovno presojo, ter posamezniku omogoča delovati neoporečno, nepristransko in s strokovnim dvomom. V tem primeru govorimo o dejanski neodvisnosti revizorja, torej o stanju, v katerem lahko izrazi mnenje, ne da bi nanj bili izvajani kakršni koli pritiski, ki bi povečevali stopnjo njegove pristranskosti.

³⁶ Kot kaže razprava v MSR 220 – Obvladovanje kakovosti revizij računovodskih informacij iz preteklosti –, etične zahteve v zvezi z revizijami računovodskih izkazov običajno vključujejo del A in del B Kodeksa etike računovodskih strokovnjakov Mednarodne zveze računovodskih strokovnjakov skupaj z nacionalnimi etičnimi zahtevami, ki so bolj omejujoče (5. člen MSR 200).

³⁷ Odstavek 290.8 kodeksa.

Drugo obliko neodvisnosti pa revizijska družba oziroma revizor zagotavljata z izogibanjem dejstvom in okoliščinam, ki so tako pomembne, da bi lahko razumna in obveščena tretja stranka, ki pozna vse ustrezne informacije, tudi uporabljena varovala, utemeljeno sklepala, da je neoporečnost, nepristranskost ali strokovni dvom podjetja računovodskih strokovnjakov ali člana skupine za pridobivanje zagotovil, ogrožen. Gre torej za videnje revizorjeve neodvisnosti s strani uporabnikov poročila o revidiranju. Težko bi rekli, da se opredelitvi obeh vrst neodvisnosti med seboj vsebinsko močno razlikujeta, saj prva sloni na »samooocnitvi«, druga pa predpostavlja presojo s strani tretjih. Je pa res, da je v primeru zagotavljanja druge oblike neodvisnosti pogojem mogoče neprimerno hitreje zadostiti, in sicer predvsem zaradi pomanjkljive informiranosti tretjih oseb.

Objektivnost in nepristranskost revizorjev sta kategoriji, ki ju je težko izmeriti oziroma preverjati. Tako tudi neodvisnost ne sme predstavljati nekega absolutnega standarda, za katerega se pričakuje, da ga bodo revizorji dosegli, saj se smatra, da stanje popolne neodvisnosti ni dosegljiv cilj (Oxera Consulting Ltd, 2007, str. 23). Na to opozarja tudi sam Kodeks MZRS, ki v odstavku 290.9 navaja, da uporaba besede »neodvisnost« sama po sebi lahko privede do nerazumevanja. Če stoji sama zase, lahko opazovalci predpostavijo, da mora biti oseba, ki izvaja strokovno presojo, zunaj vseh ekonomskih, finančnih in drugih razmerij. To je nemogoče, saj je vsak član družbe v razmerju z drugimi. Zaradi tega se mora daljnosežnost ekonomskih, finančnih in drugih odnosov presojati tudi glede na to, kaj bi razumna in obveščena tretja oseba, ki pozna vse ustrezne informacije, menila, da je sprejemljivo.

Kodeks MZRS se v konceptualnem okviru, ki ga postavlja revizijskim družbam in revizorjem, nagiba k zagotavljanju spoštovanja etičnih načel preko prepoznavanja, ocenjevanja in reševanja nevarnosti, ki jih ogrožajo. Ni v javnem interesu, da se postavi vrsta pravil, ki ne morejo zajeti vseh okoliščin, ki predstavljajo nevarnosti spoštovanja etičnih načel in ki so lahko tudi samovoljna, zato stroka s kodeksom predvsem daje napotke revizijskim družbam in revizorjem, da znajo prepoznati, oceniti in se odzvati na nevarnosti, ki ogrožajo skladnost s temeljnimi načeli. Če prepoznane nevarnosti očitno niso neznatne, mora računovodski strokovnjak, torej tudi revizor, kjer je to ustrezno, uporabiti zaščitne ukrepe/varovala za odpravo nevarnosti ali njihovo zmanjšanje na sprejemljivo raven, ki ne ogroža skladnosti s temeljnimi načeli.

Vendar pa ta koncept pred revizijske družbe in revizorje postavlja veliko odgovornost, ki sestoji iz sposobnosti:

- prepoznati okoliščine, ki lahko predstavljajo nevarnost etičnim načelom ter
- oceniti njihovo pomembnost oziroma moč vpliva.

Obe sestavini sta prepuščeni subjektivni »strokovni« presoji osebe, ki preverja (svoje) izpolnjevanje etičnih načel, pri čemer vstopata v konflikt osebni in javni interes. S kodeksom postavljen koncept spoštovanja etičnih načel se je pri tem že nemalokrat izkazal za neučinkovitega, kar ne nazadnje potrjuje vedno večji obseg pravil, ki jih postavlja pravni

okvir revidiranja, potrebo po tem pa ustvarjajo izkušnje iz prakse. Na podlagi izkušenj upamo trditi, da je le jasen in nedvoumen sistem pravil (prepovedi) tisti, ki bolj ali manj učinkovito vzdržuje etični nivo stroke, njegovo kombiniranje s konceptom, ki ga vpeljuje kodeks in ki ga zagovarja tudi stroka³⁸, pa predstavlja zaokroženo celoto zagotavljanja spoštovanja etičnih načel.

S kodeksom postavljena temeljna etična načela so lahko ogrožena na različne načine oziroma z različnimi oblikami pritiskov na revizorja, kot na primer z (odstavek 100.10 Kodeksa MZRS)³⁹:

- nevarnostjo koristoljubja, ki je lahko posledica finančnih ali drugih interesov računovodskega strokovnjaka ali najožjega ali ožjega družinskega člana;
- nevarnostjo samopregledovanja, do katere pride, če mora računovodski strokovnjak, odgovoren za presojo, ponovno oceniti (svojo; *naša opomba*) predhodno presojo;
- nevarnostjo posredovanja/zagovarjanja, do katere lahko pride, če računovodski strokovnjak podpira položaj ali mnenje do take mere, da je poznejša nepristranskost lahko ogrožena;
- nevarnostjo domačnosti/prijateljskih stikov, do katere lahko pride, če računovodski strokovnjak zaradi tesnega razmerja postane preveč dovzeten za interese drugih in
- nevarnostjo zastraševanja, do katere lahko pride, če računovodski strokovnjak iz strahu pred dejanskimi ali občutenimi grožnjami ne ravna nepristransko.

Nasproti navedenim skupinam nevarnosti stroka postavlja tako imenovana varovala, ki zmanjšujejo njihov vpliv ali jih odpravljajo. Obstaja jih veliko, različna je tudi njihova delitev v skupine⁴⁰, njihova učinkovitost pa je odvisna od okoliščin in doslednosti njihove uporabe. Ne glede na njihovo združevanje v skupine, so najpogostejša varovala predvsem:

- zahteve po izobrazbi, usposabljanju in delovnih izkušnjah za vstop v poklic;
- zahteve po nenehnem poklicnem razvoju;
- predpisi o upravljanju družb;
- poklicni standardi;
- poklicno ali regulativno spremljanje in disciplinski postopki;
- zunanja revizija poročil, ki jo opravlja z zakonom pooblaščen tretja oseba, in sicer obračunov, sporočil ali informacij, ki jih pripravlja računovodski strokovnjak;

³⁸ Na načelih zasnovan koncept zagotavljanja spoštovanja etičnih načel in s tem tudi neodvisnosti revizijskih družb in revizorjev močno zagovarjata Mednarodno združenje računovodij in FEE (FEE, 2001, str. 9), v tej smeri pa gre tudi priporočilo Evropske komisije (European commission, 2002, str. 2).

³⁹ Enake skupine dejavnikov ogrožanja etičnih načel v svojih priporočilih iz leta 2002 obravnava tudi Evropska komisija (European commission, 2002).

⁴⁰ Kodeks jih deli na:

- a) varovala, uvedena s poklicem, zakonodajo ali predpisom; in
- b) varovala v delovnem okolju, medtem ko jih FEE (FEE, 2001, str. 6) deli v naslednje skupine:
 - a) varovala v delovnem okolju,
 - b) varovala, ki se nanašajo na tveganje prepoznavanja, in
 - c) posebna varovala.

- transparentnost odnosov med naročnikom in revizijsko družbo in poslovanja revizijske družbe;
- velika verjetnost in učinkovitost disciplinskih postopkov v primeru kršitev pravil;
- rednost in pogostost izvajanja nadzora nad delom revizijskih družb in revizorjev;
- dolžnost poročanja o kršitvah etičnih načel;
- »javni« nadzor nad delom poklicnih združenj na področju revidiranja.

Nekatera varovala je potrebno proučiti pri vsaki reviziji računovodskih izkazov, in sicer so to med drugim (FEE, 2001, str. 8):

- kakovostno splošno kontrolno okolje,
- zahteva revizijskemu osebju, da posameznega vodjo v podjetju obveščajo o vsaki zadevi,
- vključevanje partnerja, ki ni v revizijski skupini, da sodeluje kot pregledovalec opravljenega dela,
- vključevanje tretjih oseb (kot na primer drugega revizorja, strokovnega združenja, odbora direktorjev (angl. *committee of directors*), neodvisnih od posloводства družbe, ki je revidirana,
- porazdelitev odgovornosti in znanja,
- pojasnjevanje izpeljanih korakov za ukvarjanje s tveganjem nasprotij interesov.

Poleg MSR in Kodeksa MZRS ZRev-2 kot pravilo revidiranja postavlja Temeljna revizijska načela (1994; odslej TRN), ki jih je inštitut sprejel leta 1994 in ki obravnavajo najširše splošno priznana pravila za delovanje revizijske stroke ter oblikujejo podlago za standarde in postopke revidiranja pri izvajanju nalog pri naročnikih revizijskih storitev. Revizorjem in revizijskim družbam služijo kot vodilo, da je njihovo delovanje glede strokovne usposobljenosti, izvajanja posameznih nalog in predstavljanja izsledkov v javnosti na zadovoljivi kakovostni ravni. Omogočajo tudi ustrezen strokovni nadzor nad delovanjem revizijskih družb in revizorjev, da bi se izboljševala kakovost storitev, ki jih nudi stroka. Temeljna revizijska načela je treba obravnavati v povezavi z MSR, ki naj jih revizor smiselno uporablja pri revidiranju pri naročniku.

Temeljna revizijska načela v okviru splošnih načel revizorju postavljajo zahtevo, da mora imeti neodvisno mnenje o vseh zadevah, ki se nanašajo na izvedbo naročila. Kot je pojasnjeno, je neodvisnost posledica revizorjeve odgovornosti do uporabnikov računovodskih izkazov. Ker ti nimajo možnosti preverjanja resničnosti in poštenosti računovodskih izkazov, se opirajo na delo neodvisnega revizorja. Če je njegova neodvisnost vprašljiva, sta namreč vprašljivi tudi neoporečnost in nepristranskost računovodskih izkazov.

TRN kot strokovna pravila so za današnje potrebe revizijske stroke zelo splošna, kar je navedeno tudi v uvodu. V obdobju, ko so bila sprejeta, so predstavljala nek okvir delovanja revizorjev in napotovala na uporabo MSR ter kodeksa etike. Njihova samostojna uporaba, ne da bi bila nadgrajena s konkretnimi usmeritvami, pa nima večje vrednosti. Ne glede na to, da ZRev ni napotoval na uporabo temeljnih revizijskih načel, pa so se le-ta v praksi

spoštovala, predvsem zato, ker so predstavljala podlago za uporabo MSR in uporabo kodeksa poklicne etike.

3.2.4 TEORETIČNA OBRAVNAVA REVIZORJEVE NEODVISNOSTI

Neodvisnost revizijskih družb in revizorjev je že kar nekaj časa predmet tudi teoretične obravnave v strokovnih člankih različnih avtorjev. Ameriški inštitut pooblaščenih revizorjev (angl. *American Institute of Certified Auditors*; odslej AICPA) oziroma njegov odbor za javni nadzor (angl. *Public Oversight Board*; odslej POB) je v svoji razpravi leta 1994 ugotovil, da se je revizijska stroka znašla v prelomnem trenutku, kar se tiče zaupanja javnosti. Izhajati je namreč potrebno iz dejstva, da se revizor vedno obnaša kot racionalen ekonomski agent, ki se pogosto znajde v konfliktni situaciji med svojimi ekonomskimi interesi in moralnimi načeli, ki nakazujejo, kako bi moral delovati (Sweeney & Robin, 1997, str. 337).

Raziskave, narejene z namenom identifikacije dejavnikov ogrožanja neodvisnosti, kot najpomembnejše postavljajo prav naslednje (Bakar, Rahman & Rashid, 2005, str. 807):

- velikost revizijske družbe,
- stopnja konkurenčnosti trga storitev revidiranja,
- možnost revizijske družbe da zadovoljuje potrebe določenega naročnika,
- višina plačila za storitev revidiranja,
- zagotavljanje poslovskega svetovanja naročniku revidiranja,
- obstoj revizijske komisije.

Vivien Beattie je s soavtorji (Beattie, Brandt & Fearnley, 1999, str. 98) izdelala analizo pomembnosti vrste dejavnikov na zaznane revizorjevo neodvisnost. Na podlagi vprašalnika je od finančnih direktorjev družb, ki kotirajo na borzi, in od partnerjev revizijskih družb, ki revidirajo te družbe, pridobila podatke o pomembnosti vnaprej zbranega spektra dejavnikov revizorjeve neodvisnosti. Med dejavniki, ki tako po mnenju finančnih direktorjev (odslej FD) kakor tudi partnerjev revizijskih družb (odslej AP) najbolj ogrožajo neodvisnost, so na prvih pet mest postavljeni dejavniki ekonomske odvisnosti (tabela 3).

Nekoliko skeptični smo lahko do pomembnosti velikosti revizijske družbe kot dejavnika večje neodvisnosti revizorja (majhnost in lokalnost revizijske družbe pomeni tveganje za neodvisnost, Big 6 pa predstavljajo »garancijo« neodvisnosti), če vemo, da so na eni strani ocene dejavnikov ogrožanja in povečevanja revizorjeve neodvisnosti podajali partnerji velikih revizijskih družb, na drugi strani pa finančni direktorji podjetij, ki kotirajo na borzi in ki velikih izkušenj z manjšimi revizijskimi družbami niti nimajo. Ocena tega dejavnika namreč ni skladna z oceno dejavnika ekonomske odvisnosti partnerjev od naročnika (partnerski sistem pa imajo uveden ravno v velikih revizijskih družbah, prav tako tudi nagrajevanje partnerjev) in dejstva, da je dejavnik izpostavljenosti revizijske družbe (velikost prihodkov) do posameznega naročnika ocenjen kot pomemben dejavnik tveganja za zmanjševanje neodvisnosti revizorjev, pri čemer velikost revizijske družbe ne igra pomembne vloge. To ne

nazadnje potrjuje tudi faktorska analiza iz te raziskave, ki izloča medsebojno korelacijo dejavnikov in postavlja faktor velikosti revizijske družbe oziroma njeno lokalnost (mednarodnost) šele na deveto oziroma deseto mesto. V velikih revizijskih družbah pa je prisotna tudi notranja konkurenčnost, to je konkurenca predvsem za velike naročnike med lokacijsko razpršenimi pisarnami, ki je lahko prav tako močna kot konkurenčnost med manjšimi revizijskimi družbami. Konkretnije, nekaj sodnih primerov, kjer se je odločalo o tem, ali so bile revizijske družbe neodvisne, je pokazalo, da angažiranje velike revizijske družbe za revidiranje ni garancija njene sposobnosti, da bi se uprla pritiskom naročnika, kar potrjuje tudi primer revizijske družbe Artur Andersen pri revidiranju Enrona (Bakar, Rahman & Rashid, 2005, str. 807).

Tabela 3: Dejavniki ogrožanja revizorjeve neodvisnosti

Dejavnik	Rang po FD	Rang po AP
Partnerjev dohodek je odvisen od sposobnosti zadržati določenega naročnika.	1	2
Več kot 10 % vseh prihodkov revizijske družbe izvira od enega naročnika.	2	1
Partnerjev interes, da zaradi izgube stranke ne izgubi statusa v revizijski družbi.	3	5
Več kot 10 % vseh prihodkov posamezne pisarne revizijske družbe izvira od enega naročnika.	3	4
Velikost revizijske družbe: majhne, lokalne revizijske družbe so bolj odvisne.	4	3

Vir: Beattie, V., Brandt, R. & Fearnley, S. (1999). Perceptions of Auditor Independence: U.K. Evidence. Journal of International Accounting, Auditing & Taxation, 8 (1), str. 83.

Prav tako so finančni direktorji in partnerji v revizijskih družbah dokaj enotno na prva mesta postavili tudi dejavnike povečevanja revizorjeve neodvisnosti (tabela 4).

Tabela 4: Dejavniki povečevanja revizorjeve neodvisnosti

Dejavnik	Rang po FD	Rang po AP
Obstoj revizijske komisije, sestavljene iz neizvršnih direktorjev, katerih večina je neodvisnih.	1	1
Velikost revizijske družbe: Big 6 ⁴¹ so »garancija neodvisnosti«.	2	2
Tveganje, da bo revizor naznanjen FRRP ⁴² .	3	4
Revizorjeva pravica, da zahteva izjavo o okoliščinah od predhodnega revizorja.	4	10
Obvezno menjavanje revizijskih partnerjev.	5	8

Vir: Beattie, V., Brandt, R. & Fearnley, S. (1999). Perceptions of Auditor Independence: U.K. Evidence. Journal of International Accounting, Auditing & Taxation, 8 (1), str. 83.

⁴¹ Revizijske družbe, ki so sestavljale skupino Big 6, so bile Artur Andersen, Coopers & Lybrand, Deloitte & Touche, Ernst & Young, KPMG, PriceWaterhouse.

⁴² Financial Reporting Review Panel (slov. Skupina za nadzor nad finančnim poročanjem).

Podobno kot Beattie je tudi Oxera Consulting Ltd (2007, str. 216) v svoji raziskavi prikazala dejavnike neodvisnosti revizijske družbe, kot jih je po pomenu za zagotavljanje neodvisnosti ocenilo 50 revizijskih družb iz vseh držav članic EU (tabela 5).

Tabela 5: Ocena pomembnosti dejavnikov zagotavljanja neodvisnosti revizijske družbe

Kriterij	1	2	3	4	5	Ne vem	My*
Revizijska ekipa je ustrezno usposobljena.	3	0	4	9	34	0	4,42
Revizijski partner nima finančnega interesa v revidirani družbi.	0	0	2	6	42	0	4,80
Revizijska družba nima finančnega interesa v revidirani družbi.	0	1	2	4	43	0	4,78
Revizijski partner v revidirani družbi ne opravlja drugih storitev razen revidiranja ali z njim povezanih storitev.	1	0	9	18	22	0	4,20
Revizijska družba nima drugih poslovnih povezav z revidirano družbo razen revidiranja in z njim povezanih storitev.	1	1	12	22	14	0	3,94
Revizijska družba nima naložb v revidirani družbi.	1	0	4	14	30	1	4,47
Revizijska družba je v večinski lastni ustrezno usposobljenih revizorjev.	4	4	7	20	13	2	3,71
Redno menjavanje revizijske družbe (npr. na 5 let)	8	11	15	8	8	0	2,94
Redno menjavanje revizijskega partnerja znotraj revizijske družbe (npr. na 5 let)	0	5	16	19	9	1	3,65
Obstoj neodvisnega organa javnega nadzora nad revidiranjem	4	1	12	12	20	0	3,88
Mednarodna sestava revizijske družbe, vendar raje samostojno strukturirana družba kot pa mreža večih neodvisnih revizijskih družb v različnih državah	2	7	9	18	13	1	3,67

Legenda: *povprečna ocena pomembnosti dejavnika zagotavljanja neodvisnosti revizijske družbe

Vir: Ownership rules of audit firms and their consequences for audit market concentration. (2007). Oxera Consulting Ltd, str. 216.

Izrednega pomena za ravnanje revizijske družbe v primeru nespoštovanja računovodskih pravil v revidiranih računovodskih izkazih in njeno vztrajanje na odpravi nepravilnosti je, kdo se je v imenu naročnika pogajal za ceno revidiranja in sklepal pogodbo. Ugotovljeno je bilo, da kadar je revidiranje družbe naročila njena obvladujoča družba oziroma kadar se je revizijska družba za ceno revidiranja pogajala z obvladujočo družbo, je revizijska družba dosledneje vztrajala na resnični in pošteni predstavitvi računovodskih izkazov kakor v primeru, ko je posel sklepala neposredno z družbo, katere računovodski izkazi so se revidirali (Emby & Davidson, 1998, str. 175).

Iz predstavljenih raziskav o dejavnikih, ki najbolj vplivajo na revizorjevo neodvisnost, lahko zaključimo, da so ravno ekonomski oziroma finančni dejavniki tisti, ki so bili pri vseh navedenih avtorjih najbolj izpostavljeni oziroma najbolj enotno ocenjeni. Kljub temu pa je potrebno upoštevati, da se vsi ti dejavniki, ki lahko vplivajo na revizorjevo neodvisnost, izražajo preko njega samega. Torej je moč posameznega dejavnika na eni strani odvisna od varoval, ki so uporabljena za zmanjševanje njegovega vpliva, in na drugi strani osebne dovzetnosti revizorja za njegov vpliv. Raziskave so tudi pokazale, da se kot ključna komponenta revizorjeve neodvisnosti kaže odnos med revizorjem in naročnikom. Revizorjeva

neodvisnost, razumljena kot stanje duha, je del zapletenega procesa sprejemanja odločitev. Kadar je revizor glede nekega problema soočen s poslovodstvom ekonomsko močnega naročnika, na njegov proces neodvisnega sprejemanja odločitev začno pritiskati nejasne in zapletene spremenljivke okolja. Končne odločitve revizorja so posledica interakcije njegovega moralnega razvoja in osebnega prepričanja glede pravičnosti. Osebno prepričanje je vgrajeno v revizorjevo osebnost in tako lahko vpliva na objektivnost, kadar postane del procesa sprejemanja odločitev. Windsor in Ashkanasy (1999, str. 715) sta v raziskavi pokazala, da imamo opraviti s tremi velikimi skupinami revizorjev, in sicer:

- avtonomno skupino, ki verjame v pravičen svet in se upira moči poslovodstva naročnika revizije. Tisti izmed »avtonomnih« revizorjev, ki sicer ne verjamejo v pravičen svet, pa so še vedno manj dovzetni za moč poslovodstva naročnika kakor revizorji iz drugih dveh skupin;
- pragmatično skupino, pri kateri osebna prepričanja ne vplivajo na sprejemanje odločitev, vendar pa se na splošno uklanja pogajalski moči poslovodstva, predvsem zaradi osebnih interesov ter
- prilagodljivo skupino z verovanjem v nepravični svet, ki se najbolj odziva na pogajalsko moč poslovodstva. Videti je, da revizorji v tej skupini osebna prepričanja kombinirajo z upoštevanjem ekonomske moči naročnika, kar vodi k večji vdanosti željam poslovodstva naročnika. Ta skupina nima ne moralne moči avtonomne skupine niti praktičnih osebnih interesov pragmatične skupine, potrebnih za upiranje pogajalski moči poslovodstva.

Ne glede na pomemben prispevek stroke glede identifikacije ključnih dejavnikov ogrožanja revizorjeve neodvisnosti pa v strokovnih razpravah ni moč zaslediti konkretnjših predlogov za njihovo odpravljanje. Zakonodaja in strokovna pravila ne na evropski ravni niti pri nas ne nalagata zavezujočih pravil, ki bi blažila finančne dejavnike ogrožanja neodvisnosti revizijskih družb. Zato kljub že nekaj spremembam evropske direktive, ki ureja področje obveznega revidiranja, ter drugi koreniti spremembi zakona, ki ureja revidiranje, to področje še vedno ostaja prepuščeno strokovni presoji revizijskih družb, upoštevajoč splošna priporočila kodeksa in standardov.

3.3 FINANČNA NEODVISNOST KOT DEL CELOVITE NEODVISNOSTI

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se v okviru razprav o neodvisnosti izpostavile predvsem štiri ključne teme, in sicer ekonomska odvisnost revizorjev od naročnikov, konkurenčnost trga revizijskih storitev, opravljanje nerevizijskih storitev za naročnike revidiranja ter pravni okvir revidiranja, pri čemer sta ravno ekonomska odvisnost in opravljanje nerevizijskih storitev močno prevladovala (Beattie, Brandt & Fearnley, 1999, str. 68).

Iz splošne opredelitve pojma neodvisnosti, pregleda pravnega okvira revidiranja in strokovne literature izhajajo, da je finančna neodvisnost pomembna, če ne celo najpomembnejša sestavina celovite neodvisnosti posameznika, ne glede na to, v kakšnem kontekstu jo obravnavamo. Kot

je bilo že pojasnjeno, se neodvisnost odraža v različnih oblikah, vendar je le finančna neodvisnost tista, ki posamezniku zagotavlja tudi »neodvisnost« njegovega obstoja oziroma gledano splošneje, v največji meri zagotavlja neodvisnost zadovoljevanja njegovih potreb in interesov. Nesporno je posameznikov temeljni interes, da s svojim delovanjem ohranja svoj obstoj, torej zadovoljuje osnovne potrebe, ki to omogočajo, nato pa zadovoljevanje drugih interesov, ki se z njim oblikujejo. Torej v svoji aktivnosti vidi določene koristi. Finančna sredstva pa so tista, ki v kapitalistični družbeni ureditvi omogočajo zadovoljevanje najširšega spektra potreb.

Finančno neodvisnost na splošno lahko opredelimo kot posameznikovo lastnost, da je brez vpliva tretjih na njegovo financiranje oziroma njegov finančni položaj ni odvisen od drugih (posameznik ne more bistveno vplivati na njegov finančni položaj), da si je sposoben sam zagotoviti zadostna finančna sredstva ali da finančna sredstva, ki jih dobiva, niso odvisna od opravljenega dela, temveč od njegovih potreb in podobno. Finančna neodvisnost je neposredno povezana oziroma pogojena z neodvisnostjo financiranja, pri čemer je financiranje po Turku (2000, str. 117) med drugim razumljeno kot zagotavljanje denarnih sredstev oziroma njihovo pridobivanje in uporabljanje, gospodarjenje (povečevanje, preoblikovanje ali zmanjševanje) s sredstvi ter zagotavljanje prihodkov.

Pomen finančne neodvisnosti je pogojen s količino in vrsto posameznikovih potreb. Če nadalje izhajamo iz predpostavke, da posameznikova aktivnost predstavlja sredstvo zadovoljevanja njegovih potreb, njihovo zadovoljevanje pa najučinkoviteje omogočajo finančna sredstva, potem je s količino in vrsto njegovih potreb determinirana tudi moč njegovega interesa po pridobivanju finančnih sredstev (finančni interes). Ko je posameznik neodvisen v zadovoljevanju svojih osnovnih potreb (interpretacija pojma je izrazito subjektivna), se začne odpirati prostor tudi drugim oblikam njegove neodvisnosti, torej finančna neodvisnost predstavlja osnovo drugim oblikam neodvisnosti.

Storitve revizorjev oziroma revizijskih družb po svoji naravi močno vplivajo na njihove naročnike, zato je s strani slednjih prisoten močan pritisk na to, da bodo ti vplivi zanje čim bolj ugodni (predvsem z izdajo »ustreznega« poročila o revidiranju), to pa ogroža potrebno neodvisnost. Pritiski, ki se vršijo na revizorja ali revizijsko družbo z namenom omajati njuno neodvisnost, so razvrščeni v naslednje skupine z naslednjimi značilnostmi (Kodeks MZRS, odstavek 100.10):

1. Koristoljubje

Koristoljubje, ki je posledica finančnih ali drugih interesov revizorja ali njegovega ožjega družinskega člana, se običajno opisuje z okoliščinami, ki so povezane:

- s finančnimi deleži v kapitalu naročnika ali finančno udeležbo skupaj z naročnikom;
- z nedovoljeno odvisnostjo od celotnih honorarjev določenega naročnika;
- s tesnimi poslovnimi odnosi z določenim naročnikom;
- s strahom pred izgubo poslovnega odnosa z določenim naročnikom;

- z možnostjo zaposlitve pri naročniku;
- z dodatnim honorarjem, pogojenim s poslom za pridobitev zagotovil;
- s posojilom, danim naročniku zagotovil ali kateremu njegovih vodstvenih kadrov ali uslužbencev, ali od njih prejetim posojilom.

Nevarnost koristoljubja (Kodeks MZRS, odstavek 210.7), ki bi ogrozila strokovno kompetentnost in dolžno skrbnost, bi na primer nastala, če skupina za pridobivanje zagotovil ne bi imela ali ne bi mogla pridobiti zadostne strokovnosti za primerno izpolnitev prevzetega posla. To bi namreč pomenilo, da revizor prevzema določen posel zgolj zaradi pridobitve finančnih koristi, ne glede na to, da ga strokovno ni sposoben izvesti, bodisi zaradi pomanjkanja znanja bodisi zaradi pomanjkanja kadra itd.

2. Samopregledovanje

O samopregledovanju govorimo, kadar revizor pride v situacijo, da mora v okviru revidiranja presoјati zadeve, katerih avtor je ali pa je v zvezi z njimi sam sprejemal določene odločitve, in le-te pomembno vplivajo na računovodske izkaze. Samopregledovanje pomeni kršenje revizorjeve neodvisnosti, ker:

- lahko odkrije večje napake med ponovnim pregledom svojega predhodnega dela;
- poroča o delovanju finančnega sistema, ki ga je sam načrtoval/zasnoval ali izvajal;
- lahko pripravlja otvoritvene podatke za pripravo evidenc, ki so predmet z njegove strani prevzete delovne obveznosti;
- je lahko hkrati član skupine za revidiranje in član upravljalnega sveta naročnika revidiranja ali je nedavno bil na tem položaju, s tem pa bo primoran presoјati svoje poslovne odločitve oziroma njihov vpliv na računovodske izkaze;
- je ali je nedavno bil član skupine za revidiranje delojemalec naročnika na položaju, ki mu omogoča (mu je omogočal) neposredno in pomembno vplivati na zadeve, ki so predmet revidiranja;
- opravlja za naročnika storitev, ki neposredno vpliva na zadevo, ki je predmet posla za pridobitev zagotovil.

Vse te okoliščine povzročajo, da revizor ne bo zaznal napak na svojem predhodno opravljenem delu, ker ne bo mogel izstopiti iz okvira razmišljanja, ki je pripeljal do rezultata; se bo preveč zanašal na strokovnost opravljenega dela, zato ker ga je opravil sam; ali pa napak v okviru revidiranja ne bo želel najti, ker bi se takoj podvomilo v strokovnost izvedbe predhodnega posla, ki ga je za naročnika izvedel. V tem primeru je bolje govoriti o odvisnosti revizorja v razmerju do predmeta revidiranja, posredno s tem pa seveda do naročnika.

3. Posredovanje ali zagovarjanje naročnika

To so okoliščine, ko revizor zaradi takšnih ali drugačnih razlogov podpira položaj ali mnenje trenutnega ali bodočega naročnika revidiranja do take mere, da je poznejša nepristranskost lahko ogrožena. Takšne običajne situacije so lahko:

- spodbujanje deležev v organizaciji, katere vrednostnice kotirajo na borzi, kadar je ta oseba naročnik, ki je predmet revidiranja finančnega poslovanja;
- zagovor/posredovanje v korist naročnika zagotovil v pravnem postopku ali sporu s tretjimi strankami.

4. Domačnost ali prijateljski stiki

Domačnost ali prijateljski stiki revizorja z določenimi osebami lahko povzročijo, da zaradi takšnega razmerja postane preveč dovzeten za njihove interese. Okoliščine, ki lahko povzročajo tako nevarnost, so na primer naslednje:

- član delovne skupine ima ožje ali najožje družinsko razmerje s poslovojem ali vodstvenim delavcem naročnika;
- član delovne skupine ima ožje ali najožje družinsko razmerje z uslužbencem naročnika, ki je na položaju, s katerega lahko neposredno in pomembno vpliva na zadevo, ki je predmet prevzetega posla;
- nekdanji partner revizijske družbe je poslovodja ali vodstveni delavec/član upravljalnega sveta naročnika ali uslužbenec na položaju, s katerega lahko neposredno in pomembno vpliva na zadevo, ki je predmet prevzetega posla;
- sprejemanje naročnikovih daril ali ugodnejše obravnavanje s strani naročnika, če ne gre za očitno nepomembno vrednost;
- dolgoletno povezovanje/druženje vodstvenega osebja revizijske družbe z naročnikom zagotovil.

5. Zastrásevanje

Nevarnost zastrásevanja revizorja s strani naročnika ali druge osebe, ki je zainteresirana za računovodske izkaze in poročilo o njihovem revidiranju, lahko pomeni veliko grožnjo njegovi neodvisnosti, ker je njegova strokovna presoja podvržena določenim pritiskom v smislu zasledovanja interesov posameznika ali določene interesne skupine. Primeri zastrásevanja so lahko:

- zastrásevanje z odpustom ali kadrovsko zamenjavo v povezavi s prevzetim poslom za naročnika;
- zastrásevanje s pravnim postopkom;
- pritisk, naj neustrezno zmanjša obseg potrebnega dela s ciljem znižanja stroškov dela.

Iz opisa posameznih nevarnosti vidimo, da je ogrožanje finančne neodvisnosti revizorja neposredno povezano predvsem z nevarnosti koristoljubja in zastrásevanja, saj okoliščine, ki predstavljajo te nevarnosti, neposredno vplivajo na zadovoljevanje finančnih interesov revizorjev oziroma revizijskih družb. Ne moremo pa trditi, da druge nevarnosti ogrožanja revizorjeve neodvisnosti niso posredno povezane z ogrožanjem njegove finančne

neodvisnosti, saj tudi tem okoliščinam koristoljubje revizorja ali revizijske družbe predstavlja podlago. Nevarnost samopregledovanja namreč ne pomeni samo nevarnosti, da na primer revizor napake iz predhodnega posla ne bo odkril, ker je prepričan v kvaliteto opravljenega dela, temveč da tudi če jo bo odkril, on ali revizijska družba ne bosta tega razkrila naročniku, saj gre za opravljeno delo, za katerega je bilo prejeto plačilo (nastala je finančna korist), zato v okviru revidiranja ne bosta želela razvrednotiti svojega predhodnega dela, saj bo na eni strani omajan njun strokovni ugled, na drugi strani pa bo naročnik nesporno zahteval finančno odškodnino za slabo opravljeno delo (znižanje cene revidiranja, povračilo plačila za nekvalitetno opravljeno storitev ...). Tudi domačnost ali prijateljski stiki revizorja z zaposlenimi naročnika revizije oziroma vodstva revizijske družbe z vodstvom naročnika revizije imajo lahko v ozadju koristoljubje v obliki zasledovanja finančnih interesov, saj domačnost oziroma prijateljski odnosi med revizijsko družbo in naročnikom revizije slednjemu prinašajo določeno jamstvo, da bo revizor, če se bo le dalo, bolj zasledoval njegove interese kot pa interese javnosti, revizorju oziroma revizijski družbi pa te okoliščine do velike mere jamčijo dolgoročno sodelovanje z naročnikom. Relativna ekonomska moč naročnika tudi povečuje nevarnosti prevelike domačnosti ali prijateljskih stikov za neodvisnost. Ne nazadnje tudi v skupini dejavnikov, ki pomenijo zastraševanje revizijske družbe, kodeks navaja okoliščine oziroma primere, ki imajo lahko nanjo neposredne ali posredne finančne vplive.

3.3.1 FINANČNE KORISTI IN NEODVISNOST REVIDIRANJA

S financiranjem je povezano nastajanje finančne koristi. Torej sta financiranje revizijske družbe in njene finančne koristi, ki jih pridobiva, tesno povezana pojma tudi pri obravnavi njene finančne neodvisnosti oziroma neodvisnosti na sploh. Finančne koristi bomo za potrebe magistrskega dela razumeli kot ugodne posledice finančne dejavnosti, torej kot ohranjanje ali povečevanje posameznikovih denarnih ali drugih sredstev, ne glede na njihovo likvidnost. Pojem finance namreč razlagamo kot dejavnost ravnanja z denarnimi sredstvi, njih pridobivanja in uporabljanja, predstavljena z denarnimi tokovi, kakor tudi procese in stanja, povezana s financiranjem in naložbenjem (Turk, 2000, 117). Finance so torej sinonim za dejavnost, ki se ukvarja z denarnimi posli, kar pa seveda pomeni, da se morajo koristi iz te dejavnosti v končni fazi odraziti v denarnih sredstvih, v procesu ustvarjanja teh koristi pa se lahko denarna sredstva nahajajo tudi v drugih oblikah.

Predmet proučevanja bodo torej možne iz revidiranja izvirajoče finančne koristi posameznih oseb, ki lahko, če prevladajo nad javnim interesom, ob odsotnosti ustreznih varoval, ki jih morajo urejati pravila revidiranja, ogrozijo neodvisnost revidiranja. Težave pri ohranjanju revizorjeve neodvisnosti izvirajo deloma iz dejstva, da mora izraziti mnenje o računovodskih izkazih podjetja, ki ga je najelo in za to delo tudi plačalo. V želji, da bi ohranil neodvisnost, lahko postane neomajen in nedovzeten za poglede posloводства. Tako lahko ohrani popolno neodvisnost, vendar se kmalu znajde brez strank (Meigs, 1959, 31. str.). Že Meigs je svojo trditev zaključil na način, ki potrjuje osnovni problem revidiranja, imeti ali ne imeti stranke,

kar izpeljemo naprej v vprašanje, imeti ali ne imeti finančne koristi. To lahko potrdimo z dejstvom, da je temeljni namen poslovanja revizijskih družb ustvarjati dobiček, ta pa se uresničuje preko vzpostavljanja poslovnih razmerij in nudenja storitev proti »primernemu« plačilu. Torej revizijska družba svojega motiva ne more uresničevati ob izpolnjevanju ostalih potrebnih pogojev, če:

- nasproti nima naročnika, ki je zainteresiran za storitev revidiranja,
- za opravljene storitve ne dobi plačila, ki bi omogočal uresničevanje dobičkonosnega motiva.

Dejanska ali možna, neposredna ali posredna finančna korist pri naročniku revidiranja ali njegovih povezanih družbah oziroma kakršnih koli oblikah neposrednih povezav z njim lahko ogrozi revizorjevo neodvisnost, če je taka korist vezana na revizorja oziroma katero koli osebo, ki lahko vpliva na rezultate revidiranja (EC Recommendations, 2002, str. 27). Kot take osebe (na njih se nanašajo tudi splošne zahteve po neodvisnosti) priporočilo komisije razume:

- vse osebe, ki so neposredno vpletene v revidiranje naročnika, vključujoč celotno revizijsko ekipo, osebe, ki pri revidiranju nastopajo kot veščaki, ter tiste, ki zagotavljajo kontrolo kakovosti oziroma neposredno nadzirajo revizijski posel;
- vse osebe, ki v zvezi z revizijskim poslom v revizijski družbi ali mreži, v katero sodi revizijska družba, tvorijo verigo odločanja;
- vse osebe v revizijski družbi ali mreži, v katero sodi, ki glede na okoliščine lahko vplivajo na revidiranje.

To pomeni, da je treba finančne koristi, ki lahko ogrožajo neodvisnost revidiranja obravnavati z vidika vseh omenjenih skupin oseb, če se želi pridobiti celovit pregled okoliščin in dejavnikov tveganja ter varoval, ki so ali bi morala biti vpeljana, da se lahko vsaj v primerih pomembnih tveganj obvaruje neodvisnost revidiranja. Neodvisnost pooblaščenega revizorja je lahko ogrožena tudi z navidezno nepomembnim finančnim interesom pri naročniku revidiranja ali z njo povezani osebi. Stopnja ogrožanja je lahko višja in tako rekoč nesprejemljiva, če korist ni niti dosežena ali zadržana upoštevajoč tržne pogoje niti izpogajana na poslovni podlagi. Odgovornost pooblaščenega revizorja je, da oceni stopnjo tveganja prisotnosti takih koristi in zagotovi da so izvedeni ustrezni preprečevalni ukrepi (EC Recommendations, 2002, str. 27).

3.3.2 OBLIKE ZAGOTAVLJANJA FINANČNIH KORISTI (FINANCIRANJA) REVIZIJSKIH DRUŽB

Če izhajamo iz opredelitve finančnih koristi, lahko ugotovimo, da le-te v največji meri izvirajo iz:

- opravljanja dejavnosti;

- naložbenja⁴³ revizijske družbe;
- financiranja revizijske družbe.

Opravljanje dejavnosti revizijske družbe je glavni vir zagotavljanja finančnih koristi, saj načeloma gospodarski subjekti z opravljanjem osnovne dejavnosti pridobivajo glavno prihodkov (finančnih koristi), s čimer si zagotavljajo svoj obstoj in uresničujejo pridobitni motiv lastnikov. Dejavnost revizijskih družb je z zakonodajo, ki ureja revidiranje, omejena na revidiranje in storitve na strokovnih področjih, povezanih z revidiranjem, torej tudi računovodenja, notranjega revidiranja, računovodskega, davčnega in poslovnega svetovanja, ocenjevanja vrednosti in revidiranja informacijskih sistemov.

Vpliv finančnih koristi iz opravljanja revizijske dejavnosti na revizijske družbe v Sloveniji je moč razbrati iz deleža prihodkov, ki se nanašajo na revidiranje v vseh prihodkih revizijskih družb. V Sloveniji kar 48 % revizijskih družb več kot dve tretjini prihodkov pridobiva z revidiranjem (torej z varovanjem javnega interesa)⁴⁴, od tega kar tri od štirih velikih mednarodnih revizijskih družb (Big 4), zato lahko sklepamo, da jih je večina pomembno odvisna od razmer, ki vladajo na trgu revizijskih storitev, to pa potrjuje tudi hipotezo **H1**. Te preko sposobnosti revizijske družbe pridobiti naročnika revidiranja ter doseči primerno ceno za opravljeno storitev in preko sposobnosti naročnikov, da poravnajo pogodbeno vrednost, vplivajo na količino finančnih koristi, ki jih revizijska družba lahko pridobi na njem.

Glede na široka strokovna znanja, s katerimi razpolaga osebje revizijske družbe, in glede na zakonske možnosti opravljanja drugih storitev, revizijske družbe pridobivajo prihodke tudi na ta način, kar jih nekoliko razbremenjuje ovir in omejitev trga revidiranja. Vendar pa opravljanje storitev revidiranja pri nekem naročniku močno omejuje tudi opravljanje drugih z ZRev-2 dovoljenih storitev, saj je potrebno tu posebno pozornost posvetiti zagotavljanju neodvisnosti revidiranja. Na splošno rečeno zakon revizijski družbi ne dovoljuje opravljanja storitev revidiranja, če je sama, ali katera koli z njo povezana družba za istega naročnika opravljala storitve, ki lahko vplivajo na postavke v računovodskih izkazih. S tem se sicer revizijska družba izogne tveganju po samopregledovanju in samoocenjevanju, vendar pa na drugi strani tudi zmanjšuje njeno finančno odvisnost od naročnika revidiranja.

Naložbenje revizijske družbe je drugo področje, na katerem lahko pridobiva finančne koristi, in sicer gre tu lahko za:

- vlaganje prostih sredstev v kapital drugih,
- dajanjem posojil drugim (denar, nakup dolžniških vrednostnih papirjev),
- nalaganje denarnih sredstev v depozite bank ter
- nakupe ali prodaje nepremičnin ali drugih opredmetenih sredstev.

⁴³ Naložbenje, investiranje je pretvarjanje *denarnih sredstev* v *stvari* ali *pravice*, tj. v *stvarne naložbe*, ki ostajajo pri *naložbeniku*, ali v *finančne naložbe*, s katerimi se naložbenik pojavlja pri drugih kot *vlagatelj* (financer) (Turk, 2000, str. 321).

⁴⁴ Vir: Poročila revizijskih družb po 55. členu ZRev-2 in poročila revizijskih družb o ustvarjenih prihodkih v skladu s Tarifo o taksah in nadomestilih.

Najpogostejše oblike naložbenja prostih sredstev revizijskih družb so depoziti pri bankah ali posojila, dana povezanim osebam. Dajanje posojil drugim pravnim osebam pa bi revizijski družbi avtomatično predstavljalo oviro pri pridobivanju naročnikov, saj z družbami, pri katerih opravlja revidiranje, ne sme imeti povezav, ki bi lahko ogrožale neodvisnost⁴⁵. Vlaganje v kapital družb običajno pride v poštev v primerih, ko gre za ustanavljanje hčerinskih družb za opravljanje drugih storitev, ki niso revidiranje, ali za ustanavljanje hčerinskih revizijskih družb v drugih državah. Redkeje, a tudi, revizijske družbe vlagajo v kapital podjetij s podobno dejavnostjo z namenom združevanja različnih znanj. Vlaganje v naložbene nepremičnine je sicer možno, a v Sloveniji skoraj ne pride v poštev, ker je revizijska družba zakonsko omejena z vrsto dovoljenih dejavnosti.

Finančne koristi v revizijsko družbo prihajajo tudi z njenim **financiranjem**, in sicer so njegove najobičajnejše oblike predvsem:

- pridobivanje trajnega kapitala,
- najemanje posojil (bančna posojila, posojila podjetij),
- nakupi sredstev na kredit,
- finančni najem sredstev
- in drugo.

Glede omejitev, ki jih zakonske zahteve postavljajo pri pridobivanju kapitala, je bilo govora že v poglavju 3.2.2, ostali viri financiranja revizijske družbe pa niso zakonsko ali kako drugače omejeni.

Finančne koristi iz omenjenih aktivnosti so predvsem pridobivanje denarnih ali drugih sredstev za opravljanje dejavnosti. Možno je zagotavljanje sredstev za poslovanje pod določenimi pogoji, ki so lahko ugodnejši od običajnih, kar prinaša posredne finančne koristi. Pridobitev sredstev z odloženim plačilom kupnine predstavlja revizijski družbi korist v tem, da se sredstvo pridobi ob nižjih začetnih izdatkih, sredstvo pa se lahko že takoj vključi v pridobivanje prihodkov oziroma dobička.

Ne nazadnje se lahko finančne koristi pridobivajo z ustreznimi ukrepi, ki **minimizirajo finančne izgube** v primeru nastopa okoliščin, ki bi lahko do njih privedle. V tem primeru finančno korist predstavlja razlika med pretečo finančno izgubo in nižjo realizirano finančno izgubo, ki je posledica ustreznih in pravočasnih ukrepov revizijske družbe.

3.3.3 POVEZAVA FINANČNIH KORISTI IN (FINANČNE) NEODVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŽB

Že iz opredelitve pojma finančne neodvisnosti, ki med drugim pomeni sposobnost posameznika biti brez vpliva, pomoči ali kontrole nad svojim financiranjem oziroma imeti zadostna sredstva, neodvisno od opravljenega dela, lahko zaključimo, da ima vsaka finančna

⁴⁵ Glej Kodeks MZRS, odstavek 290.126.

korist, ne glede na to, v kakšni obliki se pojavi, potencialni vpliv na neodvisnost revizijske družbe, ki se običajno odraža v vplivu na njene odločitve. Takoj ko je finančna korist zagotovljena ali kakor koli povezana z drugo osebo, lahko govorimo o preteči nevarnosti ogrožanja finančne neodvisnosti revizijske družbe. Če torej delo revizijskih družb temelji na njihovi neodvisnosti do naročnika revidiranja, glavni pogoj celovite neodvisnosti pa je njena finančna neodvisnost, potem oseba, ki ima lahko vpliv na finančne koristi revizijske družbe, ne sme biti naročnik revidiranja. Poleg tega so razpoložljiva finančna sredstva revizijske družbe za zadovoljevanje njenih potreb v celoti odvisna od obsega dela (ustvarjenih prihodkov), ki ga opravi, to pa je v očitnem nasprotju z opredelitvijo finančne neodvisnosti, po kateri mora subjekt razpolagati z zadostnimi sredstvi za zadovoljevanje svojih potreb neodvisno od tega.

Če sprejmemo tezo o odvisnosti obsega finančnih sredstev oziroma velikosti finančnih koristi od opravljenega dela revizijske družbe, ostaja odprto le vprašanje, ali ima posamezni naročnik možnost vplivanja na ti dve kategoriji. Da si revizijska družba zagotovi zadostna sredstva za svoje delovanje ter uresničevanje pridobitnega motiva lastnikov, je njeno delovanje usmerjeno vsaj v:

- pridobivanje naročnikov,
- doseganje čim višje cene,
- ohranjanje naročnikov in
- zagotavljanje drugih storitev naročnikom.

O izidu vseh teh aktivnosti revizijske družbe pa odloča naročnik. Odloča tako o začetku pogajanj za sklenitev posla s posamezno revizijsko družbo kot o ceni za opravljene storitve, ki je predmet dvostranskih pogajanj in torej ni v izključni domeni revizijske družbe, kot ne nazadnje o tem, ali bo revizijska družba tudi v bodoče revidirala računovodske izkaze ali ne ter kakšne storitve še bo za družbo opravljala. Na drugi strani revizijska družba, da bi bila v teh pogajanjih uspešna, naročnika lahko stimulira z naslednjim:

1. za sklenitev posla lahko obljublja:
 - ugoden izid revidiranja,
 - nižjo ceno od konkurence ali predhodnega revizorja,
 - nudenje dodatnih storitev po nižji ceni ali brezplačno,
 - revizijsko ekipo po izbiri naročnika,
 - ugodnejše roke dokončanja revizije,
 - provizije posrednikom za vsako pogodbo z novim naročnikom.
2. za doseg želene cene:
 - nudijo dodatne storitve, ki niso revidiranje,
 - se prilagajajo željam naročnika glede pogojev dela in rokov dokončanja revizije.
3. za ohranitev naročnika obljublja ali zagotovi:
 - popuste za vsako naslednje imenovanje za revizorja,
 - znižanje cene revidiranja v zameno za njegovo potrditev za naslednje leto,

- potrditev poslovskega razumevanja računovodskih pravil v revidiranem letu v primeru dvomov ali nestrinjanja z njim,
- dodatne storitve, opravljene brezplačno ali po ceni, nižji od tržne,
- prilagajanje željam naročnika glede pogojev dela in rokov dokončanja revizije.

4. za nudenje dodatnih storitev:

- so se pripravljene prilagajati pri ceni revidiranja,
- obljublajo izvedbo dela revizijskih postopkov že v okviru teh storitev, zato naj bi bila cena revidiranja nižja,
- obljublajo rešitve, ki bodo pripeljale do računovodskih izkazov, za katere bo izdano neprilagojeno poročilo o revidiranju.

Vse našteje in še druge aktivnosti revizijske družbe pri opravljanju dejavnosti kažejo na obstoj finančne odvisnosti revizijske družbe od naročnikov, saj rešujejo problem njenih negotovih prihodkov kot posledice tržnega značaja dejavnosti revidiranja. Reševanje problema negotovih prihodkov pa lahko privede do ogrožanja drugih oblik neodvisnosti revizijske družbe, predvsem neodvisnosti sprejemanja strokovnih odločitev.

Na področju naložbenja oziroma financiranja revizijska družba prav tako pridobiva finančne koristi oziroma ima izražen finančni interes in v primeru, če se le-ta dosega v razmerju do naročnika, kateremu revizijska družba revidira računovodske izkaze, lahko to predstavlja grožnjo neodvisnosti revidiranja. Lastniški deleži v naročniku revidiranja bi lahko pomenili, da revizijska družba nastopa v dveh vlogah, in sicer kot varuh javnega interesa in investitor z izraženim pridobitnim motivom, pri čemer se lahko podvomi v njeno verodostojnost pri varovanju javnega interesa. V nasprotnem primeru, ko bi revizijska družba revidirala računovodske izkaze svojega lastnika, bi že po vsebini nastopala v podrejeni vlogi, zato ne moremo govoriti o njeni neodvisnosti pri revidiranju. Posojilna razmerja med revizijsko družbo in naročnikom revidiranja bi prvi prav tako prinašala finančne koristi, ki bi lahko pomenili vzvod za različne pritiske naročnika nanjo. V primeru neustreznega poročila o revidiranju ali nestrinjanja z naročnikom bi se lahko pritiski na revizijsko družbo izvajali preko grožnje po nespoštovanju določil posojilne pogodbe s strani naročnika, kar bi lahko zmanjšalo finančne koristi revizijske družbe iz tega naslova.

Vendar pa ni realno pričakovati, da bo vsaka taka okoliščina že pomenila ogrožanje revizorjeve neodvisnosti, saj na to vplivajo različni dejavniki, od višine finančne koristi, ki jo ima revizijska družba v posameznem primeru, do tveganj in odgovornosti, ki jo je v tem primeru pripravljena prevzeti.

3.3.4 DEJAVNI MOČI VPLIVA FINANČNEGA INTERESA REVIZIJSKE DRUŽBE NA SPOSOBNOST OHRANJANJA NJENE NEODVISNOSTI

Revizijska družba ne bi smela imeti nikakršnega finančnega interesa, povezanega z naročnikom revidiranja, da bi lahko govorili o njeni celoviti neodvisnosti pri revidiranju. Vendar je to v razmerah in ob pogojih, pod katerimi se revidiranje opravlja, nemogoče zagotoviti, kajti revizijska družba vstopa v poslovno razmerje z naročnikom revidiranja prav zaradi z njim povezanega finančnega interesa, saj ji omogoča pridobivanje prihodkov, torej njen obstoj in možnost ustvarjanja dobička. Konkurenčni trg revizijskih storitev sam postavlja ponudnike revidiranja v odvisen položaj od naročnika oziroma ustvarja nenehno grožnjo izgube naročnika revidiranja.

Pri opravljanju storitev revidiranja, naložbenju in financiranju obstaja več skupin dejavnikov, ki vplivajo na to, ali okoliščine, v katerih se izvaja revidiranje, omogočajo revizijski družbi, da se uspešno upira različnim pritiskom naročnika.

Značilnosti razmerja med revizijsko družbo in naročnikom vključujejo bistvene dejavnike sposobnosti revizijske družbe upirati se pritiskom pri revidiranju. Med njimi prednjačijo predvsem:

- pomembnost naročnika revidiranja v celotnih prihodkih revizijske družbe,
- vezanost drugih naročnikov revidiranja na obravnavanega naročnika (primer konsolidiranja računovodskih izkazov, ko revizijska družba revidira celotno skupino),
- obseg in vrsta drugih storitev, ki jih revizijska družba opravlja za naročnika revidiranja.

Bolj ko je naročnik prihodkovno pomemben, več kot je vezanih nanj drugih naročnikov in večji kot je obseg dodatnih storitev, večja je finančna odvisnost revizijske družbe in slabša je njena sposobnost upiranja pritiskom, ki se pojavljajo v okviru revidiranja. Tudi sama pravila revidiranja⁴⁶ določajo, da pretirana finančna odvisnost revizijske družbe od enega naročnika lahko pomeni grožnjo neodvisnosti zaradi koristoljubja. V zvezi z opravljanjem dodatnih storitev za naročnika je pomembna ugotovitev, da vrsta storitve vpliva na sposobnost revizijske družbe, da se upira pritiskom naročnika ter ohranja svojo neodvisnost. Če revizijska družba namreč poleg revidiranja nudi poslovodstvu tudi specializirane storitve, ki zahtevajo veliko znanj in na področju katerih revizijska družba nima ustrezno močne konkurence, ima večjo pogajalsko moč glede zahtev po ustreznih razkritjih kot v primeru, da poslovodstvu nudi zgolj rutinske, manj zahtevne dodatne storitve (Emby & Davidson, 1998, str. 175).

Druga pomembna skupina dejavnikov, vezana na način **prevzemanja dejanske odgovornosti** za svoja dejanja, je sicer pravne narave, vendar tesno povezana s sposobnostjo upiranja pritiskom. Že v poglavju 2.6 je bila predstavljena odgovornost revizijske družbe in pooblaščenega revizorja pri nas, kjer smo prišli do zaključka, da revizijska družba sicer prevzema formalno odgovornost za strokovne napake do naročnikov, dejansko pa glavne

⁴⁶ Glej npr. Kodeks MZRS, odstavek 200.4.

posledice strokovnih napak nosi pooblaščen revizor. Torej je v razmerah, kjer za revizijsko družbo v primeru nestrokovnega revidiranja ni pravega tveganja izgube dovoljenja za opravljanje storitev revidiranja, sposobnost upiranja pritiskom naročnika zaradi finančnih interesov revizijske družbe močno okrnjena.

Tržni značaj revidiranja povezuje revizijske družbe tudi s **poslovnimi tveganji**, ki vladajo na **konkurenčnem trgu**, pri čemer imamo v povezavi z njenimi finančnimi interesi v mislih predvsem tveganje izgube naročnika revidiranja in sposobnost vsaj njegove enakovredne nadomestitve tako po obsegu dela kot po ceni za opravljeno revidiranje. Falk, Lynn, Mestelman in Shehata (1999, str. 423) so v svoji raziskavi ugotovili, da večja kot je verjetnost izgube naročnika, večja bo verjetnost, da se bo revizijska družba strinjala s poslovodstvom naročnika in bo izdala neprilagojeno poročilo o revidiranju. Prav tako so ugotovili, da večji kot je ekonomski učinek izgube naročnika na revizijsko družbo, večja je verjetnost, da bo slednja kompromitirala svojo neodvisno oceno stanja naročnika. Kar je pri tem še pomembno, je, da tega ne preprečita niti tveganje zunanjega nadzora odločitev revizijske družbe niti morebitne kazni, ki bi lahko sledile. V zvezi s poslovnimi tveganji je torej potrebno proučevati predvsem dejavnike, ki vplivajo na verjetnost izgube naročnika revidiranja, to so predvsem cenovna konkurenca med revizijskimi družbami, spremembe zahtev naročnika revidiranja glede izvajanja revidiranja predvsem zaradi spremembe njegovih značilnosti, nesoglasja z naročnikom in podobno. Na drugi strani proučujemo dejavnike, ki blažilno vplivajo na izgubo naročnika, to so tisti, ki omogočajo nadomestiti izpad prihodkov. Mednje štejemo predvsem dejavnike sprememb na strani povpraševanja in ponudbe po revidiranju, kot so vstop novih naročnikov in ponudnikov na trg revidiranja, na drugi strani izstop le-teh s tega trga, cenovna konkurenca na trgu revidiranja, možnost pridobivanja posla na drugih trgih z izvajanjem drugih storitev in podobno. Sklepamo lahko, da več kot je na trgu prisotnih dejavnikov, ki blažijo izgubo naročnika revidiranja, manjša je finančna odvisnost revizijske družbe od vsakega posameznega naročnika oziroma manjša je verjetnost, da bo tveganje izgube naročnika pripeljalo do nestrokovnega ravnanja revizijske družbe.

Skupina dejavnikov, ki je bolj represivne narave, vključuje predvsem **verjetnost tožb** naročnika proti revizijski družbi in možnost **učinkovitega nadzora in sankcioniranja** revizijske družbe s strani regulatornih organov. Kar nekaj študij je pokazalo, da obstaja vrsta dejavnikov na strani značilnosti naročnika revidiranja, ki lahko vplivajo na verjetnost tožbe revizijske družbe. Tako se družbe, ki so v slabšem finančnem stanju ali katerih vrednost delnic na trgu močnejše niha, ocenjujejo za bolj tvegane glede možnih tožb proti revizijski družbi, ta tveganja pa se odrazijo tudi na nekoliko višji ceni revidiranja (Pratt & Stice, 1994, str. 640). Torej odsotnost teh značilnosti naročnika lahko pomembno vpliva na prevlado finančnih interesov revizijske družbe pri sprejemanju odločitev, saj je verjetnost tožbe zaradi nestrokovnega ravnanja nižja. Druga skupina dejavnikov deluje na strani učinkovitega preventivnega nadziranja kakovosti delovanja revizijskih družb in izvajanja sistema sankcioniranja. Ta enako kot preteče tožbe preventivno deluje na zmanjševanje vpliva finančnih interesov pri sprejemanju odločitev. Vendar pa, kot ugotavljajo Falk, Lynn, Mestelman in Shehata (1999, str. 424), imajo povečan nadzor in stroge kazni za kršitve smisel

le v ekonomskih okoljih, kjer njihove negativne posledice presegajo negativne učinke izgube naročnika na revizijsko družbo.

Glede na to, da je velik del možnih vplivov finančnih koristi na neodvisnost revizijske družbe od naročnika revidiranja pogojen prav z opravljanjem dejavnosti, ta pa je podvržena konkurenčnim razmeram na trgu, je upravičeno pričakovati, da se bo njena moč odražala preko značilnosti oblikovanja cene storitve revidiranja. Vzorci obnašanja ponudnikov in povpraševalcev oziroma razmere na nekem konkurenčnem trgu se odrazijo v nivoju cene za opravljanje storitve, ki je predmet ponudbe in povpraševanja. Torej lahko s proučevanjem cene teh storitev na trgu sklepamo na pogajalsko moč ponudnikov in povpraševalcev, hkrati pa tudi na finančno (ne)odvisnost ponudnikov od povpraševalcev.

3.4 CENA REVIZIJSKIH STORITEV IN FINANČNA NEODVISNOST

Trg revizijskih storitev je zelo specifičen. Ponudba na njem je omejena s strogimi zahtevami, ki jih morajo izpolnjevati revizijske družbe in pooblašteni revizorji, da lahko sploh opravljajo storitev revidiranja, katere namen je varovanje javnega interesa. Analiza v nadaljevanju bo pokazala, da gre na strani ponudbe za značilno oligopolni trg. Na drugi strani pa je povpraševanje po revizijskih storitvah izrazito neelastično. Revidiranje je namreč predpisano z zakonodajo, ki ureja delovanje posameznih pravnih oseb in ni prepuščeno njihovi prosti izbiri. Torej lahko trdimo, da za posamezno poslovno leto povpraševanje pomeni konstanto. Količina povpraševanja na dolgi rok pa se spreminja iz naslednjih razlogov:

- spremembe kriterijev, s katerimi zakonodaja opredeljuje zavezanost k revidiranju,
- hitrosti rasti obsega poslovanja pravnih oseb,
- ukinitve, oddelitve ali združitve pravnih oseb,
- fluktuacija pravnih oseb v dejavnostih, kjer je revidiranje obvezno ne glede na njihovo velikost (investicijski skladi, igralništvo ...),
- drugih dejavnikov.

Kljub več naštetim razlogom je glavni dejavnik povpraševanja meja, ki je postavljena za zavezanost obveznemu revidiranju. Iz letnih poročil AJPES za poslovno leto 2003 in 2008 je mogoče razbrati, daje bilo za poslovno leto 2002 objavljenih 2171 revidiranih letnih poročil in 513 revidiranih konsolidiranih letnih poročil, za poslovno leto 2006 pa je bilo objavljenih 2023 revidiranih letnih poročil in 570 revidiranih konsolidiranih letnih poročil gospodarskih družb in samostojnih podjetnikov. Ti podatki dovolj nazorno kažejo gibanje povpraševanja po storitvah revidiranja v tem obdobju.

Vendar rast povpraševanja ni pogojena z dogajanjem na proučevanem trgu (gibanje cen, vpliv nadomestnih ali komplementarnih storitev, tehnološki napredek v panogi), temveč od povsem administrativnih odločitvah, neodvisnih od tržnih mehanizmov, zapisanih v zakonodaji. V določenem trenutku bi lahko namreč drastično zvišanje minimalnih zakonskih kriterijev za obvezno revidiranje pomenilo takojšen presežek ponudbe na tem trgu in padec cene

revidiranja, ki ne bi bil rezultat delovanja trga. Pri neelastični ponudbi namreč povečana ponujena količina zniža ceno, vendar se povpraševanje ne odzove na to spremembo, zato se dejansko zniža tudi prihodek ponudnikov (Samuelson & Nordhaus, 2002, str. 69). Podoben učinek se doseže z vstopom novega konkurenta na tak trg, saj s svojim prihodom poveča ponujeno količino, kar ima za posledico padec cene.

Izhajajoč ponovno iz opredelitve finančne neodvisnosti, ki med drugim pomeni, da mora biti finančno neodvisnemu subjektu obstoj zagotovljen ne glede na obseg dela, ki ga opravi, sklepamo, da padanje cen revizijskih storitev povečuje finančno odvisnost revizijskih družb od povpraševalcev, saj ob enakem obsegu dela lahko zadovoljijo vedno manj svojih potreb.

3.4.1 KONKURENČNOST TRGA REVIZIJSKIH STORITEV KOT DEJAVNIK FINANČNE (NE)ODVISNOSTI

Konkurenca med udeleženci na trgu je svetinja vsakega tržnega gospodarstva. Ekonomska teorija uči, da je mehanizem popolne konkurence tisti, ki v gospodarstvu najbolj učinkovito razporeja razpoložljive vire za zadovoljevanje potrošnikov (Samuelson & Nordhaus, 2002, str. 148). Tako je tudi Evropska skupnost s Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti na pedestal postavila konkurenčnost svojega trga, in sicer z zavezo, da bodo države članice ekonomske politike izvajale v skladu z načelom odprtega tržnega gospodarstva s svobodno konkurenco⁴⁷. V tem duhu je bila sprejeta tudi direktiva o storitvah na notranjem trgu⁴⁸, ki ponudnikom storitev olajšujejo uveljavljanje svobode ustanavljanja in prostega pretoka storitev (1. člen). Vendar pa kljub vsemu 17. člen direktive v zvezi z nekaterimi storitvami dovoljuje izjeme od splošnih načel svobodnega opravljanja storitev, in sicer predvsem na področju svobodnih poklicev, med katerimi je tudi obvezno revidiranje.

Pri proučevanju konkurenčnosti revidiranja je potrebno izhajati iz njegovega namena in glavnih značilnosti. Naj zato poudarimo, da je revidiranje v tem smislu potrebno obravnavati kot storitev:

- ki se zaradi zakonskih značilnosti opravlja izključno na enem (na primer slovenskem) trgu in je možnost širjenja ponudbe na tuje trge močno omejena,
- ki jo je njen naročnik v določenih okoliščinah dolžan naročiti ne glede na to, ali jo šteje za potrebno ali ne, povpraševanje po njej pa je cenovno zelo neelastično,
- kjer konkurenti nudijo identično storitev (ni diferencirana), ki nima substitutov,
- ki se izvaja zaradi varovanja javnega interesa, pri čemer javnost ne predstavljajo samo lastniki naročnika, temveč vsi potencialni uporabniki podatkov in informacij iz računovodskih izkazov,
- pri izvajanju katere je potrebno upoštevati posebna strokovna pravila,

⁴⁷ 3. a člen Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti. Najdeno 20. 4. 2009 na spletnem naslovu <http://evropa.gov.si/pravni-red/pogodbe/maastricht.pdf>.

⁴⁸ Uradni list EU, št. L 376, z dne 27. 12. 2006.

- katere kakovosti njen uporabnik zaradi pomanjkanja ustreznih znanj praviloma ni sposoben ustrezno presojati, zato ostaja cena glavni dejavnik izbire,
- kjer količina vloženega dela in znanja ni razvidna iz njenega rezultata,
- pri kateri revizijska družba vstopa v razmerje principal–agent ter zmanjšuje asimetrijo informacij, s tem pa sama vzpostavlja novo razmerje principal–agent kot agent lastnika z vsemi tveganji in skušnjavami, ki jih to prinaša ter
- ločeno od drugih storitev, ki jih nudi revizijska družba.

Raziskave revizijskega trga v tujini so pokazale, da ima le-ta oligopolne značilnosti. Na trgu, kjer so prisotne velike mednarodne revizijske družbe, glavnino tržnega deleža namreč prevzamejo same. Za njih kot oligopoliste je značilno, da se izogibajo konkuriranja s cenami, saj to kaj hitro lahko preide v cenovno vojno. Poizkus, da bi oligopolist privabil naročnika svojega konkurenta z nižjo ceno, lahko vodi v maščevalno znižanje cene s strani konkurenta v želji po ohranitvi tržnega deleža. Vsesplošno zniževanje cen pa ohromi vse oligopoliste na trgu, zato raje konkurirajo z necenovnimi elementi, kot so kvaliteta ali nudenje dodatnih storitev, kar je veliko manj agresiven način, pri katerem je konkurenčne spremembe veliko težje meriti ter ne povzročajo neposrednega odziva konkurentov (Ghosh & Lustgarten, 2005, str. 2). Oligopolni trg kot oblika nepopolne konkurence nastane iz dveh razlogov, in sicer s tem, da imajo panoge pogosto premalo prodajalcev, ko obstajajo pomembne ekonomije proizvodnje velikih količin in padajoči stroški. V teh razmerah lahko velika podjetja proizvajajo preprosto ceneje in tako izrinejo manjša podjetja, ki ne morejo preživeti. Drugi razlog pa tiči v tem, da trgi težijo k nepopolni konkurenci, ko obstajajo »ovire za vstop« na trg, ki povzročajo težave pri vstopu novih konkurentov. Včasih lahko ovire izhajajo iz vladnih zakonov in uredb, ki omejujejo število konkurentov. V drugih primerih je morda razlog, da je za nove konkurente preprosto predrago prodreti na trg. Tehnologija in struktura stroškov v panogi pomagata določiti, koliko podjetij lahko preživi v njej in kako velika bodo. Ključno je, ali obstajajo ekonomije obsega, saj v teh primerih lahko družba vsaj do neke točke zmanjša svoje povprečne stroške s povečanjem proizvodne količine. To pomeni, da bodo velika podjetja imela stroškovne prednosti pred majhnimi podjetji. Za oligopolne trge je tudi značilen obstoj nekaj proizvajalcev z malo ali nič razlikami med proizvodi oziroma s proizvodi, ki so med seboj diferencirani in ki imajo določen nadzor nad cenami. Med seboj konkurirajo predvsem z oglaševanjem in kakovostjo ter nadzorom nad cenami (Samuelson & Nordhaus, 2002, str. 158).

Če opisane razloge preslikamo v revizijsko dejavnost, bi lahko zaključili, da sta vzroka za njeno oligopolnost otežen vstop novim ponudnikom zaradi zakonskih zahtev, ki jih morajo izpolnjevati, če želijo nastopiti na trgu, le-te pa povečujejo stroške, ki jih očitno pričakovani dobički ne pokrijejo dovolj hitro, da bi bila dejavnost v nekem trenutku zanimiva za druge ponudnike.

Postavlja se vprašanje, ali je in če je, v kolikšni meri dopustna konkurenca v primeru zakonskega revidiranja, upoštevajoč njegove glavne lastnosti, predvsem pa dejstva, da se opravlja zaradi varovanja javnega interesa. Zakonsko revidiranje ima v povezavi s

konkurenčnostjo veliko pomanjkljivost. Od koncentracije ponudbe na trgu je namreč odvisna cena revidiranja in s tem renta, ki jo je revizijska družba deležna pri posameznem naročniku. V primeru monopolnega ali oligopolnega trga je ta renta veliko večja kot pa v primeru (popolne) konkurence, ko naj bi cena proizvoda ali storitve (revidiranja) bila izenačena z mejnimi stroški in bi konkurenti vstopali v panogo toliko časa, da bodo dobički enaki nič (Samuelson & Nordhaus, 2002, str. 138).

V primeru monopolnega, duopolnega ali oligopolnega trga bi se lahko srečali z neupravičeno bogatitvijo revizijskih družb, ki izvira iz zahteve države po uporabi njihovih storitev, pri čemer naročniki na trgu ne bi imeli ustrezne alternativne izbire. Tu argument za prepustitev varovanja javnega interesa trgu zaradi večje učinkovitosti ne zdrži, saj tako strukturirani trgi niso dovolj učinkoviti in večje povpraševanje zgolj povečuje cene.

Države članice EU že dalj časa posvečajo veliko pozornost mehanizmom, ki bi povečali konkurenčnost trga revizijskih storitev, pri čemer se neodvisnost revidiranja ne bi okrnila. Predvsem se postavlja v ospredje velike javne delniške družbe, ki imajo glede izbora revizijske družbe omejene možnosti izbire, saj so le nekatere od vseh na trgu dovolj velike, da so sposobne prevzeti tako obsežen posel, oziroma jih naročniki vidijo kot primerne. Skrb glede pretirane koncentracije ponudbe na revizijskem trgu se je začela že leta 1989, ko so se združile štiri velike revizijske družbe (Ernst & Whinney z Artur Young in Deloitte Haskins & Sells s Touche Ross) tako da jih je od Big 8⁴⁹ ostalo le Big 6, nato še združitev revizijskih družb PriceWaterhouse in Coopers & Lybrand v družbo PwC v letu 1997 ter končno propad Arthur Andersen v letu 2002, ko so na trgu ostale le še štiri velike revizijske družbe (Big 4) (Oxera Consulting Ltd, 2007, str. 2). Konec devetdesetih sta tako ameriška senatna preiskovalna komisija kot tudi avstralska agencija za nadzor trgovske dejavnosti (angl. *Trade Practices Commission*) opravila raziskavo o konkurenčnosti trga revidiranja, ker so obstajali znaki nekonkurenčnosti, vendar sta preiskavi prišli do različnih ugotovitev. Medtem ko so Američani zaznali pomanjkanje konkurence, v Avstraliji niso našli pomembnih znakov za take sklepe, kar vse je kazalo na nezadostno splošno poznavanje trga revidiranja (Gerrard, Houghton & Woodliff, 1994, str. 3).

Konkurenčnost na trgu revidiranja (upoštevajoč zgolj obvezno revidiranje) sloni v pretežni meri na cenovni konkurenci, saj smo ugotovili, da naročnik praviloma ni sposoben presoјati kakovosti revidiranja. Poleg tega je cena tudi glavni dejavnik izbire revizijske družbe (priloga 3), ker storitev ni diferencirana, povpraševanje pa je zelo neelastično, zato sta edino, kar narekuje višino prihodkov (ob predpostavki, da revizijska družba opravlja le storitve revidiranja), količina in cena ponujene storitve, na konkurenčnem trgu pa je prva vedno odvisna od druge (če ni prisotnih drugih elementov izbire), ki na ta način postane temeljni dejavnik njene finančne (ne)odvisnosti.

⁴⁹ Revizijske družbe, ki so tvorile skupino Big 8, so bile Artur Andersen, Artur Young, Coopers & Lybrand, Deloitte Haskins & Sells, Ernst & Whinney, KPMG, PriceWaterhouse, Touche Ross.

Res je tudi, da se sodeč po raziskavah, le-te pretežno ukvarjajo s tistim delom trga, ki pokriva družbe, katerih vrednostni papirji kotirajo na organiziranem trgu, ker naj bi bil v zvezi z njimi izražen močnejši javni interes. Vendar pa je potrebno razumeti, da je trg revidiranja razdeljen vsaj na dva dela, in sicer na eni strani govorimo o naročnikih, ki zaradi svojih lastnosti posegajo zgolj po storitvah velikih tujih in domačih revizijskih družb, ter na drugi strani o naročnikih, ki glede revizijske družbe nimajo posebnih kakovostnih zahtev. Dvopoljnost tega trga potrjujeta tudi Ghosh in Lustgarten (2005, str. 34), ki sta na podlagi analize ugotovila, da so imele manjše revizijske družbe, zajete v raziskavo, 34 % novih naročnikov, medtem ko velike revizijske družbe zgolj 4 %, kar kaže na večjo fluktuacijo naročnikov na trgu, ki ga pokrivajo manjše revizijske družbe. Značilnosti posameznega trga oziroma stopnjo konkurenčnosti na njem je mogoče ugotoviti na podlagi proučevanja tržne moči posameznega podjetja ali peščice podjetij. Najpogostejša mera koncentracije je količnik koncentracije za panogo, ki je opredeljen kot delež izbranega števila največjih podjetij v celotnih dobavah ali proizvodnji (Samuelson & Nordhaus, 2002, str. 171). Zelo uporabna mera koncentracije je tudi Herfindahl-Hirschman indeks (odslej HHI), ki je mera absolutne koncentracije, saj ne upošteva vpliva števila podjetij na raven koncentracije ter daje večjo težo večjim družbam na trgu in je zato prispevek manjših podjetij k njegovi vrednosti manj kot proporcionalen (Pučnik, Mlinarič, Šlebinger & Mikek, 2004, str. 17). Kadar je tržni delež izražen relativno, vrednost HHI niha med 0 in 1. Če je vrednost HHI manjša od 0,1 govorimo o nizki koncentraciji na trgu, če je med 0,1 in 0,18, govorimo o srednji koncentraciji na trgu, in če je večja od 0,18, govorimo o močno koncentriranem trgu (Arsič, 2007, str. 33).

Za slovenski trg revidiranja v obdobju od 2002 do 2005 lahko rečemo, da je šibko srednje koncentriran trg (tabela 6), pri čemer kazalniki koncentracije v proučevanem obdobju padajo. Vendar pa pri nadaljnji analizi koncentracije trga, kjer trg razdelimo glede na lastnosti naročnika (tabela 7), ugotovimo, da močna konkurenca vlada pri revidiranju srednje velikih družb, katerih vrednostni papirji ne kotirajo na borzi, oziroma vseh srednje velikih družb (delež srednje velikih, ki kotirajo na borzi očitno nepomembno vpliva na vrednost HHI za celotno skupino). Na drugi strani je koncentracija trga revidiranja družb, katerih vrednostni papirji kotirajo na borzi, zelo močna (ne glede na velikost družbe – naročnika), saj je vrednost HHI v večini primerov večja od 0,20. Torej lahko o oligopolnosti slovenskega trga revidiranja govorimo le v omejenem obsegu, in sicer zgolj v primeru družb, katerih vrednostni papirji kotirajo na organiziranem trgu.

Velikost obeh segmentov trga nam dobro ponazarjajo podatki iz leta 2005 (podobne razmere so vladale tudi v letih od 2002 do 2004), ko so revizijske družbe od 1954 naročnikov revidiranja revidirale 645 velikih družb (od tega jih je 59 kotiralo na borzi) ter 624 srednje velikih družb (od tega jih je 14 kotiralo na borzi) ter 29 malih družb, katerih vrednostni papirji so kotirali na borzi (in so zato po ZGD-1 zavezane k revidiranju). Ostale družbe so bile male družbe, ki so bile po našem mnenju revidirane bodisi kot odvisne družbe v okviru revidiranja konsolidiranih računovodskih izkazov ali prostovoljno. Res pa je, da so revizijske družbe z revidiranjem velikih družb v letu 2005 zaslužile kar 66 % vseh svojih prihodkov (Skitek, 2007). Prihodkovno plat trga revidiranja velikih družb je potrebno jemati z rezervo, namreč na

nivo prihodkov nesporno vpliva koncentracija na tem trgu oziroma manjša konkurenca, kot pa na trgu revidiranja srednje velikih družb, kjer je konkurenca večja in seveda s tem tudi nivo cen nižji.

Tabela 6: Količnik koncentracije štirih največjih revizijskih družb po prihodkih iz revidiranja ter Herfindahl-Hirschman indeks za posamezno leto

Po velikosti	2002	Kum(02)	2003	Kum(03)	2004	Kum(04)	2005	Kum(05)
1.	0,2880	0,2880	0,2568	0,2568	0,2673	0,2674	0,2413	0,2413
2.	0,1734	0,4614	0,1794	0,4362	0,1849	0,4523	0,1933	0,4346
3.	0,0909	0,5523	0,1141	0,5503	0,0977	0,5500	0,0937	0,5284
4.	0,0895	0,6418	0,0970	0,6472	0,0833	0,6334	0,0817	0,6101
HHI:	0,1357		0,1265		0,1258		0,1130	

Vir: Lastni izračun.

Tabela 7: Herfindahl-Hirschman indeks za trge revidiranja po letih, upoštevajoč velikost naročnikov in uvrščenost njihovih vrednostnih papirjev na organiziran trg vrednostnih papirjev

Leto	Kotacija – velikost	Vse	Da	Ne
2002	Male	0,1368	0,4992	0,1266
	Srednje	0,0986	0,2098	0,0985
	Velike	0,1676	0,2786	0,1517
	Vse	0,1357	0,2696	0,1256
2003	Male	0,1178	0,2462	0,1166
	Srednje	0,0888	0,2063	0,0891
	Velike	0,1611	0,2221	0,1514
	Vse	0,1265	0,2052	0,1210
2004	Male	0,1115	0,1508	0,1090
	Srednje	0,0986	0,2440	0,0948
	Velike	0,1542	0,2432	0,1065
	Vse	0,1258	0,2284	0,1158
2005	Male	0,0964	0,2155	0,0932
	Srednje	0,0875	0,1434	0,0879
	Velike	0,1392	0,2274	0,1239
	Vse	0,1130	0,2080	0,1040

Vir: Lastni izračun.

Konkurenčnost trga revidiranja oziroma njegovo koncentracijo sta proučevali tudi Willekens in Achemadi (2003), in sicer na primeru belgijskega trga revizijskih storitev. Osredotočili sta se na cenovno konkurenco na trgu majhnih zasebnih naročnikov revidiranja in proučevali spremembo modela določanja cen revizijskih storitev v obdobju od 1989 do 1997. Ugotovili sta, da obstaja pomembna pozitivna povezava med tržnim deležem revizijske družbe in zaračunavanjem cen revidiranja. Tiste z višjim tržnim deležem zaračunavajo tudi višje cene revidiranja. Presenetljivo pa je spoznanje, da se je ne glede na to, da se je koncentracija trga v

proučevanih obdobjih pomembno povečala, vpliv tržnega deleža na določanje cene revidiranja v letu 1997 zmanjšal, kar nakazuje na to, da se je konkurenčnost v proučevanem obdobju povečala. Raziskava je namreč pokazala, da mere koncentracije ne kažejo na oligopolnost belgijskega trga, ne glede na to, da se je koncentracija trga sicer pomembno povečala, a še ni kritična.

Da obstaja močan cenovni pritisk na revizijske družbe v Sloveniji je mogoče potrditi tudi z rezultati analize gibanja ponudbenih cen za revidiranje poslovnega leta 2005. Ker so bili v analizo vključeni naročniki, ki so bili v tem letu prvič zavezani revidirati računovodske izkaze ali pa so zamenjali revizijsko družbo, je mogoče rezultate tolmačiti upoštevajoč predpostavko enake obveščenosti vseh revizijskih družb glede glavnih lastnosti naročnika revidiranja, zaradi česar ne prihaja do asimetrije informacij med njimi⁵⁰, saj so bile vsem enako dostopne informacije, potrebne za sestavo ponudbe (predpostavljamo, da so pri tem upoštevali pravila revidiranja, ki se nanašajo na postopke pridobivanja naročnika in zbiranja potrebnih informacij o njem), nihče pa še ni, ali vsaj od leta 2002 do proučevanega leta ne, sodeloval z naročnikom. Od vsakega naročnika, ki je odgovoril na vprašalnik, smo želeli pridobiti tudi podatke o najvišji (C_{max}) ter najnižji ponudbeni ceni za revidiranje (C_{min}), ceni izbrane revizijske družbe (C_{izb}) ter končni ceni revidiranja (C_{dej}). Zadnja dva podatka smo potrebovali predvsem zato, ker izkušnje kažejo, da imajo nekatere revizijske družbe (predvsem velike) v pogodbi dogovorjeno možnost povečanja cene v primeru znatnega povečanja obsega revidiranja od pričakovanega. Od vseh 60 vrnjenih anketnih vprašalnikov (poslanih je bilo 238) jih je 36 postreglo tudi s temi podatki.

Na podlagi teh podatkov smo izračunali dva kazalnika:

- razmerje med C_{max} in C_{min} , ki kaže relativno razliko med najvišjo in najnižjo ponudbeno ceno ter
- kazalnik *relativnega položaja pogodbene cene revidiranja glede na prejete ponudbene cene*, izračunan kot razmerje med nominalno razliko končne in najnižje cene ter nominalno razliko najvišje in najnižje cene, na podlagi katere smo dobili informacijo o tem, kateri meji je končna cena bližje in kako blizu ji je. Vrednost kazalnika se v normalnih razmerah giblje od 0 do 1 (če je 0, je dejanska cena enaka minimalni ponudbeni), lahko pa kazalnik doseže tudi negativno vrednost, in sicer v primeru, ko je bila končna cena celo nižja od najnižje ponudbene cene. Kazalnik izraža naslednje razmerje:

$$\frac{C_{dej} - C_{min}}{C_{max} - C_{min}} \quad (1)$$

Zanimivi so podatki o povprečnem razkoraku med najvišjo in najnižjo ponudbeno ceno revidiranja pri naročnikih, ki se bodisi prvič revidirajo bodisi menjajo revizijsko družbo. Le-ta

⁵⁰ Kanodia in Mukherij (1994, str. 597) pri obravnavi problema popustov revizijskih družb novim naročnikom opozarjata tudi na asimetrijo informacij med aktualno revizijsko družbo in njenimi konkurenti, saj je le ona tista, ki natančno pozna stroške opravljanja revizije, ostali konkurenti pa razpolagajo le z grobimi ocenami. Zato je aktualna revizijska družba v pogajalski prednosti pred njenimi konkurenti.

znaša 2,15 (priloga 2), kar pomeni, da je najvišja ponudbena cena v povprečju za več kot enkrat večja od najnižje ponudbene cene. Cena izbrane revizijske družbe pa je v povprečju skoraj izenačena z najnižjo ponujeno ceno, saj je relativni položaj pogodbene cene revidiranja glede na ponudbene cene v povprečju enak 0,06 (priloga 2).

Glede na poznavanje vloge in načina opravljanja dejavnosti revidiranja se postavlja teoretično vprašanje, ali je dopustno glede na obstoječe vzvode nadziranja revizijske dejavnosti revidiranje popolnoma prepustiti mehanizmom konkurenčnega trga, kjer je zaradi njegovih značilnosti cena, ki je pomemben dejavnik finančne neodvisnosti revizijske družbe, hkrati edini mehanizem konkuriranja. Prav tako se postavlja vprašanje ob dejstvu, da naročnik praviloma ni sposoben ocenjevati kakovosti revidiranja, ki je naraščajoča funkcija stroškov, kaj omejuje revizijsko družbo pri zmanjševanju stroškov oziroma kje je tisti nivo stroškov, pod katerega revizijska družba ne more, ne da bi pri danem obsegu poslovanja in dani tehnični opremljenosti okrnila kakovost revidiranja.

3.4.2 PRAVILA REVIDIRANJA O TRGU REVIZIJSKIH STORITEV

Glede na opisane značilnosti trga revidiranja je treba pregledati tudi pravila revidiranja, ki bi morala v prvi vrsti zagotoviti mehanizme izničevanja negativnih učinkov konkurenčnega trga na neodvisnost revidiranja in s tem na varovanje javnega interesa. Zato je v tem primeru še posebno pomembno, kako so urejeni zaračunavanje storitev revidiranja, pravila medsebojnega konkuriranja ter oglaševanje storitev revizijske družbe.

Za razliko do predhodnice je že predlog Revizijske direktive⁵¹ vseboval določila glede cene revidiranja. Predvideno je bilo, da naj bi z novo ureditvijo države članice poskrbele, da bi cene revidiranja zagotavljale primerno kakovost revidiranja, da ne bi bile pod vplivom ali določene z zagotavljanjem dodatnih storitev, izvedenih za revidirani subjekt oziroma ne bi bile predmet kakršnih koli drugih pogojev. Vsebina je slonela na priporočilih Evropske komisije (European Commission, 2002), ki je v povezavi z revizorjevo neodvisnostjo izpostavila tudi dejstvo, da mora biti sposoben dokazati, da je cena revizijskega posla primerna in da omogoča zadosten čas in ustrezno strokovno presojo za izvedbo posla, ter skladnost z revizijskimi standardi, navodili in postopki zagotavljanja kakovosti. Prav tako mora biti sposoben dokazati, da so sredstva, ki jih je namenil izvedbi, posla primerljiva s sredstvi, ki jih je ali bi jih namenil podobnim poslom.

Predlog Revizijske direktive je doživel v tem delu kar nekaj razprave. Predvsem se je stroka spotaknila ob dejstvo, da bi morale države članice zagotoviti, da bi cene revidiranja zagotavljale primerno kakovost revidiranja. Izpostavilo se je vprašanje, kako sploh sestaviti zakon, ki bo zagotavljal take cene (UK Government – Department of trade and industry, 2005,

⁵¹ Proposal for a European directive on the statutory audit of annual accounts and consolidated accounts (8th company law directive). (2005). London: Department of trade and industry. Najdeno 15. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.berr.gov.uk/files/file22807.pdf>.

str. 7), ne da bi ogrozili sistem njihovega oblikovanja na konkurenčnem trgu. Poleg tega je v stroki prevladalo prepričanje, da se je treba izogniti vsakršnemu nepotrebnemu urejanju določanja cen revidiranja (FEE, 2004, str. 5). Tako Revizijska direktiva v zvezi s cenami revidiranja vsebuje le določbi, da cene ne smejo biti pod vplivom ali določene z zagotavljanjem dodatnih storitev, izvedenih za revidirani subjekt, oziroma ne smejo biti predmet kakršnih koli drugih pogojev. Je pa določba o primernosti cene revidiranja za posamezni posel revidiranja v direktivi zapisana v okviru določb o sistemu zagotavljanja kakovosti, kjer mora ta med drugim zajemati tudi *oceno količine in kakovosti porabljenih sredstev, zaračunanih plačil za revizijske storitve in sistema notranjega obvladovanja kakovosti v revizijski družbi*⁵². S tem je državi članici v okviru sistema zagotavljanja kakovosti revidiranja omogočena presoja primernosti angažiranih virov za posamezni posel revidiranja in zaračunane cene. Drugih določb, ki bi se nanašale na pravila obnašanja revizijskih družb na trgu, Revizijska direktiva ne vsebuje.

ZRev-2 je določbe direktive glede cene revidiranja nadgradil z najmanjšim deležem predvidenega časa, ki ga mora pri revidiranju porabiti odgovorni pooblaščen revizor ter osebe v revizijski ekipi z več kot dvema letoma izkušenj⁵³ ter obveznimi sestavinami pogodbe o revidiranju, ki mora vsebovati predvideno sestavo revizijske delovne skupine z navedbo strokovne usposobljenosti članov, podatke o skupno načrtovanem času, potrebnem za revidiranje po posameznih članih delovne skupine glede na njihovo strokovno usposobljenost, ceno storitev revidiranja, razčlenjeno na ceno storitev posameznih članov delovne skupine glede na njihovo strokovno usposobljenost, ter določilo, da revizijska družba po koncu revidiranja naredi obračun dejansko porabljenih ur po članih delovne skupine in izstavi končni račun (tretji odstavek 47. člen ZRev-2). Namen te določbe je dvigniti zavedanje revizijskih družb o pomenu načrtovanja revizijskega posla za njegovo kvalitetno izvedbo, saj je treba za tako pogodbeno zavezo načrtovanju izvedbe posla posvetiti veliko pozornosti. Poleg tega je zakon predvidel, da se cena revidiranja razčleni glede na strokovnost članov revizijske skupine ter zahteva, da se na koncu napravi obračun dejansko porabljenih ur, kar na eni strani varuje revizijsko družbo pred izgubo za primer nepredvidenega povečanja obsega dela ter na drugi strani naročnika revidiranja pred pretirano ceno. Tako pogodbo bi vsebinsko lahko opredelili kot pogodbo, ki temelji na stroških revidiranja (angl. *cost reimbursement contract*), za katero je kar nekaj raziskav potrdilo, da se z njo dosega v povprečju višje cene revidiranja kot s pogodbo z vnaprej določeno ceno (npr. Thorne, Holmes, McGowan, Strand & Strawser, 2001, str. 189 in Palmrose, 1989, str. 488). Kontrola primernosti cene je v skladu z ZRev-2 mogoča ob primerjavi pogodbenih določil in smernic za oblikovanje cen revizijskih storitev, ki jih lahko sprejme Slovenski inštitut za revizijo⁵⁴, in sicer v okviru nadzora nad revizijskimi družbami⁵⁵. Prav tako pa tudi ZRev-2 drugih določb, ki bi se nanašale na pravila obnašanja revizijskih družb na trgu, ne vsebuje.

⁵² Točka f prvega odstavka 29. člena Revizijske direktive.

⁵³ 39. člen ZRev-2.

⁵⁴ 11. točka drugega odstavka 9. člena ZRev-2.

⁵⁵ Četrti odstavek 74. člena ZRev-2.

Več pozornosti »pravilom obnašanja« na trgu posvečajo splošnejša pravila revidiranja, in sicer se nanašajo tako na določanje cen, konkuriranje in oglaševanje storitev. Revizijska družba je v skladu s Kodeksom MZRS svobodna pri oblikovanju cene, ki pa mora biti primerna (odstavek 240.1), da ne pride do nevarnosti koristoljubja, ki lahko ogrozi kompetentnost in dolžno skrbnost revizijske družbe. Take okoliščine lahko nastanejo v primeru, da je cena tako nizka, da lahko zaradi te cene oteži izpolnitev poslovne obveznosti v skladu z veljavnimi strokovnimi in tehničnimi standardi. Cenovno konkuriranje Kodeks MZRS ne smatra za neetično dejanje, saj lahko revizijska družba posel pridobiva z enako ali nižjo ceno, kot jo je navajala druga revizijska družba (odstavek 240.1). Če revizijska družba pridobi posel za pomembno nižjo ceno, kot jo je zahtevala prejšnja revizijska družba ali jo postavljajo druge revizijske družbe, nastane nevarnost koristoljubja, ki se ne more zmanjšati, razen če (odstavek 290.209):

- je družba sposobna dokazati, da je za nalogo predviden ustrezen čas in da je zanjo dodeljeno usposobljeno osebje ter
- so upoštevani vsi ustrezni standardi pridobivanja zagotovil ter napotki in postopki obvladovanja kakovosti.

Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev, ki ga je izdal Slovenski inštitut za revizijo (odslej Kodeks SIR), dovoljuje revizijskim družbam zaračunavanje storitev samo sorazmerno obsegu in vsebini dejansko opravljenega dela, nikakor pa ne za zgolj formalno udeležbo pri revidiranju, prav tako pa ta plačila ne smejo biti v nasprotju s smernicami za oblikovanje cen revizijskih storitev, ki jih je sprejel Inštitut (Pravilo 6 Kodeksa SIR). Kakršnega koli dajanja provizij za pridobitev posla ali sprejemanje provizij za posredovanje posla pravila revidiranja ne dovoljujejo. Prav tako niso dovoljeni tako imenovani pogojni honorarji, torej tisti, ki bi bili odvisni od rezultatov dela revizijske družbe (npr. vrste mnenja o računovodskih izkazih).

Ko se ustanovi nova revizijska družba, se v večini primerov sprva spoprime s težko nalogo pridobivanja naročnikov. Ker njen ugled še ni dokazan in ni seznama čakajočih naročnikov, se mora lotiti obveščanja posameznikov in podjetij o svoji strokovnosti in jih prepričati, pogosto v hudi tekmi z drugimi družbami v podobnem položaju, da jim lahko ponudi najboljše storitve po pravi ceni. Ta naloga je bolj povezana z uveljavljanjem kot z računovodstvom ali revidiranjem, vendar je nujno potrebna sestavina delovanja revizijske družbe. Od njih pa se pričakuje, da bodo pri tem spoštovale strokovne standarde in poklicne norme. Oglaševanju kot obliki pridobivanja posla kodeksi namenjajo kar nekaj pozornosti. Predvsem se poudarja, da revizijska družba z načinom oglaševanja ne sme spravljeti poklica na slab glas ter mora biti pri tem poštena, predvsem pa ne sme preveč zahtevati za ponujene storitve, kvalifikacije, ki jih ima, ali izkušnje, ki jih je pridobila in ne sme podcenjevati dela drugih in ga neutemeljeno primerjati s svojim delom (odstavek 250.2 Kodeksa MZSR). Revizijska družba ne sme uporabljati v zvezi s storitvami, ki jih ponuja, nobene oblike javnega sporočanja, ki bi vsebovalo napačna in zavajajoča dejstva ali razkritja o kakovosti in priporočilih revizorja (Pravilo 7 Kodeksa SIR).

Pravila revidiranja torej dopuščajo cenovno konkurenco med revizijskimi družbami na trgu revizijskih storitev, vendar napotujejo na uporabo »pravih« cen, ki morajo odražati vrsto in obseg storitve, torej pokritje vseh stroškov, ki so potrebni, da se revidiranje opravi v skladu s strokovnimi standardi in etičnimi zahtevami. Pomanjkljivost omenjenih zahtev, ki izvirajo iz mednarodno sprejetih pravil revidiranja in ki jih ZRev-2 poizkuša do neke mere odpraviti, je, da navkljub splošnosti omenjenih pravil revizijskim družbam ne predpiše vsaj minimalnih standardov kakovosti izvajanja storitev. Vse je namreč prepuščeno prosti strokovni presoji revizijskih družb in odgovornih pooblaščenih revizorjev, njihove nenamerne ali namerne »strokovne zmote« ali »napačne ocene« pa so ugotovljive šele po zaključku posla, ko je revizijsko poročilo z mnenjem že izdano in so zato njihovi rezultati dela že uporabljeni za sprejemanje poslovnih oziroma investicijskih odločitev. Strokovna presoja delovanja revizijskih družb na primer o potrebni kakovosti zaposlenega osebja je lepo razvidna iz Tabela 1, ki kaže gibanje strukture zaposlenih po usposobljenosti v obdobju od 2002 do 2005. Udejanjanje strokovnih pravil revidiranja v praksi, ki se nanašajo na oblikovanje cen revidiranja, pa bo najbolj razvidno iz predstavitev opravljenih raziskav v nadaljevanju.

3.4.3 DEJAVNIKI DOLOČANJA CEN REVIDIRANJA

Eno prvih resnejših raziskav o cenah revidiranja je opisal Dan A. Simunic (1980). Namen njegove raziskave je bil potrditi, da Big 8 ne monopolizirajo trga revizijskih storitev, kar je želel dokazati na podlagi primerjave obnašanja na trgu revizijskih storitev. Zato ga je razdelil na dva dela, in sicer na del, ki ga je obvladovalo največjih 8 revizijskih družb, in na del, kjer so v konkurenčnem boju sodelovale tudi ostale revizijske družbe. Da bi svojo hipotezo lahko dokazal, je najprej potreboval določljivke cen revizijskih storitev. Predpostavljal je, da je kakovost računovodskih izkazov odvisna od kakovosti delovanja notranjega računovodskega sistema podjetja ter kakovosti revidiranja. Če sta ti dve kakovosti odvisni od količine vloženih sredstev v obe aktivnosti⁵⁶, potem so celotni stroški (odslej TC) kvalitete računovodskega poročanja odvisni od vrednosti vloženih sredstev v delovanje notranjega računovodskega sistema podjetja ter vrednosti revidiranja⁵⁷. Pri zagotavljanju kakovosti računovodskih izkazov pa se tako naročnik revidiranja kot revizijska družba obnašata racionalno in želita minimizirati stroške svojih aktivnosti. Tem težnjam nasproti Simunic postavi tveganje tožb proti podjetju in revizorju, ki bi jih lahko uporabniki računovodskih izkazov sprožili zaradi kasneje ugotovljenih napak v njih. Torej je potrebno minimiziranju stroškov dodati še pričakovano sedanjo vrednost bodočih tožb $E(d)$, ki jih bosta nosila naročnik revidiranja in revizor⁵⁸.

⁵⁶ Kvaliteta je funkcija količine vloženih sredstev v računovodski sistem (a) in vloženih sredstev v revidiranje (q).

⁵⁷ $TC = f(va, pq)$, kjer je v cena enote vložka v računovodski sistem in p cena enote vloženega sredstva v revidiranje.

⁵⁸ $MinTC = f(va, pq, E(d))$, pri čemer $minTC$ pomeni minimalne skupne stroške kvalitete računovodskih izkazov.

Raziskava, v katero je bilo vključenih 397 delniških družb v ZDA (Simunic, 1980, str. 162), je pokazala, da so cene revizijskih storitev v največji meri odvisne od vrednosti zalog, terjatev, celotnih sredstev, vrste poročila o revidiranju v tekočem letu in izgube v zadnjih treh letih. Prav tako je raziskava potrdila, da tudi med velikimi revizijskimi družbami vladajo zakonitosti konkurence.

Obstaja majhna negotovost glede upravičenosti vrste poročila o revidiranju v tekočem letu kot dejavnika cene revidiranja za to leto, saj se cena določi s pogodbo pred pričetkom revidiranja. Če so proučevane revizijske družbe zaračunavale storitve revidiranja na stroškovnem principu, torej glede na dejansko porabljen čas revidiranja, potem je ta spremenljivka v modelu upravičena, vendar to iz Simuniceve obrazložitve ne izhaja. Po našem mnenju je bolj verjetno, da na ceno vpliva kakšen z naročnikom povezan dejavnik tveganja, ki ga družba ocenjuje pred pričetkom revidiranja in ima močno korelacijo z vrsto poročila o revidiranju. Na ceno, ki je določena pred pričetkom revidiranja lahko namreč vplivajo le v tistem času znane ali z veliko mero verjetnosti ocenjene velikosti posameznih dejavnikov, kar vrsta poročila o revidiranju nesporno ni. Torej bi bilo primerneje namesto spremenljivke »vrsta poročila o revidiranju v tekočem letu« v analizo vključiti kakšno drugo spremenljivko, ki kaže značilnosti poslovanja naročnika že ob sklepanju pogodbe o revidiranju.

Na podlagi dotedanjih raziskav drugih avtorjev (Simunic, DeAngelo ...), ki so prišli do nasprotujočih si ugotovitev glede višine cen revizijskih storitev ter kakovosti revidiranja v povezavi z velikostjo revizijske družbe, je Palmrose (1986, str. 98) ugotovitve strnila v naslednje hipoteze, in sicer:

- večje revizijske družbe zaradi svoje tržne (monopolistične) moči zaračunavajo višje cene revidiranja,
- večje revizijske družbe zaračunavajo višje cene revidiranja, ker le-te odražajo večjo kakovost revizijske storitve ter
- večje revizijske družbe zaračunavajo nižje cene revidiranja zaradi ekonomije obsega.

Te tri hipoteze so bile povod za raziskovanje, ali velikost revizijske družbe vpliva tudi na ceno, ki jo ta zaračuna za revizijske storitve. Ugotovila je, da res obstaja pozitivna odvisnost med velikostjo revizijske družbe in ceno revidiranja, ki jo ta zaračuna, vendar pa kot razlog temu navaja bodisi večjo kakovost revidiranja bodisi večjo tržno moč. Izluščiti razlog za to niti ni bil glavni namen raziskave. Če izhajamo iz dejstva, da naročnik revidiranja ni sposoben presojati kakovosti revidiranja, ostaja kot dejavnik višje cene predvsem tržna moč revizijske družbe.

Tudi Francis in Simone (1987) sta v svojem članku »A test of audit pricing in the small-client segmentation of the U.S. audit market« želela preveriti do takrat zelo nasprotujoče si ugotovitve iz raziskav različnih avtorjev glede vpliva velikosti revizijske družbe na višino cene revidiranja. Medtem ko je Simunic (1980) v svoji raziskavi prišel do ugotovitve, da velikost revizijske družbe ne vpliva na višino cene revidiranja, pa je npr. Palmrose v svoji ugotovila, da je zaznati zaračunavanje posebne »premije« s strani velikih revizijskih družb.

Res pa je, da obstaja nekaj dejavnikov, ki onemogočajo popolno primerljivost omenjenih dveh raziskav. Zato sta Francis in Simone želela zagotoviti dodatne dokaze v zvezi s tem za majhne naročnike revidiranja, katerih vrednostni papirji kotirajo na borzi v Ameriki.

Raziskava se je naslanjala na okvire, ki jih je postavil že Simunic, torej se je kot male naročnike revidiranja opredelilo vse, ki so imeli prihodke od prodaje manjše od 125 mio. USD. Na podlagi vprašalnika je bilo pridobljenih 210 odgovorov z ustreznimi podatki, kar je predstavljalo 23 % proučevane populacije. Model, ki je služil za analizo, je bil prav tako povzet po Simunicu. Francis in Simone sta ga nadgradila z natančnejšo opredelitvijo velikosti revizijske družbe, ki je pri posameznem naročniku opravila revizijo, in sicer so se delile na:

- Big 8 revizijske družbe,
- revizijske družbe drugega segmenta (angl. *second-tier*), pomembne z državnega vidika ter
- ostale revizijske družbe lokalnega ali regionalnega značaja.

Prišla sta do zaključka, da cene revizijskih družb s skupine Big 8 vsebujejo neko dodatno premijo, kar pomeni, da so a priori višje od cen ostalih revizijskih družb. Prav tako sta ugotovila, da obstaja tendenca »zbijanja cen« med revizijskimi družbami, kar je bilo ugotovljeno na podlagi proučevanja cen ob zamenjavah revizijskih družb.

Gerrard, Houghton in Woodliff (1994) pa so se osredotočili na tri do takrat še neraziskane dejavnike cen revidiranja, in sicer:

- na modele, ki bi se nanašali na revizijske družbe z določenimi lastnostmi;
- obstoj in vlogo notranje revizije ter učinek, ki ga ima obseg notranje revizije na določitev cen revidiranja in
- vpliv različnih panog, v katerih delujejo naročniki revizije na ceno revidiranja.

Zato je bil cilj te raziskave predvsem proučiti:

- model pojasnjevanja variabilnosti cen revidiranja;
- vpliv obstoja in vloge notranje revizije na določanje cen revidiranja;
- vloga razlik v panogi v modelu pojasnjevanja cen revidiranja in
- razlike v modelu pojasnjevanja cen revidiranja med različnimi ponudniki revidiranja.

Raziskava je temeljila na podatkih 234 družb, katerih vrednostni papirji so kotirali na borzi v 80. letih v Avstraliji. Pridobljeni so bili iz njihovih letnih poročil in podatkov avstralske borze. Na tako pridobljenem vzorcu so proučevali dve pojasnjevalni spremenljivki, in sicer velikost naročnika revizije in njegovo celovitost. Z linearnim regresijskim modelom so dokazali, da je več kot 75 % variabilnosti cene revidiranja mogoče pojasniti z variabilnostjo velikosti in celovitosti naročnika, ne glede na to, v kakšni kombinaciji se v model vključujejo spremenljivke celovitosti naročnika (število podružnic oziroma odvisnih družb ter število držav) ter spremenljivke velikosti naročnika (gibljiva sredstva, kratkoročne obveznosti ter celotna sredstva naročnika). Ko je bila modelu dodana neodvisna spremenljivka »število notranjih revizorjev pri naročniku«, je bilo ugotovljeno, da le-ta ne doprinese k večji stopnji pojasnjene variabilnosti odvisne spremenljivke. Ne glede na razlago teorije, da moč in

razvitost notranje revizije pri naročniku močno vplivata na ceno revidiranja, so avtorji te raziskave njen neznan vpliv na ceno pojasnjevali s tem, da v konkurenčnem boju za naročnike revizije revizijskim družbam nista povsem jasni moč in razvitost notranje revizije potencialnega naročnika in da zato ta dejavnik ne vpliva na ceno revidiranja.

Naredili so celo korak več in proučevani vzorec naročnikov revidiranja razdelili po dejavnostih na gradbeništvo, proizvodnjo, težko industrijo, trgovino in ostalo. Regresijska analiza je pokazala, da se je s stratificiranjem proučevanega vzorca povečal delež pojasnjene variabilnosti cene revidiranja, in sicer je bil najnižji delež 77 %, v večini primerov pa je bil med 85 % in 90 %. Rezultati so bili pričakovani, saj se je na ta način povečala homogenost proučevanih naročnikov znotraj posamezne skupine.

Zaradi nasprotujočih si ugotovitev med Simunicem (1980) in Francisom (1984) sta Francis in Stoke (1986) ponovno želela preveriti višino cen revizijskih storitev velikih (Big 8) in ostalih revizijskih družb. Preveritve je delal ločeno na segmentu majhnih in velikih naročnikov revidiranja v Avstraliji. Osnovna hipoteza, ki je bila postavljena za potrebe raziskave je bila, da je na segmentu majhnih naročnikov revidiranja konkurenca večja, ker je več ponudnikov storitev, za razliko od trga velikih naročnikov, kjer naj bi vladala dominacija velikih revizijskih družb (Big 8).

Prišla sta do ugotovitve, da so v segmentu majhnih naročnikov cene velikih revizijskih družb višje od cen ostalih revizijskih družb, kar sta si razlagala z učinkom diferenciacije storitev, ki jih zaznajo majhni naročniki, saj ni druge racionalne razlage za to, da se izbere dražjo revizijsko družbo, če pa je zakonska zahteva po obvezni reviziji lahko zadovoljena tudi na cenejši način. Postavlja se nam vprašanje, ali je razlaga ugotovitev ustrezna, saj se majhne družbe odločajo za revidiranje bodisi prostovoljno ali pa kot odvisne družbe večjih pravnih oseb. Višje cene velikih revizijskih družb na segmentu majhnih naročnikov je mogoče interpretirati le kot posledico »diktata« obvladujočih družb glede izvajalca revidiranja (težnje so namreč, da skupino revidira ena revizijska družba, če je to le mogoče). Na drugi strani sta ugotovila, da se na segmentu velikih naročnikov cene ne razlikujejo glede na velikost revizijske družbe, kar dokazuje najmanj to, da ne obstaja kartelno dogovarjanje med velikimi revizijskimi družbami, kar je bil tudi povod za Simunicevo raziskavo.

Menon in Williams (2001) sta ugotovila, da se je v obdobju 18 let od leta 1980 model določanja cen revizijskih družb skupine Big 6 ni spremenil ter da je vpliv deleža terjatev in zalog v celotnih sredstvih na ceno revidiranja v tem obdobju pojenjal. To sta razlagala kot posledico vedno večje učinkovitosti revidiranja omenjenih postavk, vendar je naše mnenje, da je to lahko bolj posledica konkurence na trgu. Ugotovila sta tudi, da so cene v obdobju do 1989 naraščale in so v letu 1989 značilno višje od prvega leta, vendar pa so kasneje ostale na približno enakem nivoju. Dokazan je bil tudi zelo kratkoročen vpliv združitve štirih revizijskih družb v dve (Deloitte & Touche in Ernst & Young), kjer so le tri leta uspevali dosežati nekoliko višje cene od konkurentov, potem pa se je učinek združitve izničil.

Literatura je ponudila kar nekaj različnih dejavnikov višine cen revidiranja in nesporno bi za vse lahko z večjo ali manjšo verjetnostjo trdili, da imajo določen vpliv. Seveda pa so rezultati odvisni predvsem od lastnosti proučevane populacije in vrste spremenljivk, ki so vključene v modele, namenjene proučevanju. Pomanjkljivosti pričujočih raziskav pa vidimo predvsem v tem, da se avtorji niso potrudili v največji meri poenotiti enote v proučevanih vzorcih. Ne oporekamo dejavnikom cene revidiranja, ki so bili predstavljeni, vendar se v tako nehomogenih vzorcih lažje izkažejo za vplivne in lažje zaključimo, da je cena revidiranja odvisna od značilnosti naročnika. Postavlja se vprašanje, ali bi se ti dejavniki izkazali za enako vplivne tudi v primeru bolj homogenih enot v vzorcih, kjer bi z ustrezno izbiro enot izločili vplive značilnosti dejavnosti, razpršenosti poslovanja, kotiranja na borzi, roka dokončanja revidiranja in drugih.

3.4.4 CENE REVIDIRANJA PRI ZAČETNIH (PRVIH) REVIZIJSKIH POSLIH

Komisija za odgovornost revizorjev⁵⁹ pri AICPA je že leta 1978 v svojem poročilu navajala, da obstajajo indici, da revizijske družbe včasih ponujajo relativno nizke cene za začetni revizijski posel ali celo za prvih nekaj let v pričakovanju, da se bodo začetne izgube povrnila v naslednjih letih. Pri tem je opozarjala, da etična pravila določajo, da če predhodni posli ostanejo neplačani, to ogroža revizorjevo neodvisnost. Komisija je v svojem poročilu izrazila prepričanje, da revizijski posli, ki temeljijo na tem, da se bodo začetne izgube pri revizijskem poslu pokrile v prihodnjih letih sodelovanja z naročnikom, ustvarjajo enake pogoje in enako grožnjo neodvisnosti, kot jo opisujejo omenjena etična pravila (Simone & Francis, 1988, str. 255). Ta skrb je v stroki spodbudila kar nekaj raziskav o ugotavljanju vzorcev določanja cen revizijskih storitev za začetne revizijske posle.

Motivi za zamenjavo revizijske družbe so lahko naslednji (Simone & Francis, 1989, str. 263):

- specializacija revizijske družbe,
- finančni pretresi naročnika,
- nesoglasja med revizijsko družbo in revidirancem,
- ugled revizijske družbe in »agency costs«,
- združitve revizijskih družb,
- ekonomija obsega in drugi razlogi na strani produktivnosti.

Branson in Breesch (2004, str. 310) sta naredila pregled ugotovitev devetih raziskav o razlogih za zamenjavo revizijske družbe, ki so bile opravljane od leta 1967 do 1996. Šest od devetih raziskav je obravnavalo razloge za zamenjavo pri ameriških ali angleških družbah, ki so kotirale na borzi (tabela 8).

⁵⁹ *Report, Conclusions, and Recommendations.* (1987). New York: AICPA Commission on Auditors' Responsibilities.

Tabela 8: Razlogi zamenjave revizijskih družb in število raziskav, v katerih je bil razlog zaznan kot pomemben

Razlog zamenjave	Število raziskav
Cena revidiranja	7
Nezadovoljstvo z delom revizorjev	4
Spremembe posloводства ali lastnikov	3
Združitev revizijskih družb	2
Združitev naročnika revidiranja	2
Specializacija revizijske družbe	2
Nudenje dodatnih revizijskih storitev	1
Nestrinjanje z računovodskimi načeli	1
Zamenjava partnerja v reviziji	1
Finančni pretresi naročnika	1
Rast naročnika	1

Vir: Branson, J. & Breesch, D. (2004). Referral as a determining factor for changing auditors in the Belgian auditing market: An empirical study. *The International Journal of Accounting*, 2004 (39), str. 310.

Pri zamenjavi revizijske družbe pa je potrebno poudariti, da to dejanje s seboj prinaša tako dodatne stroške kot tudi tveganja za obe stranki. Naročnik revizije se mora navaditi predvsem na nov način dela, ki ga s seboj prinaša nova revizijska družba, na nove odnose z njenimi zaposlenimi, medtem ko ima revizijska družba zaradi zahtevnejših postopkov in pridobivanja večjega obsega novih informacij, povezanih z novim naročnikom, večje stroške in je izpostavljena večjemu tveganju kot pa v primerih, ko gre že za utečeno sodelovanje z naročnikom. Če bi revizijska družba omenjene stroške upoštevala v ceni za prvo leto revidiranja, ne bi bila konkurenčna revizijski družbi, ki trenutno opravlja revidiranje za naročnika. Tudi če bi določila ceno na nivoju povprečne tržne cene, za naročnika ne bi bila zanimiva, ker bi bil naročnik, razen če je tudi sam zainteresiran za zamenjavo revizijske družbe, do tega indiferenten, saj mu zamenjava revizorja prinaša določene stroške in tudi tveganja. Torej je skoraj nujno, da revizijske družbe pri pridobivanju novih naročnikov ponudijo določen popust, da so za naročnike zanimive. To je tako imenovani »popust za spoznavanje«, kar je značilno za vse panoge, v katerih je predvideno večletno sodelovanje s stranko (Ghosh & Lustgarten, 2005, str. 36).

DeAngelo v svoji raziskavi zaključuje, da zbijanje cen pri začetnih revizijskih poslih ne vpliva na revizorjevo neodvisnost, ker se začetne izgube nadoknadijo v bodočih letih. Pravi, da začetne nižje cene predstavljajo predvsem potencial za njihov bodoči dvig, kot pa da so razlog za ogroženo neodvisnost. Dokazala je, da začetni popusti ustrezajo sedanji vrednosti bodočih prihodkov od revidiranja naročnika, zmanjšanih za ustrezne stroške. Vendar pa navaja, da grožnja po zamenjavi lahko ogrozi neodvisnost revizijske družbe, če le-ta od bodočega sodelovanja z naročnikom pričakuje določene ekonomske koristi v obliki navideznih rent, ki jih v primeru zamenjave ne bi več dosegal (Magee & Tseng, 1990, str. 317).

Če bi želela revizijska družba pokriti pretekle izgube, kar pomeni nadoknaditi izgubljeni dobiček, bi po našem mnenju morala v prihodnjih letih dosegati nadpovprečen donos, da bi se

dolgoročno vrnila na krivuljo povprečnega donosa. Tega pa raziskava ni dokazala, kar pomeni, da revizijska družba načrtno dela z »izgubo«, da bo v preostalem obdobju dosegala povprečne donose. Možna je tudi razlaga, da revizijske družbe uporabljajo nizke cene za prvo revidiranje z namenom pridobivanja naročnikov, v ostalem obdobju pa je pomembnejša ekonomija obsega.

Prav tako zaključek DeAngelove ne upošteva stališča Komisije za odgovornost revizorjev, da ravno težnja po pokrivanju izgub v prihodnosti povzroča jasno izražene finančne interese revizijske družbe, vezane na konkretnega naročnika revizije v prvih obdobjih revidiranja. Grožnja po prekinitvi sodelovanja v začetnem obdobju s seboj poleg tveganja izgube bodočih prihodkov namreč prinaša tudi tveganje nepokritja izgubljenega dobička iz preteklih revidiranj naročnika.

Tudi Simone in Francis sta opravila podobno raziskavo (1988), v kateri sta proučevala 214 naročnikov revizije, ki so v obdobju od 1979 do 1984 zamenjali revizijsko družbo. Poleg tega sta kot kontrolni vzorec proučevala 226 revidiranih družb (revidirancev), ki v tem obdobju niso menjali revizijske družbe. Ravno zaradi razlogov zamenjave kot so ugled ali večja učinkovitost revizijske družbe, sta proučevanje usmerila samo na t. i. »istosmerne« zamenjave revizijske družbe, torej take, kjer je bila nova revizijska družba po lastnostih podobna prejšnji. Ker je razlog za zamenjavo revizorja tudi pridobiti neprilagojeno poročilo o revidiranju, sta iz vzorca izključila vse tiste revidirance, ki so pred zamenjavo imeli prilagojeno poročilo o revidiranju.

Rezultati so pokazali, da gre za občutno zniževanje cen v začetnih revizijskih poslih, in sicer za povprečno 24 % glede na nivo cen nadaljujočih se revizijskih poslov in da se v naslednjih dveh letih zniža še v povprečju za 15 % letno. Cene se povrnejo na »normalni« nivo šele v četrtem letu. Ugotavljata, da če so razlogi za zamenjavo revizijske družbe tehnološke narave, torej si zagotoviti bolj učinkovito revizijsko družbo, potem ni razloga, da bi se v začetku nižje cene kasneje dvignile na »normalni« nivo, saj bi morala ravno nižja cena odražati večjo učinkovitost nasproti konkurentom. Če pa so razlogi na strani ugleda revizijske družbe, potem v primeru prevzema revidiranja s strani velike revizijske družbe ne bi smelo priti do zniževanja cen, saj je bilo v drugih raziskavah dokazano, da zaračunavajo dodatno premijo.

Pomembno znižanje cen v začetnih revizijskih poslih lahko ogroža neodvisnost revizijske družbe, vendar pa to ne predstavlja zadostnega pogoja, da bi problem neodvisnosti dejansko obstajal. DeAngelo navaja, da če je zniževanje cen rezultat »potopljenih stroškov«, potem to glede na ekonomsko teorijo ne bi smelo povzročati problema neodvisnosti. Nasprotno pa literatura s področja psihologije »potopljenih stroškov« in zniževanja cen poroča o njihovih vplivih na bodoče odločitve, kar je v nasprotju z ekonomsko teorijo. Torej te ugotovitve lahko vodijo k zaključku, da je v obdobju do povrnitve »potopljenih stroškov« revizorjeva neodvisnost ogrožena. Menimo, da prav »potopljeni stroški« v začetnih revizijskih poslih lahko igrajo pomemben dejavnik ogrožanja neodvisnosti revizijske družbe tudi kasneje, saj zavedanje, da bo morala v primeru izgube naročnika iskati novega revidiranca po nižji ceni

(torej zopet »potapljati stroške«) ter v takih okoliščinah delati vsaj tri leta, povečuje njen finančni interes do obstoječega.

Trupen je v svoji raziskavi (1990), ki je zajemala družbe, ki so v obdobju od 1982 do 1984 sodile pod nadzor SEC, prišel do zaključka, da je zaračunavanje revidiranja pri novih naročnikih značilno nižje od zaračunavanja revidiranja obstoječim naročnikom. Zaznati je negativno diferenciacijo zaračunavanja, kar potrjuje ugotovitve drugih raziskav. Njegova je pokazala, da se tako ločevanje nadaljuje tudi v drugem letu in je značilno ne glede na to, ali je nova revizijska družba iz skupine Big 4 ali pa tako imenovana majhna revizijska družba, in ne glede na to, kakšna je uspešnost poslovanja naročnika.

Kanodia in Mukherji (1994) sta svojo raziskavo gradila na predpostavki, da se lahko naročnik dogovori le za ceno revizije za posamezno leto in da se ne naročnik ne revizijska družba ne moreta vnaprej zavezati za nadaljevanje posla po posamezni reviziji. Prav tako predpostavljata, da navidezne rente naročniku niso znane, saj ne razpolagajo s podatki o stroških revizijske družbe. Zaradi pomanjkanja teh informacij naročnik ne ve, kakšna je škoda, povzročena revizorju, če odpove sodelovanje z njim. Raziskava je pokazala, da je vrednost ohranjanja naročnika za obstoječo revizijsko družbo nižja, če je pogajalska moč na strani naročnika, zato je pritisk naročnika na revizorja v tem primeru manjši problem. Ugotovila sta, da problem nizkih cen začetnih revizij in menjave revizijskih družb lahko izvira izključno iz učinkovite skrbi za cene. To pomeni, da tudi v konkurenci med revizorji obstaja asimetrija informacij o naročniku, pri čemer je aktualna revizijska družba v »informacijski« prednosti. Na začetku vsi konkurenti razpolagajo le z grobo oceno potrebnih stroškov za revidiranje posameznega naročnika, po opravljeni prvi reviziji pa je aktualna revizijska družba v prednosti, ker lahko dovolj natančno ugotovi stroške revidiranja konkretnega naročnika. Naročnik bo v drugem letu zahteval ceno, ki je primerljiva stroškom, seveda z grožnjo, da bo trenutni revizor zamenjan, saj mora izkoristiti dejstvo, da aktualni revizor pozna stroške revidiranja za drugo leto.

Raziskava avtorjev Willekens in Achemadi (2003, str. 450) pa je pokazala, da konkurenčnost revizijskega trga zmanjšuje razlike med »rednimi« cenami in cenami za začetne revizijske posle. Vendar pa lahko sklepamo, da je ravno prevlada cenovne konkurence na trgu revidiranja tisti dejavnik, ki omogoča pridobitev novega naročnika, kar lahko sklepamo iz ugotovitev Sankaraguruswamy in Whisenant (2005, str. 39), da je zbijanje cen prisotno tudi v primeru, ko so cene revidiranja javno objavljene in ne glede na to, ali gre za prevzem naročnika s strani majhne ali velike revizijske družbe.

Poleg problema neodvisnosti revizijske družbe pri začetnih revizijskih poslih pa razmere v ospredje postavljajo tudi vprašanje kakovosti revidiranja. AICPA je poročal, da so domnevne revizijske napake v obdobju od 1979 do 1991 bile trikrat pogostejše v začetnih revizijskih poslih ali drugem letu revidiranja (Sankaraguruswamy & Whisenant, 2005, str. 25), res pa je, da vzročna povezava med napakami revizorjev in nižjimi cenami revidiranja v začetnih revizijskih poslih ni bila analitično dokazana, saj razlogi za to lahko tičijo tudi v:

- različnem tolmačenju standardov s strani različnih revizorjev,
- transakcijskih stroških zamenjave revizorja ali
- majhni konkurenčnosti na revizijskem trgu.

Ghosh in Lustgarten (2005, str. 7) navajata avtorje, ki so iskali različne razloge za kasnejše dvigovanje cen, in sicer Chan (1999) npr. razume začetne popuste kot posledico zarotniškega dogovora za kasnejši dvig cen, DeAngelo (1981) pravi, da imajo obstoječi revizorji večjo pogajalsko moč od naročnika in da je to argument, da se cene za kasnejše revizije dvignejo nad stroške teh revizij, s čimer se Dye (1991) ne strinja in meni, da ima ravno naročnik večjo pogajalsko moč in je sposoben držati cene na nivoju stroškov za kasnejše revizije. DeAngelo predpostavlja, da revizorju pripadajo vsi privarčevani stroški pri kasnejših revizijah, medtem ko Dye predpostavlja, da je ravno naročnik tisti, ki je sposoben privarčevati stroške s pridobitvijo revizorja, ki ponudi ceno, ki je pod stroški revidiranja. Privarčevani stroški predstavljajo kos, ki si ga razdelita revizijska družba in naročnik, oziroma eden od obeh v celoti, odvisno od strukture trga. Če bi revizorji upoštevali pogajalsko moč naročnika in iz tega izvirajoče koristi na podlagi privarčevanih stroškov, potem se ne bi sistematično odločali za popuste pri začetnih revizijskih poslih.

Dye (1991) ugotavlja, da bo alternativni izid pričakovan v primerih, ko ima naročnik močne težnje po uveljavljanju njegove pogajalske moči, da prepreči revizorju dosegati navidezne rente. Te obstajajo, kadar revizorjevo doseganje navidezne rente ogroža zaupanje v naročnikove računovodske izkaze, torej kadar se investitorji zavedajo, da nadaljujoče sodelovanje z naročnikom revizorju prinaša takšne navidezne rente. Če je doseganje navideznih rent skrito očem investitorjev, potem lahko naročnik, ki ima boljšo pogajalsko moč, sicer dopušča revizorju njihovo pridobivanje, vendar za ceno ugodnejšega poročila o revidiranju. Zato Dye zatrjuje, da so popusti pri začetnih revizijskih poslih mogoči, ker take navidezne rente niso javno razkrite. Tudi Zhang (1999, str. 180) navaja, da s povečevanjem navidezne rente stopnja revizorjeve neodvisnosti pada in da revizor lahko popolnoma ohrani svojo neodvisnost v primeru, da so navidezne rente enake nič.

Vendar pa menimo, da raziskave puščajo za seboj kar nekaj odprtih vprašanj, na katera do sedaj ni bilo danega ustreznega odgovora, in sicer:

- ali torej v obdobju do porasta cene na normalen nivo revizorji »popuščajo« pritiskom naročnika za ceno dolgoletnega sodelovanja oziroma pridobivanja kasnejše normalne rente, saj bi v primeru, da bi revizijska družba vedno sodelovala le z novimi naročniki, prihajalo do kontinuiranih izgub,
- kako zavedanje, da bodo morali izgubljenega naročnika revidiranja nadomestiti z novim, za katerega bodo morali prvih nekaj let zaračunavati podpovprečno ceno, vpliva na ravnanje revizijske družbe tudi v obdobju, ko sicer že zaračunava povprečno tržno ceno revidiranja. Mogoče je namreč sklepati, da je ta bojazen revizijske družbe v zvezi z naročnikom prisotna celotno obdobje skupnega sodelovanja (nesposobnost pridobiti novega naročnika po ceni izgubljenega),

- ali bi nova revizijska družba odobrila popust glede na aktualno in v kakšni višini tudi v primeru, da bi bila aktualna zamenjana že po prvem letu sodelovanja z naročnikom, ko še ne bi dosegla nivoja »normalne« cene pri naročniku,
- kako je glede določanja cen pri tistih začetnih revizijskih poslih, kjer naročnik revidiranja še nikoli ni revidiral računovodskih izkazov. Ali gre tudi v teh primerih za nižje cene revidiranja od povprečnih na trgu in je potrebno določeno obdobje, da se dvignejo na povprečje ali pa celo za več, kar bi lahko pričakovali, saj naročnik nima stroškov z zamenjavo revizijske družbe, revizor pa bi lahko zaračunal svoje aktivnosti za prvo leto revidiranja, saj so v primeru, da naročnik še ni imel revidiranih računovodskih izkazov, te bolj zahtevne kot pa v primeru menjave revizorja, ko si lahko novi revizor ustvari sliko o »kvaliteti« naročnika na podlagi preteklih poročil o revidiranju,
- ali so popusti, kjer velike revizijske družbe vstopajo na trg majhnih revizijskih družb, enaki nivoju, ki ga nudijo ostale revizijske družbe na njem,
- v raziskavah so se iskali različni razlogi za to, da trg dovoljuje dvig cen revidiranja v prihodnjih letih, vendar to niso argumenti na strani stroškov in obsega dela. Vsak naročnik se namreč sprašuje, zakaj revizijo kasneje plačevati več, če pa je začetno revidiranje za revizorja najzahtevnejše in mu poznavanje naročnika v prihodnosti samo lajša delo, kar pomeni da mu tudi zmanjšuje stroške,
- če je ugotovljeno, da je višina popusta enaka sedanji vrednosti bodočih navideznih rent v pričakovani dobi sodelovanja revizijske družbe in naročnika, in če je ugotovljeno, da se naročniki pri večjih revizijskih družbah menjajo redkeje kot pri manjših ter da večje revizijske družbe zaračunavajo dodatne premije, potem bi morala biti višina popusta pri velikih revizijskih družbah večja kot pa pri manjših, raziskave pa so pokazale ravno obratno. Torej ugotovitve različnih raziskav med seboj v tem delu niso konsistentne.

Rezultati in zaključki raziskav so si edini v tem, da revizijske družbe dajejo popuste za začetne revizijske posle, se pa razlogi za to in pa razlogi za povečevanje cen v prihodnjih revizijah med avtorji že razlikujejo. Prav tako si avtorji niso enotni glede vpliva začetnih popustov na kakovost revidiranja in na ogrožanje neodvisnosti. Neenotnost zaključkov je predvsem posledica nezmožnosti določiti produkcijsko funkcijo revizijske družbe, ki bi omogočila preveritev doseganja rent ter njihove višine.

Zato lahko za naše nadaljnje razmišljanje zgolj ugotovimo, da tako velike kot majhne revizijske družbe dajejo popuste na začetne revizijske posle in da se nivo cen v določenem obdobju dvigne na raven povprečnih cen.

3.4.5 NEODVISNOST IN CENE REVIDIRANJA

Stopnja neodvisnosti revizijske družbe najbolj pride do izraza v okoliščinah, v katerih se tolmačenja in videnja »pravilne« obravnave računovodenja med naročnikom in revizijsko družbo razhajajo, pri čemer naročnik vztraja pri predstavitvi svojega razumevanja problema. Kljub temu je za ogrožanje neodvisnosti revizijske družbe potreben dodaten pogoj, in sicer

neenotnost stroke v obravnavani zadevi, kajti brez tega bi lahko revizijska družba vztrajala pri svojih pogledih, brez bojazni, da bi naročnik svoje argumente uveljavljal z njeno zamenjavo z bolj »strokovno naklonjeno« revizijsko družbo. Poleg tega Magee in Tseng (1990, str. 316) dodajata še en pogoj, in sicer, da mora strokovni problem ostajati tudi v drugem letu, da ima naročnik revidiranja interes pritiskati na revizijsko družbo. Vendar po našem mnenju ta pogoj ni potreben, saj z ravnanjem revizijske družbe v takih primerih naročnik dobi informacijo o načinu reševanja morebitnih bodočih nesoglasij, zato nenaklonjenost revizijske družbe v aktualnih okoliščinah pomeni tudi večje tveganje za naročnika v bodoče. Že zato je naročniku v interesu zamenjati tako revizijsko družbo. Prav to je po našem mnenju razlog, da revizijska družba v nastalih situacijah želi pokazati čim večjo naklonjenost naročniku in s tem ohraniti sodelovanje tudi v prihodnje. Poleg tega pa se zastavlja vprašanje, ali je naročniku revidiranja sploh znana stopnja enotnosti revizijske stroke glede uporabe računovodskih pravil v zvezi z njegovim problemom in ali pritiski naročnika na revizijsko družbo ne predstavljajo zgolj poizkus rešitve trenutne situacije.

Magee in Tseng (1990, str. 330) ob upoštevanju naročnikove obveščенosti o enotnosti stroke ugotavljata, da bi lahko bila neodvisnost revizijske družbe okrnjena v primeru, da naročnik ne more direktno ugotavljati odnosa potencialne revizijske družbe do računovodske rešitve, da pa lahko opazuje poročilo o revidiranju trenutnega revizorja in razlike v cenah drugih revizijskih družb. Če se trenutna revizijska družba ne strinja z načinom uporabe računovodskega pravila, bo imela težnjo po ogrožanju svoje neodvisnosti v primeru, da je diskontna stopnja dovolj nizka (δ), da je verjetnost, da obstaja revizijska družba, ki se z naročnikovim načinom uporabe računovodskega pravila strinja (q), in da so koristi za naročnika iz take uporabe (b) dovolj velike, in pričakovani stroški revizijske družbe, da potrdi način uporabe računovodskega pravila, čeprav se z njim ne strinja (E), dovolj nizki ($\delta * q * b > E$). Na teh izhodiščih celo sklepata, da bi lahko revizor, da ohrani svojo strokovno neodvisnost, znižal ceno revidiranja in s tem dvignil koristi naročnika, sebi pa odpravil pričakovane stroške, ki izvirajo iz potrditve načina uporabe računovodskega pravila, s katerim se ne strinja. Vendar po našem mnenju predlagana rešitev ohranjanja revizorjeve neodvisnosti povzroča situacijo, ko je cena revidiranja odvisna od njegovega izida, česar pravila revidiranja ne dopuščajo, poleg tega pa težko tako ravnanje razumemo kot neodvisno, saj gre vsebinsko za »nakup dovoljenja« za prilagoditev poročila.

Stopnja ogroženosti neodvisnosti revizijske družbe je prav tako v tesni povezavi z višino navideznih rent, ki jih ta dosega pri naročniku (Zhang, 1999, str. 180), te pa seveda od višine pogodbene cene. Obseg sprejemanja kompromisov s strani revizorja je namreč naraščajoča funkcija navideznih rent. Le potencialna odškodninska odgovornost je tista, ki sili revizorja v pravilno obravnavo informacij v računovodskih izkazih na način, da le-te najboljše odražajo resnično in pošteno finančno stanje naročnika. Zhang zaključuje, da morajo uporabniki računovodskih izkazov upoštevati dejstvo, da so le-ti rezultat pogajanj med revizijsko družbo in naročnikom, kar pomeni, da če želijo imeti na podlagi računovodskih izkazov ustrezne informacije, morajo razumeti in biti seznanjeni z motivi naročnika in motivi revizijske družbe ter njunima pogajalskima močema. S takim izhodiščem, kot ga podaja na koncu Zhang, lahko

postanejo vsi računovodski izkazi a priori neverodostojni, ker se njihov uporabnik sicer zaveda prisotnosti pogajanj med naročnikom in revizorjem (revidiranje je namreč pridobitna dejavnost), ne razpolaga pa z informacijami, katera stranka je v konkretnem primeru pogajalsko močnejša.

Craswell, Stokes in Laughton (2002, str. 273) pri proučevanju vpliva naročnikovega deleža v prihodkih revizijske družbe na njeno neodvisnost niso odkrili značilnih povezav, saj so ugotovili, da je večina naročnikov, ki so s strani revizijskih družb prejeli prilagojeno poročilo, imela relativno velik delež v njenih prihodkih. Vendar pa je potrebno njihova dognanja obravnavati z zadržkom, saj v raziskavo niso bile vključene druge lastnosti naročnika oziroma poslovnega razmerja z revizijsko družbo kot na primer, kakšna je bila pogajalska moč revizijske družbe proti naročniku, ki je prejel prilagojeno poročilo o revidiranju, ali je imel naročnik možnost izbire druge revizijske družbe v primeru, da mu poročilo ne bi ustrezalo, kakšne so bile navidezne rente pri posameznem naročniku, oziroma ali so naročniki, ki so prejeli prilagojeno mnenje, plačali podpovprečno ali nadpovprečno ceno za revidiranje.

Nižje cene v začetnih revizijskih poslih (obravnavane v prejšnjem poglavju), če so javnosti znane, lahko vplivajo na njeno zaznavanje neodvisnosti revizijske družbe. Zato sta Sankaraguruswamy in Whisenant (2005, str. 28) želela proučiti vpliv tega pojava na zaznano stopnjo motenj v procesu računovodskega poročanja o dobičkih ter s tem tudi na ceno delnic. Torej ali investitorji menijo, da sta v začetnih revizijah neodvisnost in kakovost revidiranja ogroženi in ali se to odraža tudi na ceni delnice družbe, ki se revidira. Raziskava je pokazala, da popusti za začetne revizijske posle, ko so enkrat znani investitorjem, ne vplivajo na njihovo zaznano neodvisnost revizijske družbe oziroma ne predstavlja take motnje v vrednotenju poročenih informacij, da bi to povzročilo spremembo cene delnice.

Neodvisnost revidiranja je torej lahko ogrožena zaradi neenotnega razumevanja računovodskih pravil med revizijskimi družbami v konkretnih primerih ter njihovega neenotnega ravnanja, kar vodi naročnike k iskanju »prave« revizijske družbe, nizkih pričakovanih stroškov revizijske družbe kot posledice nestrokovnega ravnanja ter visokih navideznih rent, povezanih s posameznim naročnikom, medtem ko nižje cene revidiranja v začetnih revizijskih poslih ne vplivajo na zaznano neodvisnost revizijskih družb. Ugotavljamo, da so vsi naštetih dejavniki, ki predstavljajo tveganje, v neposredni povezavi s finančnimi koristmi revizijske družbe.

Ne glede na to, da začetni popusti ne vplivajo na zaznano neodvisnost, pa ostaja vprašanje njihovega vpliva na dejansko neodvisnost, še posebej zaradi odprtih vprašanj, na katera raziskave o učinkih začetnih popustov niso dale odgovorov in so predstavljena v prejšnjem poglavju. Zato bomo predpostavljali, da zaradi začetnih popustov obstaja tveganje ogrožanja neodvisnosti revizijske družbe.

3.4.6 CENE IN KAKOVOST REVIDIRANJA

Če vemo, da kakovostno revidiranje pomeni dosledno upoštevanje vseh pravil revidiranja, pa je ta opredelitev za potrebe strokovnih raziskav na tem področju preširoka, abstraktna in težko uporabna. Iz strokovne literature je zato razvidno, da so avtorji za potrebe proučevanja kakovosti revidiranja le-to enačili z različnimi lastnostmi revizijskih družb, in sicer (Leventis & Caramanis, 2005, str. 461):

- z velikostjo revizijske družbe,
- s stopnjo specializiranosti revizijske družbe,
- s pogostostjo tožb,
- s porabljenim časom za revidiranje,
- s pogostostjo menjavanja revizijske družbe,
- s ceno novo izdanih delnic,
- s prikrojevanjem poslovnega izida (angl. *earnings management*) ter
- z zaznavanjem in odzivanjem kapitalskega trga.

Kakovost revidiranja pa je lahko opredeljena tudi kot verjetnost, da se bodo odkrila bistvena odstopanja od okvira računovodskega poročanja in verjetnost, da se bo o teh odstopanjih poročalo, če ne bodo popravljena (Jensen & Payne, 2005, str. 34).

Raziskave, ki so se ukvarjale s proučevanjem razmerja med kakovostjo revidiranja in njegovo ceno, so bile spodbujene s splošnim prepričanjem, da sta cena in kakovost revidiranja močno povezani. Za šest velikih finskih podjetij v letu 1996 je bilo ugotovljeno, da so v primeru novega naročnika zaračunali nižjo ceno kot običajno (angl. *low-balling*), vendar je bilo presenetljivo ugotovljeno, da je bilo v teh primerih porabljeno tudi manj časa (Niemi, 2005, str. 315). Če so začetni revizijski posli za revizijsko družbo najzahtevnejši, bi lahko v teh primerih trdili, da je bila kakovost resno ogrožena. Na slabšo kakovost revidiranja v začetnih revizijskih poslih pa je opozarjala že AICPA. Te ugotovitve postavijo pod vprašaj tudi teorijo diskonta za začetne revizijske posle, saj v takih primerih potem ne moremo govoriti o popustu, temveč dejansko o manj vloženih naporih revizijske družbe zaradi nižje cene. Dokazan je bil tudi vpliv koncentracije lastništva naročnika revizije na vložen napor revizijske družbe in vrste lastništva na zaračunano ceno, in sicer sta cena in porabljeni čas nižja za naročnike revizije, ki imajo večinsko poslovodsko lastništvo, in višja za naročnike, ki so podružnice tujih družb (Niemi, 2005, str. 319). To hkrati dokazuje odvisnost med ceno in porabljenim časom oziroma kakovostjo revidiranja. Nižjo ceno in porabljen čas si lahko razlagamo z dejstvom, da je v primeru pretežnega poslovodskega lastništva asimetrija informacij med poslovodstvom in glavnimi lastniki družbe manjša, da je tudi dilema revizijske družbe kot agenta lastnika veliko manjša ali je celo ni ter da je tveganje tožbe revizijske družbe v teh primerih manjša (seveda odvisno od organiziranosti in moči manjšinskih lastnikov).

Na drugi strani je kar nekaj raziskav, ki so dokazovale, da začetni popusti ne ogrožajo kakovosti revidiranja. Sankaraguruswamy in Whisenant (2005, str. 37) sta ugotovila, da nižje

cene za začetne revizijske posle ne vplivajo na »zaznano« kakovost revidiranja, kar pomeni, da investitorji tega ne izpostavljajo kot problem in se ne odraža na ceni delnic. Poudariti pa je treba, da gre tu za proučevanje vpliva na zaznano kakovost, kar pa še ne pomeni da je le-ta enaka dejanski in da to ne predstavlja problema. Njune ugotovitve namreč ne proučujejo vpliva popustov pri začetnih revizijskih poslih na porabljeni čas ali druge dejavnike, ki odražajo kakovost revidiranja. Sta pa Leventis in Caramanis (2005, str. 471) potrdila, da so velikost naročnika, stopnja zadolženosti podjetja ter pridobivanje kapitala z javno izdajo delnic statistično značilni dejavniki variiranja porabljenega časa za revizijo, ta pa ni v odvisnosti od cene revidiranja. Seveda je potrebno poudariti, da je bil porabljen čas merjen kot razmerje med dejanskim in priporočenim časom s strani SOEL⁶⁰. Neodvisnost cene od porabe časa bi lahko v tem primeru razlagali tudi kot dejstvo, da se revidiranje zaračunava glede na priporočni čas, porabljen za revizijo, ne glede na to, ali ga je dejansko porabljenega več ali manj od priporočil.

Pozitivno odvisnost med različnimi dejavniki kakovosti revidiranja in ceno revidiranja so potrdili v svojih raziskavah tudi Hoitash, Markelevich in Barragato (2007, str. 778) ter Palmrose (1986, str. 108), ki ugotavljajo, da največjih šest revizijskih družb porabi več časa kot ostale ter imajo tudi višje cene. Torej naj po njihovem višje cene ne bi bile posledica monopolne moči, temveč več vloženega dela v revidiranje (višje kakovosti). Povezavo med kakovostjo revidiranja in porabljenim časom za revidiranje je potrdila tudi DeAngelo (1981), ki ugotavlja, da imajo velike revizijske družbe več zaznanih znakov kakovosti revidiranja, kot so notranji nadzor, več porabljenega časa, specializacija in podobno. Vseeno pa velike revizijske družbe nimajo nič več vpliva na naročnika revidiranja glede vztrajanja na resnični in pošteni predstavitvi računovodskih izkazov, kadar so ugotovljene kršitve računovodskih pravil, kot manjše revizijske družbe (Emby & Davidson, 1998, str. 175), kar vse kaže na to, da se v primeru nasprotovanj med naročnikom in revizijsko družbo vse znajdejo v enako težki situaciji.

Na podlagi opisanih raziskav lahko ugotovimo, da si le-te niso edine glede vpliva popustov pri začetnih revizijskih poslih na kakovost revidiranja, kar je lahko odraz vrste in načina izbire vzorca ter značilnosti trga, na katerem se je vzorec izbiral, so si pa enotne glede vpliva cene revidiranja na kakovost revidiranja. Povezanost med ceno in kakovostjo revidiranja pričakujejo oziroma predpisujejo tudi pravila revidiranja, opisana v poglavju 3.4.2, ki določajo, da mora biti cena, postavljena za opravljanje storitev revidiranja prava, torej taka, da omogoča izvedbo revidiranja v skladu s strokovnimi standardi in etičnimi normami.

Ugotovitve tega poglavja pa lahko strnemo v zaključek, da predstavlja naročnik revidiranja za revizijsko družbo vrednost, ki je odvisna predvsem od:

- višine navideznih rent, ki izvirajo iz posla,
- predvidene dolžine bodočega sodelovanja,

⁶⁰ Kratica za grški inštitut pooblaščenih revizorjev.

- sposobnosti revizijske družbe izgubljenega naročnika nadomestiti z enakovrednim ali boljšim (z večanjem konkurence in večanjem deleža naročnika v prihodkih revizijske družbe se ta sposobnost znižuje),
- višine začetnega popusta, ki ga bo treba zagotoviti novemu naročniku za sklenitev posla,
- verjetnosti odkritja revizijske napake v računovodskih izkazih (odvisna od verjetnosti nadzora s strani regulatorjev, verjetnost zamenjave lastnikov ali nadzornikov ali revizijske družbe ...),
- verjetnosti bodočih tožb zaradi ugotovljenih nepravilnosti (odvisno od strukture lastništva in vrste napake ...).

Z večanjem vrednosti naročnika za revizijsko družbo se veča tudi njena finančna odvisnost od njega, kar pa povzroča zmanjšano sposobnost revizijske družbe upirati se raznim pritiskom, povezanih z revidiranjem.

4 ZAGOTAVLJANJE FINANČNE NEODVISNOSTI STORITEV REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV NA SLOVENSKEM TRGU

V teoretičnem delu magistrskega dela smo prišli do kar nekaj ugotovitev v zvezi s finančno neodvisnostjo revizijskih družb ter vlogo cen revidiranja pri tem. Zato bomo v tem poglavju na njihovi podlagi izdelali nekaj analiz, ki nam bodo omogočile preizkusiti postavljene hipoteze ter sprejeti zaključke o ogroženosti finančne in s tem tudi celovite neodvisnosti revizijskih družb pri revidiranju v Sloveniji. Najprej bodo predstavljeni vprašalniki, s katerimi smo pridobili podatke, ki pa jih je bilo treba pred uporabo v analizah preveriti in v nekaterih primerih tudi prilagoditi. Glavni del pozornosti v nadaljevanju bo posvečen opisu modelov, s katerimi so bile opravljene analize, razlogov za njihovo uporabo ter rezultatov analiz. Namen analiz je omogočiti potrditev na začetku magistrskega dela postavljenih hipotez ter sprejetju zaključka o ogroženosti finančne neodvisnosti revizijskih družb pri nas.

4.1 PREDSTAVITEV ANKETNIH VPRAŠALNIKOV TER POTREBNE PREVERITVE IN PRILAGODITVE DOBLJENIH PODATKOV

Za potrebe magistrskega dela sta bila izdelana dva anketna vprašalnika. Prvi je služil pridobitvi podatkov o posameznih opravljenih revizijah računovodskih izkazov v obdobju od 2002 do 2005, z drugim pa smo želeli pridobiti podatke o ponudbah revizijskih družb danih naročnikom, ki so se v letu 2005 prvič revidirali ali pa so menjali revizijsko družbo. Prvi podatki so nam služili predvsem v analizah, v katerih so bile proučevane cene revidiranja v proučevanem obdobju, drugi pa predvsem podrobnejši predstavitvi konkurenčnih razmer na trgu revidiranja ter dejavnih izbiranj revizijskih družb v Sloveniji.

Revizijske družbe morajo že na podlagi 77. člena ZRev-2 v zvezi s pogodбами o revidiranju, ki jih sklenejo za posamezno poslovno leto, inštitutu poročati o nekaterih njihovih sestavinah ter izidih revidiranja. Ker pa za potrebe naših analiz obseg podatkov ni bil zadosten, so bile revizijske družbe naprošene, da jih dopolnijo, in tako smo z njihove strani pridobili naslednje podatke:

- firmo naročnika,
- matično številko naročnika,
- pogodbeno ceno,
- valuto (SIT, EUR ...),
- vključenosti DDV v pogodbeno ceno,
- kotacijo vrednostnih papirjev naročnika na organiziranem trgu,
- vrsto mnenja v poročilu o revidiranju,
- dejansko število opravljenih ur revidiranja,
- datum poročila o revidiranju,
- število redno zaposlenih pooblaščenih revizorjev na zadnji dan poslovnega leta za vsa proučevana leta (od 2002 do 2005),
- število redno zaposlenih revizorjev na zadnji dan poslovnega leta za vsa proučevana leta (od 2002 do 2005),
- število ostalih redno zaposlenih na področju revidiranja na zadnji dan poslovnega leta za vsa proučevana leta (od 2002 do 2005) ter
- število pooblaščenih revizorjev na zadnji dan poslovnega leta za vsa proučevana leta (od 2002 do 2005) angažiranih na drugi pogodbeni podlagi.

Prošnja za izpolnitev ankete je bila posredovana vsem revizijskim družbam, ki so bile 1. 12. 2006 vpisane v register revizijskih družb z dovoljenjem za opravljanje storitev revidiranja, ki ga vodi Inštitut. Le-teh je bilo 47, do 15. januarja 2007 pa je dopolnjena poročila vrnilo 45 revizijskih družb. Revizijske družbe, ki niso posredovale podatkov, so manjše revizijske družbe. Iz poročil o pogodbah o revidiranju za proučevano obdobje namreč izhaja, da imajo sklenjene pogodbe z manjšim številom naročnikov, ena od njih pa je začela s poslovanjem šele konec leta 2006, zato niti ni sodelovala pri revidiranju proučevanega obdobja⁶¹.

Torej smo v analizo lahko vključil podatke 51 revizijskih družb od skupaj 55, ki so opravljale revidiranje proučevanega obdobja, s čimer je bila zajeta večina vseh naročnikov, kar pomeni, da smo razpolagali z zadostnimi podatki za verodostojnost analize in rezultatov, dobljenih na tej podlagi.

⁶¹ Res pa je, da je 8 revizijskih družb revidiralo računovodske izkaze družb za proučevana leta, vendar 1. 12. 2006 zaradi prenehanja opravljanja storitev revidiranja niso bile vpisane v register revizijskih družb. V zvezi z njihovimi naročniki revidiranja smo za 6 izmed njih sami poiskali podatke o matičnih številkah, za podatek o vključenosti DDV v ceno, o kateri so poročali, pa smo predpostavljali, da le-ta vanjo ni vključen, ker je le ena od revizijskih družb navedla, da so pogodbene cene navedene v bruto vrednosti (torej z vključenim DDV), kar pomeni, da to v stroki ni običajen način sklepanja pogodb in da je taka predpostavka upravičena in zelo verjetna. Prav tako pa tudi za omenjene družbe velja, da so po številu sklenjenih pogodb majhne revizijske družbe.

Podatke iz anketnih vprašalnikov revizijskih družb o naročnikih revidiranja smo morali nadgraditi s podatki iz računovodskih izkazov le-teh v proučevanem obdobju, za kar smo podatke prejeli s strani Agencije za javnopravne evidence in storitve (AJPES). Na podlagi posredovanih matičnih številok so pripravili datoteko s podatki o vseh postavkah bilance stanja in izkaza uspeha, kot se zbirajo za potrebe statističnega raziskovanja, za posamezno matično številko in podatke o zavezanosti k izdelavi konsolidiranih računovodskih izkazov in javni objavi konsolidiranega letnega poročila pa so posredovali zgolj za leto 2005. AJPES je bil zaprosen za posredovanje podatkov iz računovodskih izkazov poslovnih let od 2002 do 2005 za 2893 matičnih številok, od katerih dve nista bili pravilni, zato smo prejeli zelene podatke za 2891 izmed njih, vendar se vse niso pojavljale v vsakem poslovnem letu, saj smo v seznam matičnih številok vključili vsako, ki se je v poročilih revizijskih družb pojavila vsaj enkrat v proučevanem obdobju. Tako smo za leto 2002 razpolagali s podatki 2477 naročnikov, za leto 2003 s podatki 2528 naročnikov, za leto 2004 s podatki 2556 naročnikov ter za 2005 s podatki 2037 naročnikov.

Drugi anketni vprašalnik pa je bil izdelan na podlagi podatkov iz prvega, in sicer smo preverili, kateri naročniki so za poslovno leto 2005 prvič revidirali računovodske izkaze ali pa so zamenjali revizijsko družbo. Le-tem je bil posredovan vprašalnik iz priloge 1, in sicer z namenom, da se pridobijo ustrezni podatki, na podlagi katerih bi bilo mogoče z ustrežno analizo ugotoviti značilnosti povpraševanja na trgu revidiranja v Sloveniji. Poslanih je bilo 230 anketnih vprašalnikov, od tega smo izpolnjenih ali delno izpolnjenih prejeli 60, torej 26 % vseh v proučevani populaciji, kar smo smatrali za zadosti velik vzorec, da smo lahko zaupali v dobljene rezultate.

4.1.1 PREVERITEV PRIDOBLENIH PODATKOV

Predpogoj za uspešno analizo na podlagi pridobljenih podatkov oziroma za zaupanje v njene rezultate je tudi izvedba določenih preveritev ali potrebnih prilagoditev podatkov. Eden od potrebnih pogojev za veljavnost analize, to je zadostna zastopanost populacije, je bil izpolnjen. Drugi korak, ki je sledil, je bil pregled prejetih podatkov. Zagotoviti je bilo namreč treba, da le-ti ne bi vsebovali kakšnih vrednosti, ki bi bile z vidika analize nelogične in bi lahko kvarno vplivale na njene rezultate. Pregled prejetih podatkov, ki naj bi zagotovil, da se izločijo vplivi nenatančnega ali malomarnega izpolnjevanja poročil s strani revizijskih družb, je vseboval naslednje preveritve:

- ali imajo enake matične številke vedno tudi enako firmo naročnika, v nasprotnem primeru so se s pomočjo dostopnih baz podatkov raziskali razlogi za razlike. Do razlik je prihajalo zaradi napak pri pisanju matičnih številok ali pa zaradi združitve pravnih oseb. V primeru združitve se je združena družba za potrebe analize obravnavala posebej;
- ali cena za posameznega naročnika v proučevanem obdobju močno odstopa. Če so bila taka odstopanja ugotovljena, se je leto, ko je cena izrazito odstopala, izločilo iz analize, saj je močno verjetno, da okoliščine, ki so določale ceno, niso bile primerljive z ostalimi

obdobji. Najpogostejša odstopanja so bila pri podjetjih, ki so zavezana izdelavi konsolidiranih računovodskih izkazov, ker je bila cena enkrat določena samo za revidiranje obvladujoče družbe, drugič pa za celo skupino. Mogoče je tudi, da bi se poleg storitev revidiranja v pogodbi določile tudi druge storitve kot na primer pregled poročevalskih paketov za obvladujočo družbo v tujini in drugo;

- ali je podatek o valuti pri pogodbeni ceni logičen (npr. zneski nad 50.000,00 naj bi imeli v večini primerov valuto SIT, ostali pa EUR ali USD ali CHF);
- ali so v analizo vključeni podatki vseh revizijskih družb, ki so odgovorile na anketo;
- ali so imele vse matične številke posamezno poslovno leto, za katerega se je revidiralo računovodske izkaze, navedeno samo enkrat. V primeru ene revizijske družbe, ki je posredovala podatke, je bilo ugotovljeno, da je za poslovno leto 2003 in 2004 posredovala podatke, ki se med seboj niso razlikovali niti v eni postavki, kar je zelo nenavadno. To bi pomenilo, da v letu 2004 ni pridobila ali izgubila nobenega naročnika in da so cene ostale popolnoma nespremenjene. Ker ni bilo jasno, za katero leto so bili posredovani pravi podatki, smo ob primerjavi podatkov z drugimi revizijskimi družbami ugotovili, da so bili napačni podatki za leto 2004, saj se je v tem letu pojavljajo, da so o istem naročniku poročale tudi druge revizijske družbe. Zato smo v primerih podvojenih podatkov za naročnika izločili podatke te revizijske družbe. Ostali podatki za leto 2004 so bili upoštevani ob predpostavki, da so nespremenjene cene lahko teoretično možne;
- ali je datum izdaje poročila neskladen z letom, za katerega se je opravljala revizija;
- v primeru, da je iz podatkov nedvoumno izhajalo, da je cena določena za revidiranje celotne skupine, je bilo to posebej označeno;
- v primeru, da je iz podatkov izhajalo, da gre za opravljanje drugih storitev in ne revidiranje (npr. dogovorjeni postopki itd.), je bilo pri podjetju posebej označeno.

Po opravljenih preveritvah in prilagoditvah podatkov smo za leto 2002 razpolagali s podatki 1501 naročnika, za leto 2003 s podatki 1843 naročnikov, za leto 2004 s podatki 1859 naročnikov ter za 2005 s podatki 1954 naročnikov.

4.2 CENE REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV V SLOVENIJI

Na podlagi teoretične predstavitve problema v poglavju 3.4.3 smo ugotovili, da obstajajo določene lastnosti naročnika revidiranja, ki vplivajo na višino cene revidiranja. To je tudi pričakovati, saj pravila revidiranja od revizijskih družb zahtevajo, da cena odraža pričakovani obseg dela in izvedbo revizije v skladu s standardi revidiranja in etičnimi zahtevami stroke. Smo pa na podlagi pregleda raziskav ugotovili, da ni mogoče enoznačno opredeliti lastnosti naročnika, ki bi vplivale na ceno revidiranja.

4.2.1 DEJAVNIKI CEN REVIDIRANJA RAČUNOVODSKIH IZKAZOV V SLOVENIJI

Model testiranja dejavnikov, ki vplivajo na višino cene v Sloveniji, bomo gradili na podlagi Simunicevega modela, katerega izhodišče je bilo, da je cena revidiranja odvisna od (Simunic, 1980, str. 176):

- velikosti naročnika (*SRED*),
- števila enot, zajetih v konsolidacijo (*KONS*),
- vrste dejavnosti (*DEJ*),
- deleža sredstev v tujini v vseh sredstvih naročnika⁶² (*TUJ*),
- deleža kratkoročnih sredstev v vseh sredstvih (*KRASR*),
- deleža zalog v vseh sredstvih (*ZALSR*),
- deleža čistega dobička v vseh sredstvih (*DONOS*),
- poslovanja z izgubo v zadnjih treh letih (*IZGUB*),
- vrste revizijskega mnenja v tekočem letu (*POROC*),
- časa sodelovanja z revizijsko družbo (*CAS*) ter
- velikosti revizijske družbe (*RD*).

S temi lastnostmi je zajel razlike v izpostavljenosti naročnika, da posluje z izgubo (prvih šest spremenljivk), razlike v stopnji donosnosti sredstev (sedma, osma in deveta spremenljivka), razlike v produkcijski funkciji revizijske družbe (deseta spremenljivka) ter razlike v značilnostih revizijske družbe (enajsta spremenljivka).

Glede na to, da cene revidiranja ne naraščajo linearno z velikostjo naročnika, temveč počasneje, je z namenom, da bi lineariziral regresijski model, preverjal odvisnost naravnega logaritma cene revidiranja ($\ln(CENA)$) od naravnega logaritma vseh sredstev naročnika ($\ln(SRED)$). Tako je ustvaril linearno regresijsko funkcijo (2), s katero je ocenjeval odvisnost cene revidiranja od izbranih dejavnikov.

$$\ln(Cena) = a + b_1\ln(SRED) + b_2KONS + b_3DEJ + b_4TUJ + b_5KRASR + b_6ZALSR + \quad (2) \\ + b_7DONOS + b_8IZGUB + b_9POROC + b_{10}CAS + b_{11}RD$$

Simunicevo regresijsko funkcijo smo za naše potrebe nekoliko prilagodili, in sicer:

1. Kot kriterij velikosti naročnika smo upoštevali tudi naročnikove čiste prihodke od prodaje, saj smo v vzorcu razpolagali s podatki naročnikov iz različnih dejavnosti, vemo pa, da so lahko predvsem storitvene dejavnosti tiste, v katerih naročniki poslujejo z relativno manjšim obsegom sredstev (ali celo minimalnim) glede na ustvarjene prihodke. Zato smo kot spremenljivko velikosti naročnika upoštevali naravni logaritem polovice vsote vseh sredstev na bilančni presečni dan in čistih prihodkov od prodaje v obravnavanem poslovnem letu (3).

⁶² Kot izhodišče za analizo je jemal konsolidirane računovodske izkaze naročnikov.

$$\ln(SRPRIH) = \ln\left(\frac{\text{vsa sredstva} + \text{čisti prihodki od prodaje}}{2}\right) \quad (3)$$

2. Ker nismo razpolagali s podatkom o številu podjetij v skupini, ki so vključena v konsolidirane računovodske izkaze, smo pa razpolagali s podatkom o tem, ali je družba nadrejena in zavezana k izdelavi konsolidiranih računovodskih izkazov, smo iz analize izločili vse družbe v letu 2005, ki so bile nadrejene in zavezane h konsolidiranju računovodskih izkazov. S tem smo izločili vpliv neustreznih podatkov o ceni za posameznega naročnika, ker nismo razpolagali z informacijo, ali se cena nanaša tudi na revidiranje konsolidiranih računovodskih izkazov, kar je v takih primerih običajno. Torej Simuniceva spremenljivka *KONS* v našem primeru ne bo prišla v poštev.
3. V naši regresijski funkciji tudi ne bomo upoštevali spremenljivke dejavnosti naročnika in števila podjetij v skupini, ki poslujejo v tujini, ker v zvezi s temi spremenljivkami ne razpolagamo z ustreznimi podatki. Prav tako pa v njej ne bo vključena vrsta poročila o revidiranju v revidiranem letu, ker se z njo ne strinjamo oziroma ker za njeno vključitev nismo našli ustreznih argumentov.
4. Bomo pa v regresijski funkciji upoštevali dodatno spremenljivko, in sicer podatek o tem, ali delnice naročnika kotirajo na organiziranem trgu vrednostnih papirjev (*BORZ*).

S temi prilagoditvami dobimo linearno regresijsko funkcijo (4), s katero bomo preverjali odvisnost cen revidiranja od izbranih lastnosti naročnika v Sloveniji.

$$\ln(\text{Cena}) = a + b_1 \ln(SRPRIH) + b_2 \text{BORZ} + b_3 \text{KRASR} + b_4 \text{ZALSR} + b_5 \text{DONOS} + b_6 \text{IZGUB} + b_7 \text{CAS} + b_8 \text{RD} \quad (4)$$

Spremenljivka *BORZ* ima vrednosti 0, če družba ne kotira na borzi, v nasprotnem primeru je vrednosti 1. Spremenljivka *CAS* ima lahko vrednosti od 0 do 3, odvisno od števila let sodelovanja z naročnikom, pri čemer 0 pomeni prvo leto sodelovanja. Ker pa je leto 2002 tudi prvo leto proučevanega obdobja, je bila spremenljivka *CAS* za leto 2002 pri vseh enotah enaka 0. Vrsta revizijske družbe, ki jo odraža spremenljivka *RD*, je imela vrednost 1, če je naročnika revidirala revizijska družba iz skupine Big 4, drugače je imela vrednost 0.

Odvisnost cen revidiranja od proučevanih dejavnikov bomo za primer Slovenije proučevali na podatkih poslovnega leta 2005. V vzorec je bilo zajetih 1436 naročnikov. Ocena regresijske funkcije odvisnosti cene od izbranih dejavnikov za leto 2005 je razvidna iz enačbe (5).

$$\ln(\text{Cena}) = 10,2 + 0,264 * \ln(SRPRIH) + 0,290 * \text{ZALSR} + 0,063 * \text{CAS} + 0,180 * \text{RD} \quad (5)$$

Rezultati regresijske analize za to leto (priloga 5) so pokazali, da v oceno regresijske funkcije vključeni dejavniki pojasnjujejo 41,8⁶³ odstotkov variabilnosti cene revidiranja, ostale spremenljivke, ki so bile proučevane z analizo, pa parcialnih regresijskih koeficientov nimajo značilno različnih od 0, saj je stopnja tveganja pri *t-preizkusu* višja od 0,05, zato v oceno regresijske funkcije niso vključene. Spremenljivka *SRPRIH* je tista, ki največ doprinese v pojasnjevanju variiranja cene revidiranja, saj je partdeterminacijski koeficient najvišji, in sicer enak 0,382. Korelacija med ceno revidiranja in spremenljivkami v oceni regresijske funkcije je precej močna in pozitivna, kar nakazuje na to, da se s povečevanjem spremenljivk v funkciji povečuje tudi cena revidiranja. To ne nazadnje potrjujejo tudi parcialni regresijski koeficienti ($b_1 \dots$), ki so vsi pozitivni in značilno različni od 0. Zanimiva je tudi ugotovitev, da je parcialni regresijski koeficient za spremenljivko *CAS* pozitiven, sicer zgolj 0,063, vendar to pomeni, da čas sodelovanja revizijske družbe z naročnikom tudi (minimalno) doprinese k dvigu cene. Poudariti je treba, da tu ne gre za dejavnik trenda, saj smo analizo izvajali zgolj na podatkih leta 2005, temveč za vpliv te spremenljivke na nominalno raven cen. Prav tako višjo raven cen zagotavljajo tudi velike revizijske družbe, saj ima spremenljivka *RD* pozitiven parcialni regresijski koeficient.

Ker pa smo proučevali dejavnike odvisnosti cen revidiranja v letu 2005 v izredno nehomogeni populaciji, kjer že to dejstvo lahko povzroča vplive na cene revidiranja, smo želeli preveriti, ali podobne zakonitosti veljajo tudi v enotnejšem vzorcu. Poleg same vrednosti bilančnih postavk namreč na obseg dela in ceno vplivajo tudi značilnosti posamezne dejavnosti, vrsta izbrane revizijske družbe ter druge značilnosti naročnika. V ta namen smo izbrali štiri dejavnosti z največjim številom revidiranih podjetij, in sicer splošna dela v gradbeništvu (SKD 45.210), druga trgovina na debelo (SKD 51.900), drugo finančno posredništvo (SKD 65.230) in trgovina na debelo z motornimi vozili (SKD 50.102). Poleg tega, da smo regresijsko analizo izvedli za vsako izbrano dejavnost posebej, smo enote v vzorcu dodatno vrednostno poenotili tudi v spremenljivkah *BORZ* (izbrali smo samo tiste naročnike, katerih vrednostni papirji niso kotirali na borzi), *IZGUB* (izbrali smo samo tiste naročnike, ki v zadnjih treh letih niso imeli izgube) in *RD* (izbrali smo samo tiste naročnike, ki so jih revidirale revizijske družbe, ki niso Big 4), razen enot v vzorcu, ki je predstavljal dejavnost drugega finančnega posredništva, kjer smo enote vrednostno poenotili po spremenljivkah *BORZ* in *IZGUB*, s čimer smo dobili v vsak vzorec med 21 in 31 enot. Pričakovali smo namreč, da bo s poenotenjem vzorcev postal vpliv spremenljivke *SRPRIH* na spremenljivko *CENA* izrazitejši. Izračunane ocene regresijskih funkcij so razvidne iz enačb od (6) do (9).

$$\ln(Cena_{45.210}) = 9,596 + 0,336 * \ln(SRPRIH_{45.210}) - 0,678 * KRASR_{45.210} \quad (6)$$

$$\ln(Cena_{51.900}) = 10,597 + 0,241 * \ln(SRPRIH_{51.900}) \quad (7)$$

$$\ln(Cena_{65.230}) = 13,371 + 0,365 * CAS_{65.230} \quad (8)$$

⁶³ Multipli determinacijski koeficient v tem primeru znaša 0,418.

$$\ln(\text{Cena}_{50,102}) = 3,810 + 0,702 * \ln(\text{SRPRIH}_{50,102}) \quad (9)$$

Ugotovljeno je, da je spremenljivka *SRPRIH* ostala v treh od štirih proučevanih dejavnostih dejavnik nihanja cene. Poleg nje v dejavnosti splošnih del v gradbeništvu na ceno revidiranja vpliva tudi delež kratkoročnih sredstev v vseh sredstvih družbe (6), in sicer v smeri zniževanja, saj je parcialni regresijski koeficient negativen. S tema dvema spremenljivkama je pojasnjeno 83,5 % variiranja cene revidiranja, pri čemer je multipli korelacijski koeficient zelo visok (enak 0,914) in pozitiven (priloga 6). Prav tako se je s homogenostjo proučevanega vzorca nekoliko dvignil vpliv spremenljivke *SRPRIH* na ceno revidiranja v dejavnosti trgovine na debelo z motornimi vozili, saj pojasnjuje 55,2 % nihanja cene revidiranja (priloga 9). Nasprotno od pričakovanj pa je analiza pokazala, da je v dejavnosti druge trgovine na debelo vpliv spremenljivke *SRPRIH* celo upadel v primerjavi z oceno splošne regresijske funkcije v letu 2005, saj ta spremenljivka v proučevani dejavnosti pojasnjuje zgolj 29,8 % variabilnost cene revidiranja (priloga 7), odvisnost med njima pa je srednje močna (0,546). V vzorcu, ki predstavlja dejavnost drugega finančnega posredništva, pa spremenljivka *SRPRIH* sploh ni vključena v oceno regresijske funkcije, temveč je to spremenljivka *CAS* (8), ki pa prav tako pojasnjuje zgolj 28,8 % variiranja cene revidiranja (priloga 8).

Torej so bile naše domneve o učinkih večje homogenosti proučevanih vzorcev izpolnjene le v dejavnosti splošnih del v gradbeništvu, deloma v dejavnosti trgovine na debelo z motornimi vozili (vendar po našem mnenju ne v zadostni meri), nikakor pa ne v ostalih dveh proučevanih dejavnostih. Razloge vidimo predvsem v dejstvu, da na variiranje cene vplivajo v pretežni meri nemerljivi dejavniki, predvsem tržni.

Torej lahko potrdimo hipotezo **H3**, da cene revidiranja v Sloveniji ne odražajo obsega revidiranja, pogojenega z vrednostjo postavk v revidiranih računovodskih izkazih.

Za proučevano obdobje od leta 2002 do 2005 tudi ni dokazov za ugotovitev, da bi se dejavniki, ki vplivajo na ceno revidiranja, bistveno spreminjali (primerjava prilog 5 in 10 do 12), saj je bila v celotnem obdobju najvplivnejša spremenljivka *SRPRIH* s partdeterminacijskim koeficientom med 0,372 in 0,421, spremenljivke, vključene v oceno regresijske funkcije, pa so pojasnjevale med 41,8 in 45,4 % nihanja cene revidiranja, pri čemer je bila odvisnost med vključenimi spremenljivkami in ceno revidiranja vedno pozitivna in srednje močna (med 0,646 in 0,657).

4.2.2 GIBANJE CEN REVIDIRANJA V SLOVENIJI V OBDOBJU OD 2002 DO 2005

Eden od namenov magistrskega dela je tudi preveriti, ali trditve direktorjev revizijskih družb, da je v zadnjem obdobju zaznati padanje cen revidiranja, držijo. Podatki, ki so bili uporabljeni že za regresijsko analizo v prejšnjem poglavju, so bili zaradi nezaželenih vplivov na gibanje cen revidiranja prilagojeni na način, da so bili upoštevani samo naročniki:

- ki so pogodbe sklenili v tolarških zneskih z namenom izločitve vpliva deviznih tečajev na gibanje cen revidiranja v proučevanem obdobju,
- ki v proučevanem obdobju niso bili oziroma niso postali zavezani izdelati konsolidirane računovodske izkaze,
- katerih vrednostni papirji v proučevanem obdobju niso pričeli ali prenehali kotirati na organiziranem trgu vrednostnih papirjev,
- ki v proučevanem obdobju niso spremenili osnovne dejavnosti in
- ki so srednje in velike družbe, saj male niso zavezane revidiranju, če pa se revidirajo, so običajno primorane izbrati revizijsko družbo, ki jo odredi obvladujoča družba.

Gibanje cen revidiranja je možno proučevati na različne načine. Enega od njih sta uporabila v svoji raziskavi tudi Menon in Williams (2001), ki sta proučevala serijo osemnajstletnih podatkov o cenah revidiranja. Za prvo leto, ki je veljalo za bazno, sta ocenila regresijsko funkcijo ter na njeni podlagi izračunala pričakovane cene revidiranja za vseh 18 let. Osnova ugotavljanja trenda gibanja cen revidiranja je predstavljala analiza razlik med pričakovanimi in dejanskimi cenami revidiranja.

Tudi v našem primeru smo za ugotavljanje vpliva posameznega leta na ceno revidiranja uporabili regresijski model, ker pa nismo razpolagali s tako dolgo časovno serijo in ker je ocenjena regresijska funkcija v našem primeru pojasnjevala le dobrih 40 % variabilnosti cene revidiranja (Menon in Williams sta z regresijskim modelom uspela pojasniti 85,4 % variabilnosti cene revidiranja (Menon & Williams, 2001, str. 123)), smo način ugotavljanja gibanja cen revidiranja nekoliko prilagodili. V ta namen smo splošnemu regresijskemu modelu, ki smo ga uporabili v prejšnjem poglavju (2), dodali še spremenljivko *LETO*, pri čemer je le-ta vsebovala vrednosti od 2002 do 2005. Z regresijsko analizo smo dobili oceno regresijske funkcije (10), iz katere je mogoče razbrati, da spremenljivka *LETO* (parcialni korelacijski koeficient ima vrednost $-0,053$) negativno vpliva na odvisno spremenljivko, torej da s povečevanjem njene vrednosti pri nespremenjenih vrednostih ostalih spremenljivk v funkciji cena revidiranja pada. Statistični preizkus domneve o parcialnem regresijskem koeficientu je pokazal, da je le-ta značilno različen od nič (priloga 13).

$$\begin{aligned} \ln(Cena) = & 115,352 + 0,275 * \ln(SRPRIH) + 0,291 * BORZ - 0,145 * DONOS + \\ & 0,073 * IZGUB + 0,04 * CAS + 0,152 * RD - 0,053 * LETO \end{aligned} \quad (10)$$

V modelu pa sodelujeta dve spremenljivki, ki vsaka na svoj način ponazarjata časovno dimenzijo revidiranja, in sicer poleg spremenljivke *LETO* tudi spremenljivka *CAS*, ki pa ima v ocenjeni regresijski funkciji pozitivno vrednost parcialnega regresijskega koeficienta. To si lahko razlagamo tako, da sicer revizijske družbe (spremenljivka čas je namreč tesno vezana na vsakega posameznega naročnika oziroma revizijsko družbo, saj ponazarja trajanje njunega sodelovanja) z leti sodelovanja z naročnikom dosežajo v povprečju višjo ceno od tistih, ki z naročniki šele pričenjajo sodelovati⁶⁴, da pa se splošna raven cen revidiranja z leti znižuje.

⁶⁴ To potrjuje ugotovitve nekaterih tujih avtorjev (Ghosh in Lustgarten, DeAngelo), da se cene z leti sodelovanja z naročnikom povečujejo.

Lahko pa bi pozitivno vrednost ocene parcialnega korelacijskega koeficienta za spremenljivko CAS razlagali tudi na naslednji način. Če upoštevamo trditve revizijskih družb, ki zagotavljajo, da cena revidiranja, ki je določena prvo leto revidiranja, ostane taka daljše časovno obdobje, saj jo je zaradi konkurenčnih pritiskov nemogoče dvigniti, vendar se na drugi strani tudi ne spusti tako hitro, lahko sklepamo, da sicer cena ostaja z leti sodelovanja nespremenjena, da pa splošno raven cen znižujejo tiste revizijske družbe, ki se v posameznem letu na novo pogajajo z naročniki in sklepajo nove pogodbe, kar pomeni, da se z leti sodelovanja z naročnikom cena ne dviguje, temveč se znižuje cena tistih, ki na novo sklepajo pogodbe. Torej revizijska družba, ki v proučevanem obdobju že tretje leto sodeluje z naročnikom, v tem obdobju »sodeluje« s ceno, ki je bila določena v tržnih pogojih izpred treh let, revizijska družba, ki v proučevanem obdobju že drugo leto sodeluje z naročnikom, pa v tem obdobju »sodeluje« s ceno, ki je bila določena v tržnih pogojih izpred dveh let, ko je bil splošni nivo cen revidiranja že nižji. Ta razlaga bi bila predvsem ustrezna za pojasnitev pozitivne vrednosti ocene parcialnega regresijskega koeficienta za spremenljivko CAS v oceni regresijske funkcije (5), kar dejansko pomeni prevzemanje poslov po nižji ceni, ki pa ni rezultat tako imenovanih popustov za spoznavanja, temveč rezultat padanja splošne ravni cen revidiranja.

Na podlagi opisanih ugotovitev menimo, da lahko potrdimo hipotezo **H5**, da cene revidiranja z leti padajo.

4.2.3 ZNAČILNOSTI CEN ZAČETNIH REVIZIJSKIH POSLOV V SLOVENIJI

Močna cenovna konkurenca med revizijskimi družbami naj bi se kazala tudi v načinu prevzemanja naročnikov med njimi. Že pri oceni regresijske funkcije (10) iz prejšnjega poglavja smo za pozitivne vrednosti ocene parcialnega regresijskega koeficienta spremenljivke CAS ponudili možno razlago, ki gre v smeri prevzemanja poslov revidiranja (sklepanja novih pogodb o revidiranju) po nižji ceni, kot je veljala preteklo leto, kar pa bi bilo predvsem, kot smo že razložili, rezultat padanja splošne ravni cen revidiranja.

Da bi se prepričali o dejanskih značilnostih prevzemanja poslov, smo izvedli dodatno analizo, pri čemer smo osnovne podatke o naročnikih revidiranja v proučevanem obdobju (od 2002 do 2005) prilagodili na naslednji način:

1. Pogodbene zneske v tujih valutah smo preračunali v tolarje po srednjem tečaju Banke Slovenije na zadnji dan poslovnega leta, za katerega je veljala pogodba o revidiranju.
2. Spreminjanje cen smo proučevali na podlagi razmerja med $Ln(CENA)$ in $Ln(SRPRIH)$, saj nam le to razmerje pove, ali se je cena realno spremenila glede na obseg revidiranja. Sprememba nominalne vrednosti cene nam nič ne pove o njenem odnosu do obsega revidiranja, kar pa je za našo analizo zelo pomembno.
3. Iz analize smo izločili vplive drugih značilnosti naročnika, ki prav tako lahko povzročajo spremembo cene, zato v analizo nismo vključili tistih naročnikov:

- ki so kadar koli v proučevanem obdobju pričeli ali prenehali kotirati na borzi,
- ki so kadar koli v proučevanem obdobju postali ali prenehali biti zavezanci za izdelavo konsolidiranih računovodskih izkazov,
- ki so kadar koli v proučevanem obdobju spremenili osnovno dejavnost ter
- ki so v proučevanem obdobju začasno prenehali biti zavezanci za revidiranje.

Tako smo v vzorcu razpolagali s 3022 enotami, od katerih smo nato proučevali le tiste, ki so v letu 2003, 2004 ali 2005 zamenjali revizijsko družbo, ter dobili vzorec s 359 enotami. Cilj ni bil samo proučiti razlike med ceno stare revizijske družbe in nove (spremenljivka *SmerCen*, ki ima vrednost -1, če je imela prejšnja revizijska družba višjo realno ceno, drugače 1), temveč nas je zanimalo, ali je smer spremembe cene odvisna tudi od vrste zamenjave revizijske družbe. To je izražala spremenljivka *SmerRD*, ki je imela vrednost:

- B4 => B4, če sta bili prejšnja in nova revizijska družba iz skupine Big 4,
- B4 => RD, če je bila prejšnja revizijska družba iz skupine Big 4, nova pa ne,
- RD => B4, če je bila nova revizijska družba iz skupine Big 4, prejšnja pa ne ter
- RD => RD, če ne prejšnja ne nova revizijska družba nista bili iz skupine Big 4.

Proučevali smo odvisnost med dvema opisnima spremenljivkama, od katerih ima ena več kot dve vrednosti (kontingenca), ter dobili rezultate, ki so razvidni iz priloge 14. Ugotovili smo, da je bilo 56,8 % pogodbenih cen novih revizijskih družb realno nižjih od prejšnjih, da pa so pogodbene cene revidiranja nove revizijske družbe največkrat nižje (v 74,6 % primerih) od prejšnje, kadar ima spremenljivka *SmerRD* vrednost B4 => RD. Le kadar ima spremenljivka *SmerRD* vrednost RD => B4, je v 63 % primerih pogodbena cena revidiranja nove revizijske družbe višja od prejšnje. Zadnji podatek bi bilo smiselno osvetliti tudi z vidika razlogov za zamenjavo revizijske družbe, saj ob predpostavki, da se naročnik obnaša racionalno, ter da praviloma ni sposoben presojati kakovost opravljenega revidiranja, ne vidimo smiselnih razlogov za izbiro dražje revizijske družbe. Možni razlogi po našem mnenju so lahko v spremembi lastništva naročnika revidiranja oziroma v vključitvi naročnika v konsolidirane računovodske izkaze, kjer zavezanec za njihovo sestavitev zahteva enotno revizijsko družbo na nivoju celotne skupine.

Torej menimo, da lahko potrdimo hipotezo **H4**, in sicer, da revizijske družbe prevzemajo posle drugim družbam z nižjimi cenami.

4.2.4 KRITERIJI IZBIRE REVIZIJSKIH DRUŽB V SLOVENIJI V LETU 2005

Za celovito proučitev zagotavljanja finančne neodvisnosti revizijskih družb je potrebno tudi ugotoviti, kako močno vlogo ima sploh cena revidiranja pri izbiri revizijske družbe, povedano drugače, ali revizijska družba lahko uresničujejo svoje interese zgolj na podlagi uspešne cenovne konkurence ali pa se naročniki odločajo zanj zaradi njenih drugih lastnosti, kot so kakovostno izvajanje revidiranja, specializacija, nudenje dodatnih storitev in drugo. V ta namen smo opravil še raziskavo o dejavnikih, ki v Sloveniji vplivajo na izbiro revizijske

družbe. To je bilo mogoče izvesti na podlagi podatkov o menjavi revizijskih družb pri posameznem naročniku. Vsem naročnikom, ki so po razpoložljivih podatkih⁶⁵ za revidiranje poslovnega leta 2005 izbrali drugo revizijsko družbo oziroma so se prvič revidirali, smo poslali anketni vprašalnik (priloga 1), v katerem so opisali njihove osnovne značilnosti, število prejetih ponudb za revidiranje, višino ponujene cene, višino cene izbrane revizijske družbe in razloge (dejavnike), ki so odločilno vplivali na njeno izbiro. Vzorec je zajemal 230 naročnikov, od tega je bilo prejetih 60 odgovorov, kar predstavlja 26,09 % vseh vprašanih. Rezultati (priloga 2 in 3) so na splošno potrdili na začetku postavljeno hipotezo, da je najpomembnejši kriterij izbire revizijske družbe ponujena (pogodbena) »cena« revidiranja s povprečno oceno vpliva 3 (kriterij so naročniki ocenjevali z ocenami od 0, kar je pomenilo, da kriterij sploh ni vplival na izbiro, do 5, kar je pomenilo, da je kriterij odločilno vplival na izbiro revizijske družbe), na drugem mestu pa je kriterij »zahteva drugega po izbiri revizijske družbe« s povprečno oceno vpliva 2,78. Tretji najpomembnejše ocenjeni kriterij »kvaliteta« je dobil povprečno oceno vpliva komaj 1,97, ostali kriteriji pa še manj. Vendar pa je potrebno rezultate za natančnejše razumevanje glavnih dejavnikov izbire interpretirati nekoliko bolj selektivno.

Rezultati ankete so bili razporejeni v skupine glede na nekatere lastnosti naročnikov, kar jim je močno povečalo informacijsko vrednost. Razbrati je, da je močno cenovno konkurenco mogoče pričakovati pri naročnikih, ki so srednje velike družbe z omejeno odgovornostjo, v pretežni lasti domačega kapitala, nepovezane oziroma so nadrejene, ne glede na to, ali se prvič revidirajo ali pa menjajo revizijsko družbo. Za to skupino je značilno, da za izbiro ustrezne revizijske družbe pridobijo več kot eno ponudbo, izbrane pa so predvsem revizijske družbe, ki ne sodijo v skupino Big 4 (glej prilogo 3). Naročniki, ki so posredovali odgovore, in so nepovezane ali nadrejene srednje velike družbe z omejeno odgovornostjo, v pretežni lasti domačega kapitala (takih je pet) pomembnost kriterija »cena« ocenjujejo s povprečno oceno vpliva 4,8 ter kriterij »zahteva drugega po izbiri revizijske družbe« s povprečno oceno vpliva 0,2. V tej skupini je drugi najpomembnejši kriterij »priporočilo drugih« s povprečno oceno vpliva 2,6.

Drugo skupino naročnikov pa bi lahko opredelili kot naročnike brez možnosti izbire, torej tiste, katerih glavni kriterij izbire je bila volja drugih. V to skupino sodijo predvsem male ali velike delniške družbe v pretežni lasti tujega kapitala, ki so podrejene drugi družbi in ki so zamenjale revizijsko družbo. Take družbe za izbiro niti ne potrebujejo večjega števila ponudb, kot revizijska družba pa je izbrana ena izmed Big 4 (glej prilogo 3). Naročniki, ki so posredovali odgovore in so podrejene velike družbe, revidirane s strani Big 4 (takih je pet), pomembnost kriterija »zahteva drugega po izbiri revizijske družbe« ocenjujejo s povprečno oceno vpliva 4 ter kriterij »cena« s povprečno oceno vpliva 1,8.

Rezultati so skladni tudi z nekaterimi predhodnimi raziskavami. Niemi (2005, str. 303) v svoji raziskavi, ki je na podlagi podatkov največjih osmih finskih revizijskih družb o porabljenem

⁶⁵ Podrobneje so podatki o naročnikih in izbranih revizijskih družbah predstavljeni v poglavju 14.1.

času in pogodbenih cenah proučevala vpliv vrste lastništva naročnika revizije na ceno revidiranja in na napor, ki je vložen v revidiranje, potrjuje, da so porabljeni čas in cene revidiranja nižje od povprečja za podjetja, ki so v pretežno poslovodski lasti ter višje za podružnice tujih podjetij. Razloga za to seveda ni mogoče razlagati samo s strukturo lastništva, temveč tudi z jakostjo asimetrije informacij med poslovodstvom in lastniki, ki jo samo lastništvo povzroča. Organizacije z večjo asimetrijo informacij uporabljajo razvitejše postopke izbiranja revizijskih družb, kar pripelje k izbiri take revizijske družbe, ki je bolj specializirana, to pa je močno povezano z zaznavanjem njene kakovosti (Jensen & Payne, 2005, str. 27).

Prav tako je prevlada kriterija »zahteva drugega po izbiri revizijske družbe« skladna z ugotovitvami Branson in Breesch (2004, str. 315), ki poudarjata vlogo obvladujoče družbe na izbiro revizorja njenih odvisnih družb.

Menimo pa tudi, da ni napačen sklep, da nadrejene družbe izbirajo revizijsko družbo za revidiranje konsolidiranih in posamičnih računovodskih izkazov za celotno skupino (na to kaže visoka povprečna ocena vpliva kriterija »zahteva drugega po izbiri revizijske družbe«), upoštevajoč prvenstveno ceno revidiranja. Torej je cena revidiranja ključni kriterij izbire revizijske družbe, upošteva pa ga tisti, ki ima možnost oziroma moč izbrati revizijsko družbo, bodisi na ravni posamičnih bodisi na ravni konsolidiranih računovodskih izkazov.

Nadaljnja analiza je to dejstvo tudi potrdila, saj je v primeru prvega revidiranja ali zamenjave revizijske družbe, cena revidiranja izbrane revizijske družbe enaka ali zelo blizu najnižje ponujeni ceni revidiranja (glej prilogo 2).

Torej lahko potrdimo hipotezo **H2**, da je cena revidiranja ključni dejavnik izbire revizijske družbe v Sloveniji.

V razmerah, kot so bile ugotovljene z opravljeno analizo, in ob upoštevanju teoretičnih spoznanj o finančni neodvisnosti revizijskih družb lahko rečemo, da je finančna odvisnost slovenskih revizijskih družb od naročnikov revidiranja dokaj velika oziroma obratno, da je tveganje ogroženosti njihove finančne neodvisnosti veliko, s čimer menimo, da lahko potrdimo hipotezo **H6**.

4.3 POVZETEK UGOTOVITEV ANALIZE

Z opravljeno analizo smo želeli ugotoviti zakonitosti določanja cen revidiranja pri nas ter dejavnike izbire revizijske družbe, zaključki analize pa naj bi omogočili razumeti obnašanje revizijskih družb na trgu ter oceniti vpliv teh dejavnikov na presojo finančne neodvisnosti revizijskih družb v Sloveniji.

Ugotovljeno je bilo, da je bilo v letu 2005 41,6 % variabilnosti cene revidiranja pojasnjeno z variiranjem spremenljivk *SRPRIH*, *ZALSR*, *CAS* in *RD*. Simunic je uspel pojasniti 57 % variabilnosti cene (Simunic, 1980, str. 108), Gerrardu, Houghtonu in Woodliffu je z njihovim modelom uspelo pojasniti 77 % variabilnosti cene revidiranja (Gerrard, Houghton & Woodliff, 1994, str. 6), Menon in Williams sta uspela pojasniti 85 % variabilnosti cene revidiranja (Menon & Williams, 2001, str. 123) in tako dalje. Ne glede na ugotovljene zakonitosti smo z našim modelom uspeli razložiti relativno majhen odstotek variiranja cene revidiranja glede na ostale opisane raziskave. Še slabše se je model odrezal, ko smo iz proučevanega vzorca izločili vplive vseh ostalih dejavnikov, razen vrednosti sredstev naročnika v bilanci stanja in prihodkov iz poslovanja. Gerrard, Houghton in Woodliff so samo s poenotenjem dejavnosti v proučevanem vzorcu uspeli povečati pojasnjenost odstotka variirane cene revidiranja na od 83 % do 92 % (Gerrard, Houghton & Woodliff, 1994, str. 8), odvisno od dejavnosti, pri nas pa se je delež variiranja, ki ga je pojasnjeval uporabljen model za leto 2005 v primeru ene dejavnosti, celo znižal. Zato ugotovimo, da cene revidiranja pri nas v večji meri variirajo neodvisno od potrebnega obsega revidiranja oziroma so odvisne od drugih, težje merljivih, po našem mnenju predvsem tržnih dejavnikov.

Prav tako je analiza pokazala, da cene revidiranja v proučevanem obdobju padajo, saj ima spremenljivka *LETO* negativno vrednost ocene parcialnega regresijskega koeficienta. Tudi padanje cen revidiranja kaže na močno cenovno konkurenco na trgu revidiranja, kar povečuje odvisnost revizijskih družbo od obstoječih naročnikov revidiranja. To potrjuje tudi dejstvo, da si revizijske družbe v letu 2005 v večini primerov naročnike prevzemajo z nižjimi cenami, kar je še posebej izrazito takrat, ko je naročnika, ki ga je prej revidirala revizijska družba iz skupine Big 4, prevzela revizijska družba, ki ni iz te skupine. Prevzemi naročnikov v obratni smeri pa gredo običajno po višji ceni od predhodne revizijske družbe, kar pa je tudi edini tak primer.

Zadnja izmed ugotovitev opravljene analize pa je potrdila, da je cena revidiranja v letu 2005 veljala za ključni kriterij izbire revizijske družbe. Še posebej močan vpliv pri izbiri revizijske družbe je imela pri naročnikih, ki so srednje velike družbe z omejeno odgovornostjo, v pretežni lasti domačega kapitala, nepovezane oziroma so nadrejene, ne glede na to, ali se prvič revidirajo ali pa menjajo revizijsko družbo. Dejstvo, da je cena revidiranja ključen dejavnik izbire revizijske družbe pri naročnikih, ki so nadrejene družbe, pove, da so v skladu s temi kriteriji izbrane tudi revizijske družbe za odvisne družbe v skupini, saj matična družba pogostokrat izbira revizijsko družbo za celotno skupino.

V magistrskem delu smo prišli do spoznanj, ki so nam omogočila potrditi vseh šest, na začetku postavljenih hipotez, in sicer:

- Revizijske družbe v Sloveniji prihodke pridobivajo pretežno z revidiranjem računovodskih izkazov.
- Cena revidiranja je ključni kriterij izbire revizijske družbe.
- Cene revidiranja v Sloveniji ne odražajo obsega opravljenega dela, pogojenega z vrednostjo postavk v revidiranih računovodskih izkazih.

- Revizijske družbe v Sloveniji si prevzemajo posle z zniževanjem cen.
- Cene revidiranja v Sloveniji padajo.
- Finančna odvisnost revizijskih družb od naročnikov revidiranja v Sloveniji je velika.

4.4 PREDLOG MOŽNIH OBLIK ZAGOTAVLJANJA FINANČNE NEODVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŽB PRI REVIDIRANJU RAČUNOVODSKIH IZKAZOV

Z zagotavljanjem finančne neodvisnosti revizijske družbe se odpirajo vrata tudi drugim oblikam neodvisnosti, ki vse skupaj predstavljajo njeno celovito neodvisnost. Že pravni okvir revidiranja je v povezavi z ostalimi pravili revidiranja poskrbel za nekatera varovala, ki zagotavljajo osnovne oblike finančne neodvisnosti revizijske družbe. Teoretična predstavitev problematike finančne neodvisnosti revizijskih družb ter opravljena analiza v okviru magistrskega dela pa sta pokazali na neučinkovitost oziroma nezadostnost že uveljavljenih pravil revidiranja pri zagotavljanju finančne neodvisnosti oziroma preprečevanju pretirane finančne odvisnosti revizijske družbe od naročnika revidiranja. Zato na podlagi spoznanj in ugotovitev, ki izvirajo iz dosedanje razprave, lahko predlagamo nekaj ukrepov, ki bi v primeru uspešne umestitve v pravila revidiranja po našem mnenju zagotovili višjo stopnjo finančne in s tem celovite neodvisnosti revizijskih družb. Predlagani ukrepi so predvsem naslednji:

1. Končno poslovno in strokovno osebno odgovornost za opravljeno revidiranje bi moral nositi lastnik revizijske družbe, ne glede na to, v kakšni pravnoorganizacijski obliki je revizijska družbe organizirana.

Torej bi moral biti z zakonodajo uveden pogoj, da morajo biti večinski lastniki revizijske družbe fizične osebe, pooblaščen revizorji, ki bi morali biti zaposleni v revizijski družbi in edini imeti pravico izdajati poročila o revidiranju v imenu revizijske družbe. Cilj takega ali podobnega ukrepa je združiti pridobitni motiv in strokovno odgovornost v eni in isti osebi. Seveda pa bi morala revizijska družba izdelati učinkovit sistem zagotavljanja kakovosti znotraj svoje organizacije ter tudi učinkovit sistem notranjega sankcioniranja osebja za storjene strokovne napake. Res je, da je ukrep v nasprotju z nekaterimi aktualnimi razmišljanji v Evropski skupnosti, kjer se iščejo možnosti za spremembo postavljenih omejitev na strani predpisane strukture lastništva revizijskih družb, vendar se je treba zavedati, da imajo namen predvsem omogočati nove poslovne možnosti in rast revizijskih družb, kar prvenstveno služi zasebnemu in ne javnemu interesu.

2. Revizijske družbe bi morale imeti sklenjene pogodbe za revidiranje za več kot eno leto.

Tak ukrep bi bil upravičen tudi zaradi ugotovitve v magistrskem delu, da so revizijske družbe zaradi nižjih cen za začetne revizijske posle nekoliko bolj izpostavljene tveganju ogrožanja njihove finančne neodvisnosti, saj šele s trajnejšim sodelovanjem z naročnikom

nadomestijo izgube zaradi nižjih cen na začetku. Prav tako bi šele v tem primeru res zaživila določba Revizijske direktive in ZRev-2 o obveznem obveščanju revizijske družbe o njeni razrešitvi s strani naročnika, saj v primeru, da so pogodbe letne, vsako nestrinjanje med njima lahko naročnik učinkovito reši z izbiro druge revizijske družbe za naslednje poslovno leto. Zmanjšalo bi se tudi tveganje izgube posla kot enega od dejavnikov ogrožanja finančne neodvisnosti.

Upoštevati je treba, da je verjetnost, da bodo odkrite napake v računovodskih izkazih večje v prvem letu sodelovanja z naročnikom, ker le-ta bodisi v preteklosti ni imel revidiranih računovodskih izkazov bodisi bo nova revizijska družba imela drugačne strokovne poglede na zadeve, ki so bile v preteklosti že obravnavane s strani prejšnje revizijske družbe. Torej bi jamstvo večletnega angažiranja revizijske družbe zmanjšalo možnosti pritiskov nanjo.

Res je, da bi bila s tem lastnikom omejena pravica po prosti izbiri revizijske družbe, vendar bi bila ta omejitev lahko upravičena zaradi prevlade javnega nad zasebnim interesom. Če namreč lastnikom revidiranih družb zakonodaja omogoča nenehno menjavanje revizijskih družb in morebitno izvajanje pritiskov nanje z grožnjo zamenjave, jim na ta način podeljuje legitimno pravico onemogočanja učinkovitega varovanja javnega interesa v konkretnem primeru. Prav tako je potrebno izhajati iz predpostavke, da se razmere v konkretni družbi običajno v nekaj letih ne morejo tako drastično spremeniti, da revizijska družba ne bi mogla več dovolj strokovno opraviti storitve, če te bojazni ni, pa tudi ni nobenega strokovnega razloga, da se revizijska družba vsako leto menja. Ne nazadnje so tudi ključni organi podjetja imenovani za določeno mandatno obdobje in če lahko govorimo o revizijski družbi kot o ključnem nadzorniku revidirane družbe, ni razloga, da ji ta funkcija ne bi bila podeljena za določeno mandatno obdobje. Da pa bi se izognili morebitnim pritiskom v zadnjem letu mandata revizijske družbe, bi se lahko omejila možnost imenovanja revizijske družbe le za en mandat z obveznim prenehanjem sodelovanja vsaj za eno mandatno obdobje, kar je skladno z Revizijsko direktivo uvedenim obveznim rotiranjem pooblaščenih revizorjev pri naročniku.

3. Treba bi bilo natančno predpisati dovoljeno prihodkovno izpostavljenost revizijske družbe do naročnika revidiranja ter spodbujati revizijske družbe k opravljanju tudi drugih storitev (diverzifikacija storitev).

Ta izpostavljenost bi morala biti določena v odstotku od vseh prihodkov iz poslovanja revizijske družbe, pri čemer bi bilo treba skupino povezanih oseb, ki jih revidira posamezna revizijska družba obravnavati kot enega naročnika, saj je običajno v tej skupini ena pravna oseba, ki izbira revizijsko družbo za vse ostale družbe v skupini. Seveda pa bi bilo treba v primerih ustanovitve nove revizijske družbe zagotoviti neko prehodno obdobje, v katerem bi bila dovoljena večja izpostavljenost. Na drugi strani bi bilo treba revizijske družbe spodbujati tudi k opravljanju drugih z revidiranjem sorodnih storitev, saj bi se na ta način osvobodile negativnih učinkov značilnosti trga revidiranja. Res pa je, da ima tudi to svoje

slabosti, saj bi v tem primeru obstajala bojazen, da revizijske družbe ne bi revidiranja »jemale dovolj resno«, ker ne bi bile pomembno odvisne od opravljanja teh storitev.

- 4. Izdelati bi bilo treba model zagotavljanja minimalne kakovosti revidiranja na način, ki bi upošteval lastnosti naročnika revidiranja (velikost, dejavnost, razpršenost poslovanja ...) in bi odražal minimalne zahteve glede časa, potrebnega za revidiranje in strokovno usposobljenost angažiranega revizijskega osebja.**

Iz podatkov revizijskih družb, ki so bili zbrani za potrebe magistrskega dela, namreč izhaja, da so le-te v obdobju od 2002 do 2005 povečevanje obsega revidiranja obvladovale s strokovno vedno manj usposobljenimi kadri, povečevanju obsega revidiranja pa tudi ni sledilo povečevanje cene, ampak njeno relativno zmanjševanje. Ugotovljeno je tudi bilo, da cena revizijske storitve ne odraža dejavnikov, ki bi po svoji naravi morali biti z njo tesno povezani, če bi želeli zagotoviti, da so stroški revizije, ki je opravljena v skladu z vsemi pravili revidiranja, tudi pokriti, to pa je eden glavnih pogojev, da lahko govorimo o finančni neodvisnosti.

- 5. Izdelati bi bilo treba model določanja minimalnih cen revidiranja**

Ukrep je povezan s prejšnjim in ima za cilj omejiti negativne učinke konkurence med revizijskimi družbami, ki je, kot je bilo v magistrskem delu ugotovljeno, predvsem cenovna, in preusmeriti prevladujoče kriterije izbire revizijske družbe v kvalitativno skupino dejavnikov. Če je dvig kakovosti varovanja javnega interesa dolgoročni cilj, je treba omejiti negativne učinke cenovne konkurence, ki vodi v povečevanje finančne odvisnosti revizijske družbe od obstoječih naročnikov.

- 6. Vsakršne aktivnosti v zvezi z izbiro revizijske družbe bi bilo treba čim bolj »umakniti« od posloводства naročnika revidiranja.**

Poslovodstvo podjetja je namreč tisto, ki najpogosteje pritiska na revizijsko družbo z zahtevo (željo) po izdaji ustreznega poročila o revidiranju ter grožnjo po prekinitvi sodelovanja v prihodnje, če njene zahteve ne bodo uslišane. Zavedati se je treba, da poslovodstvo z možnostjo vpliva na izbiro svojega nadzornika (revizijske družbe) lahko deluje v korist varovanja svojih interesov, ki niso nujno skladni z interesi lastnikov naročnika revidiranja, kar onemogoča učinkovito odpravljanje problema teorije agenta oziroma asimetrije informacij med njim in lastniki.

Dopolnitev tega ukrepa bi lahko bilo neobvezno revidiranje srednjih ali velikih družb, ki so v več kot 75 % lasti enega lastnika, ki je tudi v poslovodstvu družbe, z izjemo tistih, ki poslujejo v določenih dejavnostih, v katerih je javni interes močnejše izražen. Vendar pa bi v takih primerih moral revizijsko družbo izbirati konzorcij »stakeholderjev«, predstavnikov javnega interesa, način njegovega oblikovanja pa bi bil predpisan. V njem

bi na primer lahko našli mesto predstavniki manjšinskih lastnikov, predstavniki bank upnic in največjih dobaviteljev ter predstavniki zaposlenih.

7. V stroki so se pojavile tudi ideje o uvedbi osrednje organizacije, prek katere bi se sklepali posli revidiranja.

Taka organizacija bi bila ustanovljena na nacionalni ravni in v primeru, da drugi ukrepi, ki bi omejevali negativne učinke konkurence, ne bi bili uspešni. Njen namen bi bil sklepati posle revidiranja z naročniki izključno upoštevajoč strokovna pravila, sklenjene posle pa bi na podlagi vnaprej izdelanih pravil dodeljevala v izvedbo revizijskim družbam. Takoj se postavi vprašanje, ali potem sploh še potrebujemo revizijske družbe in ali ne bi bilo bolje ustanoviti Agencijo za obvezno revidiranje, ki bi izvajala te storitve. Vendar je potrebno vedeti, da revizijske družbe ne opravljajo zgolj revidiranja, temveč tudi druge storitve, zato bi še vedno imele interes delovanja na trgu. Prav tako bi še vedno skrbele za učinkovitost opravljanja teh storitev. Namen takega ukrepa bi bil le izključiti pridobitni motiv, vezan na naročnika, ter na ta način onemogočiti učinkovitost pritiskov naročnika na revizijsko družbo, saj bi o dodelitvi posla revizijski družbi odločal nekdo tretji.

Zavedamo se futurističnosti nekaterih predlaganih ukrepov, saj gredo v smeri omejevanja konkurence in zasebne iniciative (prevlade zasebnih, predvsem pridobitnih interesov), kar se smatra za temeljne pridobitve in vrednote sodobnega gospodarstva. Vendar pri tem izhajamo iz predpostavke, da kar je v korist zasebnemu interesu, ni vedno tudi v korist javnemu, in če z varovanjem javnega interesa mislimo resno, potem je nujno potrebno sprejeti nekatere ukrepe, ki bi ta prizadevanja podpirali.

5 SKLEPNE UGOTOVITVE

Revidiranje pomeni njihovo preizkušanje in ocenjevanje ter preizkušanje in ocenjevanje podatkov in metod, uporabljenih pri njihovem sestavljanju, in na podlagi tega dajanje neodvisnega strokovnega mnenja o tem, ali računovodski izkazi v vseh pomembnih pogledih podajajo resničen in pošten prikaz finančnega stanja in poslovni izid pravne osebe v skladu s primernim okvirom računovodskega poročanja. Zato morajo pooblaščen revizorji delovati v skladu s poklicno etiko, ki pokriva vsaj njihovo funkcijo zastopanja javnega interesa, neoporečnost in nepristranskost, strokovno usposobljenost in primerno skrbnost. Naloga zastopanja javnega interesa pooblaščenega revizorja pomeni, da se na kakovost njegovega dela zanaša širša skupnost oseb in ustanov. Visoka kakovost revizije pa prispeva k urejenemu delovanju trgov z izboljšanjem neoporečnosti in učinkovitosti računovodskih izkazov.

Značilno za varovanje javnega interesa po resničnih in poštenih računovodskih izkazih je, da ga izvajajo gospodarski subjekti, ki svobodno delujejo na trgu, kar pomeni, da so v svojem bistvu ustanovljeni za opravljanje pridobitne dejavnosti, doseganje dobička. Torej način izvajanja te storitve nasproti javnemu interesu postavlja zasebni interes revizijskih družb

oziroma njihovih lastnikov, kar še posebej kliče po visoki stopnji zagotavljanja neodvisnosti, ki je temelj za zaupanje javnosti v poročila o revidiranju. To dodaja kredibilnost objavljenim finančnim informacijam in vrednostim, kar je še posebej pomembno v primeru podjetij, v zvezi s katerimi je poudarjen javni interes. Neodvisnost subjekta predstavlja njegova sposobnost biti brez vpliva, pomoči ali kontrole nad razmišljanjem, odločanjem, delovanjem oziroma upravljanjem, financiranjem in organiziranjem. Osrednji predmet obravnave magistrskega dela je prav finančna neodvisnost revizijskih družb, ki predstavlja predpogoj za doseganje njihove celovite neodvisnosti, saj je tesno povezana z uresničevanjem njihovih zasebnih interesov na trgu oziroma zagotavljanjem njihovega obstoja, osrednje vprašanje pa je, ali način izvajanja revidiranja sploh omogoča zagotavljanje »spodobne ravni« finančne neodvisnosti revizijskih družb. Finančno neodvisnost smo na splošno opredelili kot posameznikovo lastnost, da je brez vpliva tretjih na njegovo financiranje oziroma njegov finančni položaj ni odvisen od drugih (posameznik ne more bistveno vplivati na njegov finančni položaj), da si je sposoben sam zagotoviti zadostna finančna sredstva ali da finančna sredstva, ki jih dobiva, niso odvisna od opravljenega dela, temveč od njegovih potreb, in podobno. Finančna neodvisnost je torej neposredno povezana oziroma pogojena s stopnjo neodvisnosti financiranja.

Če torej želimo govoriti o celoviti neodvisnosti revizijskih družb pri revidiranju, potem le-te ne bi smele imeti nikakršnega finančnega interesa, povezanega z naročnikom revidiranja, kar pa je v razmerah in ob pogojih, pod katerimi se revidiranje opravlja, nemogoče zagotoviti, saj revizijska družba vstopa v poslovno razmerje z naročnikom revidiranja prav zaradi z njim povezanega finančnega interesa, kar ji omogoča pridobivanje prihodkov, torej njen obstoj, in možnost ustvarjanja dobička. Stopnja konkurenčnosti na trgu pa je tista, ki nakazuje tudi na stopnjo finančne odvisnosti. Ugotovljeno je bilo, da je trg revizijskih storitev na splošno oligopolen trg, kar velja tudi za Slovenijo, saj so kazalniki koncentracije srednje visoki. Vendar pa, ko trg ustrezno segmentiramo, ugotovimo, da močna konkurenca vlada na delu trga, kjer se kot povpraševalci po revidiranju pojavljajo srednje velike družbe. Na drugi strani je povpraševanje po storitvah revidiranja izrazito neelastično, saj gre za zakonsko obvezo, ki jo izpolnjujejo zgolj zavezanci, in tisti, ki iz takih ali drugačnih poslovnih razlogov povprašujejo po teh storitvah, zato nižja cena teh storitev ne bo povečala povpraševanja po njih, temveč bo spravila v neugoden položaj ostale konkurente, ker bo teoretično pritisk povpraševanja po najcenejšem ponudniku storitev zaradi interesa nekaterih povpraševalcev izključno minimizirati stroške zakonske obveze večji. To dokazuje tudi ugotovitev, da je v Sloveniji v letu 2005 bila cena revidiranja ključen dejavnik izbire revizijske družbe, še posebej pa je bil ta kriterij izbire izpostavljen pri nepovezanih ali nadrejenih srednje velikih družbah z omejeno odgovornostjo, v pretežni v lasti domačega kapitala. Prav tako so naročniki revidiranja, ki so se v letu 2005 prvič revidirali ali menjali revizijsko družbo, izbirali take revizijske družbe, ki so ponudile najnižjo ceno ali ceno zelo blizu najnižji ponujeni, pri čemer je potrebno poudariti, da je bil povprečen faktor razlike med najnižjo in najvišjo ponujeno ceno za revidiranje v proučevanih primerih 2,15.

Ob takih razmerah na trgu revidiranja in ob upoštevanju dejstva, da 48 % revizijskih družb v Sloveniji dve tretjini vseh prihodkov dosega z revidiranjem (tudi tri revizijske družbe iz skupine Big 4), je finančni interes revizijskih družb, povezan z naročniki revidiranja, zelo velik, vsaka sprememba cene revidiranja s strani konkurenta pa ostale na trgu sili k »branjenju« svojih naročnikov. Bolj kot je naročnik prihodkovno pomemben, več kot je vezanih nanj drugih naročnikov in večji kot je obseg dodatnih storitev, večja je finančna odvisnost revizijske družbe in slabša je njena sposobnost upiranja pritiskom, ki se pojavljajo v okviru revidiranja, kar ogroža njeno celovito neodvisnost.

Značilnosti trga revidiranja in ključni dejavnik izbire revizijske družbe napeljujejo na sklep, da cenovni pritiski povzročajo situacijo, ko cena revidiranja ne odraža več potrebnega obsega dela pri posameznem naročniku, temveč je v pretežni meri rezultat drugih, težje merljivih dejavnikov. Regresijska analiza, podprta s spoznanji iz tuje strokovne literature, je to tudi podprla. Z dejavniki, ki odražajo obseg revidiranja in tveganja, povezana z njim, smo uspeli pojasniti le 41,8 % variabilnosti cene revidiranja v letu 2005 (bistveno drugačni niso bili rezultati niti za obdobje od 2002 do 2004). Ko pa smo proučevani vzorec poenotili, torej odpravili vse razlike med proučevanimi enotami, ki bi lahko vplivale na ceno revidiranja, razen razlik v vrednosti sredstev in prihodkov, ter pričakovali pomemben dvig deleža pojasnjene variabilnosti cene revidiranja, se je to zgodilo le v enem od proučevanih primerov, kar dokazuje, da na ceno dejansko vplivajo dejavniki, ki niso v neposredni zvezi z lastnostmi naročnika revidiranja.

Prav tako je analiza pokazala, da v proučevanem obdobju povprečna raven cen revidiranja pada, in to kljub temu, da je obseg revidiranja, vsaj kar se tiče vsote pregledanih sredstev in prihodkov vseh naročnikov v letu 2005 glede na leto 2002, narasel za približno 50 %. Različne smeri gibanja cen in obsega revidiranja so revizijske družbe v proučevanem obdobju lahko uskladile le s prilagajanjem strukture zaposlenih, pri čemer so zniževale strokovno raven revizijskega osebja, kar smo v magistrskem delu tudi potrdili.

Padanje cen revidiranja je tesno povezano tudi z značilnostmi prevzemanja poslov med revizijskimi družbami. Regresijska analiza je pokazala, da cene revidiranja posameznega posla v povprečju naraščajo z leti sodelovanja med naročnikom in revizijsko družbo. Vendar nastane težava z logično usklajeno razlago dveh nasprotujočih si ugotovitev, in sicer splošnega padanja cen revidiranja po letih v proučevanem obdobju in njihovega povečevanja z leti sodelovanja revizijske družbe s posameznim naročnikom. Slednje namreč kaže na to, da dolgoročno sodelovanje z naročnikom izboljšuje položaj revizijske družbe. V tem kontekstu se je bolj logična zdela razlaga, da cene revizijskih storitev, ko so enkrat dogovorjene (v prvem letu sodelovanja z naročnikom), kljub letnemu sklepanju pogodb ostanejo dalj časa na enaki ravni, da pa splošno raven cen med leti znižujejo revizijske družbe, ki se na novo pogajajo z novimi naročniki. Ta razlaga dovoljuje zaključek, da se naročniki revidiranja med revizijskimi družbami prevzemajo po nižjih cenah. Kljub temu smo analizirali značilnosti dejanskih prevzemov poslov med revizijskimi družbami in ugotovili, da se prevzem posla v povprečju izvede po višji ceni le v primeru, da posel prevzame revizijska družba iz skupine

Big 4, in sicer od revizijske družbe, ki ni iz te skupine. Ker pa je vrsta revizijske družbe tudi pomemben dejavnik cene, saj je regresijska analiza pokazala, da revizijske družbe iz skupine Big 4 v povprečju dosegaajo višje cene, je smiselno obravnavati le tako imenovane prevzeme med »istovrstnimi« revizijskimi družbami. Ugotovili smo, da je v primeru prevzemov med revizijskimi družbami iz skupine Big 4 33 % več prevzemov po nižji ceni kot po višji, ter med revizijskimi družbami, ki niso iz skupine Big 4, 20,4 % več prevzemov po nižji ceni kot po višji.

Finančno neodvisnost revizijskih družb v Sloveniji po našem mnenju tako ogrožata dve skupini dejavnikov, in sicer na eni strani dejavniki sistemske narave, ki določajo način izvajanja revidiranja, ter na drugi strani z njimi tesno povezane okoliščine, ki izhajajo iz značilnosti trga revidiranja. Prav slednje so tiste, ki negativno vplivajo na njihov finančni položaj in možnosti uresničevanja zasebnega interesa ter povečujejo njihovo finančno odvisnost od naročnikov revidiranja. Oblike manifestiranja posledic te odvisnosti pa se med revizijskimi družbami razlikujejo.

6 LITERATURA IN VIRI

Literatura

1. *Agency Theory and the Role of Audit.* (2005). London: Institute of Chartered Accountant of England & Wells.
2. Arsič, H. (2007). *Tržna koncentracija v slovenski tekstilni, oblačilni in usnjarski industriji.* Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
3. Bakar, N. B. A., Rahman, A. R. A. & Rashid, H. M. A. (2005). Factors influencing auditor independence: Malaysian loan officers' perceptions. *Managerial Auditing Journal*, 20 (8), str. 804–822.
4. Beattie, V., Brandt, R. & Fearnley, S. (1999). Perceptions of Auditor Independence: U.K. Evidence. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, 8 (1), str. 67–107.
5. Branson, J. & Breesch, D. (2004). Referral as a determining factor for changing auditors in the Belgian auditing market: *An empirical study.* *The International Journal of Accounting*, 2004 (39), str. 307–326.
6. Commission Recommendation of 16 May 2002: Statutory Auditors' Independence in the EU: A Set of Fundamental Principles. European Commission. (2002). *Official Journal of the European Communities.* (Št. L191, 19. julij 2002).
7. *Competition and choice in the UK audit market.* (2006). Oxford: Oxera Consulting Ltd.
8. Craswell, A., Stokes, D. J. & Laughton J. (2002). Auditor independence and fee dependence. *Journal of Accounting and Economics*, 2002 (33), str. 253–275.
9. DeAngelo, L. E. (1981). Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3 (3), str. 183–200.
10. Duhovnik, M. (2009). Ustanovitev in delovanje revizijske komisije. *Revizor*, 2009 (1), str. 21–57.

11. Dunn, J. (1991). *Auditing: Theory and Practice*. (2nd ed.) London: Prentice Hall.
12. Emby C. & Davidson R. A. (1998). The Effect of Engagement Factors on Audit Independence: Canadian Evidence. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, 7 (2), str. 163–179.
13. European Commission Proposed Directive on Statutory Audit of Annual Accounts and Consolidated Accounts. FEE Position paper. (2004). Bruxelles: FEE. Najdeno 15. marca 2007 na spletnem naslovu
http://www.fee.be/publications/default.asp?library_ref=4&content_ref=503
14. Falk, H., Lynn, B., Mestelman, S. & Shehata, M. (1999). Auditor independence, self-interested behavior and ethics: some experimental evidence. *Journal of Accounting and Public Policy*, 1999 (18), str. 395–428.
15. *FEE Position Paper: The conceptual approach to protecting auditor independence*. (2001). Bruxelles: FEE. Najdeno 10. novembra 2008 na spletnem naslovu
http://www.fee.be/publications/default.asp?library_ref=4&content_ref=279
16. *Fee welcomes the publication of a study by the european commission on Auditors' liability*. (2006, 4. oktober). Press Release 2006 (81). Bruxelles: FEE. Najdeno 10. novembra 2008 na spletnem naslovu
http://www.fee.be/publications/default.asp?library_ref=4&content_ref=612
17. Francis J. R. & Stokes D. J. (1986). Audit Prices, Product Differentiation, and Scale Economies: Further Evidence from the Australian Market. *Journal of Accounting Research*, 24 (2), str. 383–393.
18. Francis, J. R. & Simone, D. T. (1987). A test of audit pricing in the small-client segmentation of the U.S. audit market. *The Accounting Review*, LXII (1), str. 145–157.
19. Gerrard, I., Houghton, K. & Woodliff, D.: Audit Fees: The Effects of Auditee, Auditor and Industry Differences. *Managerial Auditing Journal*, 9 (7), str. 3–11.
20. Ghosh, A. & Lustgarten, S. (2005). *Pricing of Initial Audit Engagements by Large and Small Audit Firms*. Najdeno 25. junija 2008 na spletnem naslovu
<http://ssrn.com/abstract=770975>
21. Hayward, S. (1991). *Audit Guide*. (2nd ed.) London: Butterworths, 291 str.
22. Hoitash, R., Markelevich, A. & Barragato, C. A. (2007). Auditor fees and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 22 (8), str. 761–786.
23. Jensen, K. L., & Payne, J. L. (2005). Audit Procurement: Managing Audit Quality and Audit Fees in Response to Agency Cost. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 2005 (24), str. 27–48.
24. Jerovšek, T. (1998). *Pomen načel v upravnem postopku*. Zbornik IV. dnevov javnega prava (str. 53–72). Portorož: Inštitut za javno upravo.
25. Kanodia, C. & Mukherji, A. (1994). Audit pricing, lowballing and auditor turnover: A dynamic analysis. *The Accounting Review*, 69 (4), str. 593–615.
26. Kocbek, M. et al. (2002). *Zakon o gospodarskih družbah s komentarjem*. Ljubljana: GV založba.
27. Lent, L. (1999). The economics of an audit firm: the benefits of partnership governance. *British Accounting Review*, 1999 (31), str. 225–254.

28. *Letno poročilo 2006*. (2007). Ljubljana: Urad za varstvo konkurence. Najdeno 14. julija 2008 na spletnem naslovu http://www.uvk.gov.si/fileadmin/uvk.gov.si/pageuploads/Letno_porocilo_2006.pdf
29. Leventis, S. & Caramanis, C. (2005). Determinants of audit time as a proxy of audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 20 (5), str. 460–478.
30. Magee, R. & Tseng, M. (1990). Audit pricing and independence. *The Accounting Review*, 1990 (65), str. 315–336.
31. Meigs, W. B. (1959). *Principles of Auditing*. (Revised ed.) Illinois: Richard D. Irwin, Inc., 820 str.
32. *Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju*. (2006). Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo. Najdeno 26. maja 2008 na spletnem naslovu <http://www.si-revizija.si/revizorji/msr-1.php>
33. Menon, K. & Williams, D. D. (2001). Long-term trends in audit fees. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 20 (1), str. 115–136.
34. Niemi, L. (2005). Audit effort and fees under concentrated client ownership: Evidence from four international audit firms. *The International Journal of Accounting*, 2005 (40), str. 303–323.
35. Odar, M. (2003). Revidiranje v javnem interesu in predvidene spremembe 8. direktive Evropske unije ter potrebne spremembe ureditve revidiranja v Sloveniji. *Revizor*, 2003 (12), str. 11-24.
36. O'Reilly, V. M., Hirsch, M. B., DeFliese, P. L. & Jaenicke, H. R. (1990). *Montgomery's Auditing*. (11th ed.) New York: John Wiley & Sons. 1150 str.
37. *Ownership rules of audit firms and their consequences for audit market concentration*. (2007). Oxford: Oxera Consulting Ltd. Najdeno 10. oktobra 2008 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/market/oxera_report_annex_en.pdf.
38. Palmrose, Z. V. (1989). The Relation of Audit Contract Type to Audit Fees and Hours. *The Accounting Review*, 64 (3), str. 488–499.
39. Palmrose, Z. V. (1986). Audit fees and auditor size: Further evidence. *Journal of Accounting Research*, 24 (1), str. 97–110.
40. Pečarič, M. (2005). Javni interes na konkretni ravni zapolnjevanja in izvrševanja. *Pravnik*, 60 (10/12), str. 603–624.
41. Pratt, J. & Stice, J. D. (1994). The effects of client characteristics on auditor litigation risk judgments, required audit evidence, and recommended audit fees. *Accounting Review*, 69 (4), str. 639–656.
42. *Proposal for a European directive on the statutory audit of annual accounts and consolidated accounts (8th company law directive). UK Government response to the consultation process and updated regulatory impact assessment*. (February 2005). London: UK Government-Department of Trade and Industry. Najdeno 15. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.berr.gov.uk/files/file22807.pdf>.
43. Pučnik, K., Mlinarič, F., Šlebinger, M. & Mikek, P. (2004). *Opredelitev upoštevnih trgov v okviru presoje prevzemov in koncentracij pri finančnih storitvah*. Raziskava v okviru projekta prevzemi in koncentracije št. V5-0601-02. Maribor: Poslovno ekonomska fakulteta Maribor, 66 str. Najdeno 7 aprila 2009 na spletnem naslovu http://www.uvk.gov.si/fileadmin/uvk.gov.si/pageuploads/Poglavja_1-4.pdf

44. Sack, R. J. (1985). Commercialism in the Profession: A Threat to Be Managed. *Journal of Accountancy*, (oktober, 1985), str. 125–132.
45. Samuelson, P. A. & Nordhaus. W. D. (2002). *Ekonomija*. (16. izd.) Ljubljana: GV Založba; Posušje: Mate, 790 str.
46. Sankaraguruswamy, S. & Whisenant, S. (2005, september). *Pricing Initial Audit Engagements: Empirical Evidence Following Public Disclosure of Audit Fees*. Najdeno 6. junija 2008 na spletnem naslovu <http://ssrn.com/abstract=452680>
47. Sikka, P., Willmott, H. & Lowe, T. (1989). Guardians of Knowledge and Public Interest: Evidence and Issues of Accountability in the UK Accountancy Profession. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 2 (2), str. 47–71.
48. Simon, D. T. & Francis, J. R. (1988). The Effects Of Auditor Change On Audit Fees: Tests Of Price. *The Accounting Review*, 63 (2), str. 255–269.
49. Simunic, D. A. (1980). The pricing of audit services: theory and evidence. *Journal of Accounting Research*, 18 (1) , 1980, str. 329-343.
50. *Sporočilo Komisije Evropskih skupnosti Svetu, Evropskemu parlamentu, Ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. Svobodni poklici – (Možnost) Prostor za nadaljnje reforme*. Nadaljevanje Poročila o konkurenci v sektorju svobodnih poklicev, (2004, 9. februar). Bruxelles: Komisija Evropskih skupnosti, 11 str. Najdeno 12. januar 2009 na spletnem naslovu <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0083:FIN:EN:PDF>
51. *Study on the Economic Impact of Auditors' Liability Regimes: Final report to EC-DG Internal Market and Services*. (2006). London: London Economics, 211 str.
52. Sweeney, J. T. & Roberts, R. W. (1997). Cognitive moral development and auditor independence. *Accounting, Organizations and Society*, 22 (3/4), str. 337–352.
53. Thorne, J., Holmes, S. A., McGowan, A. S., Strand, C. A., Strawser, R. H. (2001). The relation between audit pricing and audit contract type: a public sector analysis. *Journal of Accounting and Public Policy*, 20 (3), str. 189–215.
54. Trupen, R. A. (1990). Differential Pricing on Auditors' Initial Engagements: Further Evidence. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 9 (2), str. 60–76.
55. Turk, I. (2000). *Pojmovnik računovodstva, financ in revizije*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 1083 str.
56. Turk, I. (2005). *Iz zgodovine računovodstva v Sloveniji*. IKS, 2005 (6), str. 1–7.
57. Turk, I. (2005a). *Iz zgodovine računovodstva v Sloveniji*. IKS, 2005 (11), str. 1–11.
58. Willekens M. & Achmadi C. (2003). Pricing and supplier concentration in the private client segment of the audit market: Market power or competition? *The International Journal of Accounting*, 2003 (38), str. 431–455.
59. Windsor, C. A. & Ashkanasy, N. M. (1995). The effect of client management bargaining power, moral reasoning development, and belief in a just world on auditor Independence. *Accounting, Organizations and Society*, 20 (7/8), str. 701–720.
60. Woolf, E. (1990). *Auditing today*. (4th ed.) London: Prentice Hall, 650 str.
61. Zhang, P. (1999). A bargaining model of auditor reporting. *Contemporary Accounting Research*, 16 (1), str. 167–184.

Viri

1. Direktiva 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 17. maja 2006 o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze, spremembi direktiv Sveta 78/660/EGS in 83/349/EGS ter razveljavitvi Direktive Sveta 84/253/EGS. Official journal (Št. L 157, 9. junij 2006).
2. Direktiva 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 17. maja 2006 o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze, spremembi direktiv Sveta 78/660/EGS in 83/349/EGS ter razveljavitvi Direktive Sveta 84/253/EGS. Official journal (Št. L 157, 9. 6. 2006). Najdeno 21. septembra 2007 na spletnem naslovu http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/oj/2006/l_157/l_15720060609sl00870107.pdf
3. Eighth Council Directive 84/253/EEC of 10 April 1984 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty on the approval of persons responsible for carrying out the statutory audits of accounting documents. (1984). Official journal (Št. L 126, 12. 5. 1984). Najdeno 20. septembra 2007 na spletnem naslovu <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31984L0253:EN:NOT>
4. Hierarhija pravil revidiranja. (2002). *Uradni list RS*. (Št. 96/02, 14. november 2002).
5. Kodeks etike za računovodske strokovnjake. (2008). New York: International Federation of Accountants. Najdeno 10. oktobra 2008 na spletnem naslovu http://www.mf.gov.si/slov/sjr/Kodeks_etike_rac_strokovnjaki.pdf
6. Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev. (1994). Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo. Najdeno 15. aprila 2009 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/Kodeks_poklicne_etike_ZR.pdf
7. Letno poročilo AJPES za leto 2003. (2004). Ljubljana: AJPES. Najdeno 15. junija 2009 na spletnem naslovu http://www.ajpes.si/docDir/_Ostalo/Letno%20porocilo%20AJPES%20za%20leto%202003.pdf
8. Letno poročilo AJPES za leto 2007. (2008). Ljubljana: AJPES. Najdeno 15. junija 2009 na spletnem naslovu http://www.ajpes.si/docDir/_Ostalo/Letno%20porocilo%20AJPES%20za%20leto%202007.pdf
9. Navodila za delovanje revizijskih družb. (1994). Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo. Najdeno 14. novembra 2007 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/nav-delov_rev_druz.pdf
10. Podatki Agencije Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve o računovodskih izkazih revidiranih družb za obdobje od 2002 do 2005.
11. Poročila revizijskih družb na podlagi Seznam dokumentacije po 55. členu ZRev-1 (Uradni list RS, št. 65/02, 25. julij 2002) za obdobja od 2002 do 2005.
12. *Poročilo o delu za leto 2006*. (2006). Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo. Najdeno 12. junija 2007 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/o_siru/dokumenti/porocilo_o_delu_2006.pdf
13. Skitek, M. (2007). *Anketa o opravljenem revidiranju naročnikov v obdobju od 2002 do 2005*. (2007).
14. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Najdeno 14. 4. 2008 na spletnem naslovu <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

15. *Temeljna revizijska načela*. (1994). Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo. Najdeno 10. oktobra 2008 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/o_siru/dokumenti/akti/tem_rev_nac-cistop.pdf.
16. *The Oxford Dictionary of Modern English*. (1983). Ljubljana: Cankarjeva založba Ljubljana. 791 str.
17. Zakon o gospodarskih družbah. (1993). Uradni list RS. (Št. 30/1993, 10. junij 1993).
18. Zakon o gospodarskih družbah. (2006). Uradni list RS. (Št. 42/2006, 19. april 2006).
19. Zakon o revidiranju. (1993). Uradni list RS. (Št. 32/1993, 17. junij 1993).
20. Zakon o revidiranju. (2001). Uradni list RS. (Št. 11/2001, 16. februar 2001).
21. Zakon o revidiranju. (2008). Uradni list RS. (Št. 65/2008, 30. junij 2008).

Priloga 1: Anketni vprašalnik

Namen ankete je pridobiti informacije o ponujenih cenah za revidiranje za leto 2005 ter prevladujočih kriterijih za izbiro revizijske družbe. Odgovori bodo obravnavani kot zaupni.

1. Naša družba je v letu 2005:

- prvič revidirala računovodske izkaze, ker je izpolnjevala kriterije po ZGD
- zamenjala revizijsko družbo
- Drugo: _____

V letu 2005 smo bili (*obkroži*) **mala** / **srednja** / **velika** družba (*obkroži*) **d. o. o.** / **d. d.** / **drugo**, v večinski lasti (*obkroži*) **domačega** / **tujega** kapitala.

Vrednost celotne aktive konec poslovnega leta 2005 (v 000 SIT): _____

2. Ponudbene cene za revidiranje:

Število prejetih ponudb za revidiranje za leto 2005: _____

	Ponudbena cena	Valuta	DDV vključen	
			Da	Ne
Najvišja ponujena cena je bila ...			☐	☐
Najnižja ponujena cena je bila ...			☐	☐
Ponujena cena izbrane revizijske družbe je bila ...			☐	☐

3. Ali je bila ponujena cena izbrane revizijske družbe tudi končna pogodbeni cena revidiranja za leto 2005? (*obkrožite*)

DA	NE	Če je odg. NE , navedite, kolikšna je bila končna cena revizije (<i>brez vključenega DDV</i>).
		Cena: _____ Valuta: _____

4. Kateri kriteriji so vplivali na izbiro revizijske družbe?

Od 0 (**kriterij sploh ni vplival**) do 5 (**kriterij je odločilno vplival**) ocenite navedene kriterije. Izbrano oceno označite s križcem v ustreznem kvadratu.

	0	1	2	3	4	5
1. Cena storitve revidiranja	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Nezadovoljstvo s prejšnjim revizorjem	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Zahteva po izbiri s strani nadrejene družbe ali drugih povezanih oseb (člani uprave, NS, poslovni partnerji ...)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Priporočila drugih	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Predhodno sodelovanje z revizijsko družbo na drugih področjih	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Kvaliteta opravljanja revidiranja	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Sloves ali mednarodne povezave revizijske družbe	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Drugo (navedite): _____	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Priloga 2: Razmerja med najvišjo in najnižjo ponujeno ceno za revidiranje glede na lastnosti naročnika revidiranja v letu 2005

Značilnost naročnika	N	n	%	$\frac{C_{max}}{C_{min}}$				$\frac{(C_{dei} - C_{min})}{(C_{max} - C_{min})}$			
				max	min	median	povp.	max	min	median	povp.
mala	39	4	10,26	5,24	1,10	1,50	2,62	1,00	0,00	0,00	0,29
srednja	95	15	15,79	3,42	1,05	2,22	1,71	0,73	-0,52	0,00	0,05
velika	96	17	17,71	5,10	1,05	1,77	2,42	0,36	-1,00	0,00	0,01
Skupaj	230	36	15,65	5,24	1,05		2,15	1,00	-1,00		0,06
d. o. o.		18		5,24	1,05	1,77	2,46	1,00	-0,52	0,00	0,11
d. d.		15		2,86	1,10	1,67	1,77	0,36	-1,00	0,00	0,01
Skupaj		33									
domači kapital		31		5,24	1,05	1,84	2,29	0,73	-1,00	0,00	0,04
tujji kapital		2		1,18	1,10	1,14	1,14	1,00	0,00	0,50	0,50
Skupaj		33									
nepovezane ali nadrejene	136	25	18,38	5,24	1,05	1,72	1,99	1,00	-1,00	0,00	0,07
podrejene	94	10	10,64	5,10	1,09	2,67	2,06	0,33	0,00	0,00	0,05
Skupaj	230	35	15,22								
prvič revidirani		10		5,10	1,05	1,60	2,12	1,00	-0,52	0,00	0,14
zamenjali RD		26		5,24	1,05	1,75	2,16	0,36	-1,00	0,00	0,03
Skupaj		36									
revidirajo Big 4		12		5,10	1,10	1,87	2,31	0,73	0,00	0,00	0,16
revidirajo ostale RD		21		5,24	1,05	1,73	2,14	1,00	-0,52	0,00	0,05
Skupaj		33									
0 do 6.500 €		16		5,24	1,06	1,52	2,09	1,00	0,00	0,00	0,10
6.001 do 10.000 €		12		3,90	1,20	2,28	2,36	0,25	-1,00	0,00	-0,02
10.001 € in več		9		3,39	1,05	1,84	1,85	0,73	-0,52	0,00	0,10
Skupaj		37									

Priloga 3: Povprečna ocena posameznih kriterijev izbire revizijske družbe glede na lastnosti naročnika revidiranja v letu 2005

Značilnost naročnika	N	n	%	Dej1	Dej2	Dej3	Dej4	Dej5	Dej6	Dej7	Dej8
Vsi naročniki skupaj	230	60	26,09	3,00	0,97	2,78	1,57	0,85	1,97	1,80	0,18
mala	39	10	25,64	2,50	0,40	2,70	1,00	1,00	2,50	1,60	0,10
srednja	95	24	25,26	3,38	0,71	2,29	2,29	1,13	2,08	1,63	0,00
velika	96	26	27,08	2,85	1,42	3,27	1,12	0,54	1,65	2,04	0,38
Skupaj	230	60									
d. o. o.		33		3,00	0,97	2,39	1,39	1,12	1,97	1,82	0,18
d. d.		24		2,75	1,08	3,25	1,79	0,58	2,17	2,00	0,21
Skupaj		57									
domači kapital		47		3,19	0,96	2,57	1,77	0,85	2,19	1,87	0,23
tuji kapital		10		1,90	1,30	3,70	0,60	0,60	0,90	1,20	0,00
Skupaj		57									
prejeli eno ponudbo		20		1,55	0,75	2,95	1,35	0,45	1,25	1,80	0,25
prejeli dve ali več ponudb		39		3,69	1,10	2,77	1,69	1,08	2,38	1,82	0,15
Skupaj		59									
nepovezane in nadrejene	136	38	27,94	3,11	0,87	2,42	1,92	1,05	1,89	1,66	0,16
podrejene	94	17	18,09	2,53	0,88	3,76	1,18	0,41	2,41	2,47	0,00
Skupaj	230	55	23,91								
prvič revidirani		16		2,75	0,75	1,44	2,31	1,31	1,75	1,63	0,00
zamenjali RD		41		3,22	1,07	3,17	1,32	0,73	2,00	1,78	0,27
Skupaj		57									
revidirajo Big 4		27		2,37	0,78	3,33	1,41	0,52	1,63	2,07	0,19
revidirajo ostale RD		29		3,34	0,93	2,45	1,90	1,14	2,38	1,69	0,03
Skupaj		56									

Legenda:

- Dej1 Cena storitve revidiranja
- Dej2 Nezadovoljstvo s prejšnjim revizorjem
- Dej3 Zahteva po izbiri s strani nadrejene družbe ali drugih povezanih oseb (člani uprave, NS, poslovni partnerji, ...)
- Dej4 Priporočila drugih
- Dej5 Predhodno sodelovanje z revizijsko družbo na drugih področjih
- Dej6 Kvaliteta opravljanja revidiranja
- Dej7 Sloves ali mednarodne povezave revizijske družbe
- Dej8 Drugo

Priloga 4: Anketa o poslovanju revizijskih družb v obdobju od 2002 do 2005

Podatki o naročnikih revizije za obdobje od 2002 do 2005

- a) Za vsako leto se izpolnijo podatki na delovnem listu, ki označuje ustrezno letnico.
- b) Podatek o matični številki naročnika mora biti izpolnjen, ker bo to povezovalni podatek s podatki, ki jih bomo prejeli od AJPES.
- c) Pomembno je vpisati podatek o tem, ali je v ceni vključen DDV ali ne, saj morajo biti podatki o cenah dani na enoten način, drugače rezultati analize ne bodo uporabni.
- d) Če za projekte razpolagate tudi s številom porabljenih ur, lahko navedete tudi ta podatek, ni pa obvezen.

Podatki posameznih polj:

Polje:	Vpisati je potrebno:
Firma naročnika	firno naročnika iz sodnega registra ali pogodbe o revidiranju
*Matična št.	matično številko pravne osebe
*Cena	pogodbena cena oziroma dejansko zaračunano cen, če ta odstopa od pogodbene
*Valuta (SIT/EUR)	valuto, v kateri je izražena cena
*DDV vključen (DA / NE)	ali podatek o ceni vsebuje tudi vračunani DDV ali ne
*Kotacija	ali so vrednostni papirji naročnika revizije vključeni v katero od kotacij na Ljubljanski borzi, d. d.
*Vrsta mnenja	kakšne vrste je bilo izdano poročilo o revidiranju (pozitivno; s pridržkom; negativno; revizor se je vzdržal izdaje mnenja)
Število opravljenih ur	podatek o številu ur, potrebnih za izvedbo revizije računovodskih izkazov
*Datum poročila	datum poročila o revidiranju

*** Polja, označena z zvezdico, so obvezna.**

Podatki o zaposlenih na revizijskih področjih za obdobje od 2002 do 2005

V delovnem listu "Zaposleni" se izpolnijo podatki o redno zaposlenih pooblaščenih revizorjih, revizorjih in ostalih redno zaposlenih na področju revidiranja, in sicer po stanju na dan 31.12. za leta od 2002 do 2005.

V delovnem listu "Zaposleni" se izpolnijo tudi podatki o pooblaščenih revizorjih, ki so pri revidiranju sodelovali z revizijsko družbo po pogodbi, in sicer za leta od 2002 do 2005.

Priloga 5: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v letu 2005

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
lnCENA	14,152893	,6701752	1436
lnSRPRIH	14,177799	1,4444399	1436
BORZ	,04	,195	1436
KRASR	,349142	,2426775	1436
ZALSR	,122198	,1487883	1436
DONOS	,00552	,953707	1436
IZGUB	,26	,438	1436
CAS	1,53	1,258	1436
Vrsta RD	,44	,496	1436

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,618 ^a	,382	,382	,5270340	,382	886,339	1	1434	,000
2	,633 ^b	,400	,399	,5194495	,018	43,181	1	1433	,000
3	,643 ^c	,414	,412	,5136829	,014	33,354	1	1432	,000
4	,646 ^d	,418	,416	,5120745	,004	10,010	1	1431	,002

a. Predictors: (Constant), lnSRPRIH

b. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD

c. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, CAS

d. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, CAS, ZALSR

ANOVA^e

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	269,271	4	67,318	256,722	,000 ^d
Residual	375,237	1431	,262		
Total	644,509	1435			

d. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, CAS, ZALSR

e. Dependent Variable: lnCENA

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	10,200	,134		76,161	,000					
lnSRPRIH	,264	,010	,569	27,268	,000	,618	,585	,550	,934	1,071
Vrsta RD	,180	,028	,133	6,527	,000	,222	,170	,132	,973	1,027
CAS	,063	,011	,117	5,709	,000	,237	,149	,115	,962	1,039
ZALSR	,290	,092	,064	3,164	,002	,135	,083	,064	,981	1,020

a. Dependent Variable: lnCENA

Priloga 6: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja za dejavnost SKD 45.210 v letu 2005

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
InCENA	14,092861	,4452159	21
InSRPRIH	14,347957	1,0240799	21
KRASR	,484418	,2314742	21
ZALSR	,184401	,1888763	21
DONOS	-,06415	,350231	21
CAS	1,38	1,359	21

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,846 ^a	,716	,701	,2435388	,716	47,840	1	19	,000
2	,914 ^b	,835	,817	,1907082	,119	12,985	1	18	,002

a. Predictors: (Constant), InSRPRIH

b. Predictors: (Constant), InSRPRIH, KRASR

ANOVA^c

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	3,310	2	1,655	45,501	,000 ^b
Residual	,655	18	,036		
Total	3,964	20			

b. Predictors: (Constant), InSRPRIH, KRASR

c. Dependent Variable: InCENA

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	9,596	,637		15,068	,000					
InSRPRIH	,336	,043	,774	7,904	,000	,846	,881	,757	,958	1,044
KRASR	-,678	,188	-,353	-3,603	,002	-,512	-,647	-,345	,958	1,044

a. Dependent Variable: InCENA

Priloga 7: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja za dejavnost SKD 51.900 v letu 2005

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
InCENA	13,979224	,4446398	31
InSRPRIH	14,006773	1,0059776	31
KRASR	,399779	,2176283	31
ZALSR	,206305	,1516489	31
DONOS	,04025	,156995	31
CAS	1,61	1,334	31

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,546 ^a	,298	,274	,3787973	,298	12,336	1	29	,001

a. Predictors: (Constant), InSRPRIH

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1,770	1	1,770	12,336	,001 ^a
	Residual	4,161	29	,143		
	Total	5,931	30			

a. Predictors: (Constant), InSRPRIH

b. Dependent Variable: InCENA

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	10,597	,965		10,978	,000					
InSRPRIH	,241	,069	,546	3,512	,001	,546	,546	,546	1,000	1,000

a. Dependent Variable: InCENA

Priloga 8: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja za dejavnost SKD 65.230 v letu 2005

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
lnCENA	13,827208	,8090520	24
lnSRPRIH	14,095810	1,2522491	24
KRASR	,475372	,3624949	24
ZALSR	,000038	,0001747	24
DONOS	,01451	,380611	24
CAS	1,25	1,189	24

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,537 ^a	,288	,256	,6980448	,288	8,897	1	22	,007

a. Predictors: (Constant), CAS

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	4,335	1	4,335	8,897	,007 ^a
	Residual	10,720	22	,487		
	Total	15,055	23			

a. Predictors: (Constant), CAS

b. Dependent Variable: lnCENA

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	13,371	,209		63,939	,000					
CAS	,365	,122	,537	2,983	,007	,537	,537	,537	1,000	1,000

a. Dependent Variable: lnCENA

Priloga 9: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja za dejavnost SKD 50.102 v letu 2005

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
InCENA	13,976293	,6127122	23
InSRPRIH	14,503419	,6486790	23
KRASR	,246692	,1433557	23
ZALSR	,287073	,1883794	23
DONOS	,03827	,048922	23
CAS	1,65	1,152	23

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,743 ^a	,552	,530	,4198800	,552	25,847	1	21	,000

a. Predictors: (Constant), InSRPRIH

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	4,557	1	4,557	25,847	,000 ^a
	Residual	3,702	21	,176		
	Total	8,259	22			

a. Predictors: (Constant), InSRPRIH

b. Dependent Variable: InCENA

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	3,801	2,003		1,897	,072					
InSRPRIH	,702	,138	,743	5,084	,000	,743	,743	,743	1,000	1,000

a. Dependent Variable: InCENA

Priloga 10: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v letu 2004

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
lnCENA	14,239939	,7423747	1842
lnSRPRIH	14,298573	1,5645932	1842
BORZ	,06	,236	1842
KRASR	,325350	,2285929	1842
ZALSR	,115725	,1365364	1842
DONOS	,01808	,253741	1842
IZGUB	,22	,418	1842
CAS	1,21	,846	1842
Vrsta RD	,48	,500	1842

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,649 ^a	,421	,421	,5649487	,421	1338,939	1	1840	,000
2	,656 ^b	,430	,430	,5605411	,009	30,050	1	1839	,000
3	,664 ^c	,440	,439	,5558334	,010	32,284	1	1838	,000
4	,670 ^d	,448	,447	,5519512	,008	26,946	1	1837	,000
5	,672 ^e	,451	,449	,5508478	,003	8,367	1	1836	,004
6	,673 ^f	,452	,451	,5502060	,002	5,285	1	1835	,022
7	,674 ^g	,454	,452	,5495678	,002	5,265	1	1834	,022

a. Predictors: (Constant), lnSRPRIH

b. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS

c. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD

d. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD, DONOS

e. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD, DONOS, IZGUB

f. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD, DONOS, IZGUB, ZALSR

g. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD, DONOS, IZGUB, ZALSR, BORZ

ANOVAⁿ

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	460,699	7	65,814	217,910	,000 ^g
Residual	553,913	1834	,302		
Total	1014,612	1841			

g. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD, DONOS, IZGUB, ZALSR, BORZ

h. Dependent Variable: lnCENA

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	9,751	,123		79,445	,000					
InSRPRIH	,297	,009	,626	33,715	,000	,649	,619	,582	,862	1,160
CAS	,095	,016	,108	6,024	,000	,211	,139	,104	,924	1,083
Vrsta RD	,150	,026	,101	5,710	,000	,164	,132	,099	,958	1,044
DONOS	-,241	,053	-,082	-4,593	,000	,065	-,107	-,079	,923	1,083
IZGUB	,091	,031	,051	2,882	,004	,040	,067	,050	,951	1,052
ZALSR	,235	,095	,043	2,477	,013	,110	,058	,043	,980	1,021
BORZ	,128	,056	,041	2,294	,022	,165	,054	,040	,952	1,050

a. Dependent Variable: InCENA

Priloga 11: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v letu 2003

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
lnCENA	14,225448	,7255761	1820
lnSRPRIH	14,219911	1,4853858	1820
BORZ	,05	,226	1820
KRASR	,331853	,2253366	1820
ZALSR	,113214	,1285580	1820
DONOS	,02614	,232792	1820
IZGUB	,16	,364	1820
CAS	,62	,484	1820
Vrsta RD	,50	,500	1820

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,639 ^a	,408	,408	,5584937	,408	1252,168	1	1818	,000
2	,651 ^b	,424	,423	,5511320	,016	49,892	1	1817	,000
3	,657 ^c	,432	,431	,5473981	,008	25,873	1	1816	,000
4	,661 ^d	,437	,436	,5450598	,005	16,615	1	1815	,000
5	,663 ^e	,440	,438	,5439204	,003	8,612	1	1814	,003
6	,664 ^f	,441	,439	,5434673	,001	4,026	1	1813	,045

a. Predictors: (Constant), lnSRPRIH

b. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS

c. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD

d. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD, BORZ

e. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD, BORZ, ZALSR

f. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD, BORZ, ZALSR, IZGUB

ANOVA^g

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	422,150	6	70,358	238,215	,000
Residual	535,482	1813	,295		
Total	957,632	1819			

f. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, CAS, Vrsta RD, BORZ, ZALSR, IZGUB

g. Dependent Variable: lnCENA

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	9,927	,125		79,373	,000					
InSRPRIH	,285	,009	,584	31,506	,000	,639	,595	,553	,899	1,113
CAS	,192	,028	,128	6,945	,000	,246	,161	,122	,901	1,109
Vrsta RD	,132	,026	,091	5,063	,000	,155	,118	,089	,962	1,039
BORZ	,249	,058	,078	4,314	,000	,201	,101	,076	,955	1,047
ZALSR	,300	,100	,053	2,998	,003	,103	,070	,053	,982	1,018
IZGUB	,072	,036	,036	2,007	,045	,037	,047	,035	,951	1,052

a. Dependent Variable: InCENA

Priloga 12: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v letu 2002

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
lnCENA	14,257773	,6961537	1475
lnSRPRIH	14,242569	1,5134654	1475
BORZ	,05	,228	1475
KRASR	,313848	,2102938	1475
ZALSR	,113319	,1283749	1475
DONOS	-,01457	,904066	1475
IZGUB	,00	,000	1475
CAS	,00	,000	1475
Vrsta RD	,47	,499	1475

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,610 ^a	,372	,371	,5519729	,372	871,619	1	1473	,000
2	,631 ^b	,398	,397	,5403935	,026	64,803	1	1472	,000
3	,647 ^c	,418	,417	,5315885	,020	50,166	1	1471	,000
4	,657 ^d	,431	,429	,5258345	,013	33,369	1	1470	,000

a. Predictors: (Constant), lnSRPRIH

b. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD

c. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, DONOS

d. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, DONOS, BORZ

ANOVA^e

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	307,887	4	76,972	278,377	,000 ^d
Residual	406,458	1470	,277		
Total	714,345	1474			

d. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, DONOS, BORZ

e. Dependent Variable: lnCENA

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	10,284	,134		76,764	,000					
InSRPRIH	,271	,009	,589	28,579	,000	,610	,598	,562	,912	1,096
Vrsta RD	,204	,028	,146	7,288	,000	,253	,187	,143	,964	1,037
DONOS	-,109	,015	-,141	-7,050	,000	-,038	-,181	-,139	,967	1,034
BORZ	,357	,062	,117	5,777	,000	,255	,149	,114	,947	1,056

a. Dependent Variable: InCENA

Priloga 13: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja v obdobju od 2002 do 2005

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
lnCENA	14,093180	,6338254	2584
lnSRPRIH	14,097829	1,4209019	2584
BORZ	,04	,188	2584
KRASR	,309246	,2195047	2584
ZALSR	,114931	,1343492	2584
DONOS	,00427	,229621	2584
IZGUB	,15	,355	2584
CAS	,81	,926	2584
Vrsta RD	,21	,410	2584
Leto	2003,27	1,043	2584

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,631 ^a	,398	,397	,4919864	,398	1705,040	1	2582	,000
2	,642 ^b	,412	,411	,4863770	,014	60,900	1	2581	,000
3	,647 ^c	,419	,418	,4833891	,007	33,005	1	2580	,000
4	,650 ^d	,422	,421	,4822008	,003	13,733	1	2579	,000
5	,651 ^e	,424	,422	,4817048	,001	6,313	1	2578	,012
6	,653 ^f	,426	,425	,4807304	,003	11,461	1	2577	,001
7	,654 ^g	,428	,426	,4801947	,002	6,753	1	2576	,009

a. Predictors: (Constant), lnSRPRIH

b. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD

c. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, BORZ

d. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, BORZ, DONOS

e. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, BORZ, DONOS, Leto

f. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, BORZ, DONOS, Leto, CAS

g. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, BORZ, DONOS, Leto, CAS, IZGUB

ANOVAⁿ

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	443,689	7	63,384	274,881	,000 ^g
Residual	593,992	2576	,231		
Total	1037,681	2583			

g. Predictors: (Constant), lnSRPRIH, Vrsta RD, BORZ, DONOS, Leto, CAS, IZGUB

h. Dependent Variable: lnCENA

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	115,352	24,401		4,727	,000					
InSRPRIH	,275	,007	,617	39,479	,000	,631	,614	,589	,911	1,098
Vrsta RD	,152	,024	,098	6,413	,000	,188	,125	,096	,946	1,057
BORZ	,291	,051	,087	5,747	,000	,160	,113	,086	,981	1,020
DONOS	-,145	,043	-,053	-3,407	,001	,071	-,067	-,051	,935	1,070
Leto	-,053	,012	-,086	-4,312	,000	-,044	-,085	-,064	,553	1,807
CAS	,040	,014	,058	2,866	,004	,100	,056	,043	,538	1,860
IZGUB	,073	,028	,041	2,599	,009	,010	,051	,039	,889	1,125

a. Dependent Variable: InCENA

Priloga 14: Rezultati analize odvisnosti cen začetnih revizijskih poslov v obdobju od 2003 do 2005

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Smer Cen * SmerRD	359	100,0 %	0	,0 %	359	100,0 %

Smer Cen * SmerRD Crosstabulation

			SmerRD				
			B4 => B4	B4 => RD	RD => B4	RD => RD	Total
Smer Cen -1	Count		72	53	20	59	204
	% within Smer Cen		35,3 %	26,0 %	9,8 %	28,9 %	100,0 %
	% within SmerRD		57,1 %	74,6 %	37,0 %	54,6 %	56,8 %
	% of Total		20,1 %	14,8 %	5,6 %	16,4 %	56,8 %
1	Count		54	18	34	49	155
	% within Smer Cen		34,8 %	11,6 %	21,9 %	31,6 %	100,0 %
	% within SmerRD		42,9 %	25,4 %	63,0 %	45,4 %	43,2 %
	% of Total		15,0 %	5,0 %	9,5 %	13,6 %	43,2 %
Total	Count		126	71	54	108	359
	% within Smer Cen		35,1 %	19,8 %	15,0 %	30,1 %	100,0 %
	% within SmerRD		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
	% of Total		35,1 %	19,8 %	15,0 %	30,1 %	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	18,028 ^a	3	,000
Likelihood Ratio	18,501	3	,000
N of Valid Cases	359		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 23,31.